

LES CRISIS D'EUROPA

Aquesta crisi inacabable mostra singularitats que la diferencien clarament d'episodis similars del passat. Entre d'altres, que les seves arrels van molt més enllà de l'àmbit estrictament econòmic, i que el seu marc de resolució excedeix els espais nacionals per a situar-se, com a mínim, a l'escenari europeu. Però Europa, de vegades, sembla més el problema que la solució perquè, sota la pressió de la crisi, manifesta carències rellevants en diversos àmbits, que el llarg període de bonança econòmica permetia dissimular. Per això, i en consonància amb el que ha estat la trajectòria europeïsta del Cercle d'Economia des dels seus inicis, la primera edició del nostre Anuari pretén aproximar-se a *Les crisis d'Europa*.

La idea de l'Anuari va sorgir a les primeres reunions de la Junta Directiva actual, moguts per la voluntat de disposar d'un instrument que ens permetés aproximar-nos, de manera regular i profunda, a les grans qüestions de cada moment i que, a la vegada, facili-

tés l'obertura dels mitjans d'expressió del Cercle a l'opinió personal d'experts. El gran objectiu no és cap altre que fomentar i enriquir el debat per a entendre la complexa realitat del nostre món.

Un propòsit que només es podrà aconseguir amb una aproximació plural, sense apriorismes i des de la independència intel·lectual. Així és com hem procurat fer-ho en aquest primer Anuari, des del convenciment que darrere la gravíssima crisi, que fins i tot posa en dubte la continuïtat de la moneda única, s'hi amaguen qüestions rellevants i complexes. Europa no podrà sortir enfortida de la crisi si no resol les contradiccions eventuais —reals o no, però percebudes com a tals— entre mercat i societat; conforma una política capaç d'emmarcar i acompanyar l'activitat econòmica; encaixa el sentit dels mitjans de comunicació en el context actual; o aprofundeix en qüestions com l'educació, la moral i la cultura, que són les que doten de personalitat pròpia el projecte europeu. Juntament amb aquestes reflexions, hi incorporem les principals conferències del curs i plantegem el que el 2012 ha representat a Espanya, al món, i què ens ha aportat a través d'alguns indicadors econòmics.

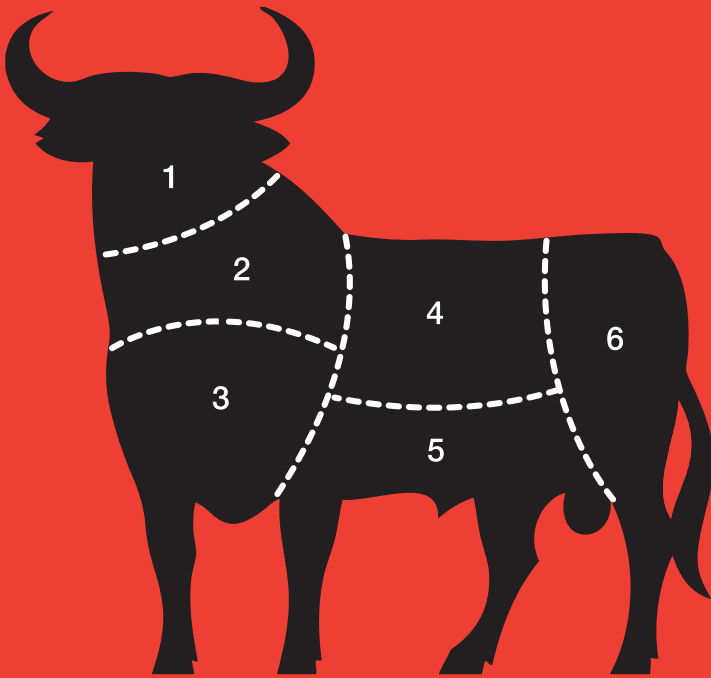
Tot i que les circumstàncies són molt diferents, avui ens trobem en un moment tan transcendental com el de la dècada dels cinquanta quan es va fundar el Cercle. Llavors, en una conjuntura també molt complexa, els nostres fundadors van saber afavorir la modernització i l'aproximació a Europa. Ara, plenament integrats a la Unió Europea, la nostra missió és contribuir al debat sobre com aprofundir en el projecte europeu. Pretenem contribuir-hi amb aquest Anuari, la realització del qual la facilita el patrocini d'Indra. Una companyia, i unes persones, que fa anys que manifesten el seu compromís amb el Cercle.

Josep Piqué
President del Cercle d'Economia

LES CRISIS D'EUROPA

Introducció Josep Ramoneda

Crisi econòmica Antón Costas

- CRISIS
- 1 - Económica
 - 2 - Política
 - 3 - Cultural
 - 4 - Educativa
 - 5 - Mediática
 - 6 - Moral

Josep Ramoneda **Introducció. Les altres crisis de la crisi 1. EL PARADIGMA NEOLIBERAL DE GOVERN.** Es parla molt de crisi econòmica i certament ho és. Però no només. Difícilment es pot entendre aquesta crisi sense tenir en compte tots els seus components, les altres crisis de la crisi: l'antropològica, la cultural, la moral, la mediàtica i la política i institucional. Tanmateix la tendència a reduir-la a la seva dimensió econòmica no té res d'innocent. Respon a dues qüestions: l'estructural i la comunicacional. Daniel Cohen descriu

així la paradoxa central del nostre temps: «L'economia és apellada a assumir la direcció del món en un moment en què les necessitats socials migren cap a sectors que tenen dificultats per inscriure's en la lògica mercantil. La sanitat, l'educació, la recerca científica i el món d'Internet formen el cor de la societat postindustrial. Cap no entra en el motllo econòmic tradicional. Mentre la creativitat humana és més elevada que mai, l'*Homo economicus* s'imposa com un trist profeta, un esgarriacries dels temps nous.» És la dimensió estructural del problema. Poc a poc, a tot Europa es va anar imposant el model de govern neoliberal encunyat en l'Alemanya de postguerra. Michel Foucault, en el curs que va pronunciar el 1978-1979 en el Col·legi de França, va explicar el procés de legitimitació del nou Estat alemany a partir de l'economia, després de la desfeta del nazisme. Sobre les runes de l'Estat totalitari, sense una resistència que pogués donar un fonament democràtic, el nou règim només es podia legitimar sobre el creixement. «La història havia dit No a l'Estat alemany. És ara l'economia la que li permetrà afermar-se.» Així ho van entendre Ludwig Erhard i els economistes de l'Escola de Friburg, i va sorgir la ideologia del «miracle alemany», que després altres —el franquisme entre nosaltres— van intentar mimetitzar. Va néixer així «un Estat radicalment econòmic, pres «radicalment» en el sentit estricte del terme: això és, que la seva arrel és molt exactament econòmica». El 28 de maig de 1948, Erhard va pronunciar un discurs emblemàtic en què afirmava: «Cal alliberar l'economia de les limitacions de l'Estat». Havia nascut el neoliberalisme quaranta anys abans que se'n comencés a parlar. Ràpidament, tot Alemanya aniria assumint la gran inversió, la legitimitació de l'Estat per l'economia, la democràcia a l'inrevés. El Congrés socialdemòcrata de Bad Godesberg (1959) representa la culminació d'aquest procés, que s'estendria a tot Europa a partir de la revolució conservadora dels vuitanta. S'imposava així un nou paradigma de govern fonamentat sobre el subjecte

neoliberal: «l'home opta per deixar-se governar pel seu propi interès» (Christian Laval), protagonista del procés de dessocialització que ens ha conduït fins a la crisi actual. I com diu el mateix Daniel Cohen: «l'home moral surt de la sala quan l'*Homo economicus* hi entra». L'individu és una gran conquesta de la modernitat. Gràcies al reconeixement de l'autonomia del subjecte ens podem negar a agenollar-nos davant de qualsevol déu major o menor o a alinear-nos i alienar-nos davant de qualsevol cabdill en alguna esplanada com la de Nuremberg. Però la reducció de l'individu a *Homo economicus* —amb la pretensió de fer del seu interès privat l'única raó de ser i per tant, la seva esclavitud— destrueix l'autonomia de l'individu i el converteix en ser asocial i indiferent, atrapat per la càrrega del deute i la culpa, fonament de la religió capitalista. Tot és economia: aquest és el suport ideològic que estructura els temps actuals i que ha esclatat en aquesta crisi. Fer de la crisi un problema estrictament econòmic és defensar el manteniment d'aquest model d'hegemonia de l'economia, imposant la idea que atès que la crisi és financera només els experts tenen les respostes per sortir-ne.

I aquí rau la dimensió comunicacional de la qüestió. La reducció de la crisi a l'economia forma part de l'estratègia de xoc que els governants europeus han seguit aquesta vegada. Normalment, els governs tendeixen a amagar les males notícies o restar-los importància. En aquesta crisi l'estratègia ha estat la contrària: espantar la gent des del primer moment, per desmobilitzar-la —la por i l'angoixa paralitzen— i poder imposar d'aquesta manera el principi ideològic: «no hi ha alternativa». Que equival a dir que la política renuncia a les seves responsabilitats i s'entrega a mans de l'economia.

2. —El grau zero de la política.— Atès que això és un anuari, abans de continuar amb la reflexió teòrica, em permeto un excurs, utilitzant l'Espanya del 2012 com a exemple del que acabo d'introduir. Si alguna cosa s'ha confirmat l'any passat és la crisi

de les institucions espanyoles: des de la Corona fins al més petit racó de l'Estat autònom, passant pels tres poders: executiu, legislatiu i judicial. Tres fets majors en deixen constància: la impròpia aventura africana del Rei —icona del desgavell existent en la cúpula de l'Estat; el cas Bankia —símbol dels efectes letals de la promiscuïtat entre política i diner—, i l'eclosió de l'independentisme a Catalunya —expressió de l'*impasse* del model de Estat. En el rerefons, l'enorme distanciament de les elits respecte de la ciutadania. L'instrument que hauria de soldar la societat, revitalitzar les institucions i assegurar que la veu de la majoria arribi a on es prenen les decisions —la política— està seriosament avariada.

L'horitzó obsessiu dels governants a Espanya, com a Europa, és el dèficit públic, quadrar els comptes de l'Estat. Pot ser necessari, però mai no serà un projecte polític. El projecte polític està en els objectius de l'ajust i els procediments per aconseguir-los. En ambdós casos s'imposa el fatalisme: no hi ha alternativa. Això determina una actitud política extremadament defensiva, contraindicada amb qualsevol idea d'autonomia de la política i de lideratge.

En els dos principals problemes del país, la fractura social i la fractura de l'Estat, la política hauria d'estar treballant a fons. Però impera la resposta alemanya a la crisi, que Ulrich Beck expressa així: «Socialisme d'Estat per als rics i els bancs, neoliberalisme per a les classes mitjanes i els pobres». Els ciutadans observen perplexos la transferència permanent de rendes del treball als bancs per salvar-los, i el moviment continu de persones i de favors entre la política i el diner. I constaten com la política, lluny de defensar-los, els deixa a la intempèrie i els sotmet a les lleis implacables del diner. Els partits polítics semblen més interessats a enquadrar i controlar la ciutadania que a representar-la i defensar-la dels abusos de poder del diner. En la resposta al projecte sobiranista català, no hi ha ni una sola iniciativa po-

lítica que pugui donar peu a un debat polític: només l'apel·lació a la llei com a límit insuperable. És a dir, la substitució de la política per una actitud rupestre: per què no calleu?

La reforma de les institucions hauria de ser una prioritat. L'única reforma digna d'aquest nom és la que redistribueix el poder amb eficàcia. La democràcia és un mecanisme pensat per evitar l'abús de poder. La primera regla és impedir que es centri en uns pocs. Reformar vol dir fer les institucions molt més transparents, agilitzar els mecanismes de canvi i presa de decisions, desmuntar els corporativismes que controlen l'Estat des de dins i des de fora. L'esquerra seduïda pels fulgors del capitalisme financer en els anys anteriors a la crisi va renunciar a qualsevol velleïtat redistributiva del poder, com ho demostren els expedients de Tony Blair o de Rodríguez Zapatero. La dreta reforma, però per la via de la concentració de poder i del desmantellament de l'Estat del benestar: la consagració legal dels privilegis dels que tenen més, la protecció de la voluntat del sistema financer i la construcció d'illes d'excepció legal, com està passant amb el projecte Eurovegas, en què el govern espanyol i la Comunitat de Madrid tallen una legalitat a mida dels capricis i dels diners de l'inefable Adelson. El diner mana, als ciutadans se'ls repta comprensió i resignació. És el grau zero de la política. I són els moviments socials els que assumeixen la responsabilitat de retornar a la política la seva autonomia, en un moment en què l'equilibri sempre precari entre democràcia i capitalisme és a punt de trencar-se i el sistema evoluciona, de mica en mica, cap a l'autoritarisme postdemocràtic.

3. —La crisi antropològica.— Fet l'excurs local, reprenem el raonament inicial. La crisi actual no és només una crisi econòmica. És una crisi sistèmica que planteja qüestions antropològiques, culturals, morals i polítiques. Comencem per la dimensió antropològica. Els grans canvis en la història de la humanitat han anat precedits sempre per una gran novetat tecnològica.

Les tecnologies són les pròtesis de què disposem els humans per actuar sobre el món i fer-lo nostre. L'home és un ser cultural i de mediació, que viu en relació amb els altres. Les tecnologies, prolongacions de nosaltres mateixos cap enfora, són, per tant, instruments poderosos de dominació i de poder. A la base del procés de globalització, que ha obert l'esclletxa entre un poder financer que és global i un poder polític que segueix sent nacional i local, hi ha les tecnologies de la informació, que han fet molt més fàcil la circulació de diners i d'idees d'un cantó a l'altre del planeta. I també, encara que amb més limitacions, de mercaderies i de persones. La globalització és un procés d'acceleració del temps i de contracció de l'espai. Les tecnologies de la informació han reduït la distància d'un punt a l'altre del planeta: tots plegats vivim una mica més amuntegats. El que passa lluny de nosaltres té molta més repercussió que abans. El món s'ha fet més petit. A la vegada, les tecnologies de la informació han produït una vertiginosa acceleració del temps: en una hora podem fer molt més del que fèiem abans. I aquesta acceleració es tradueix en una mena de neguit social, que Georges Simmel ja va intuir quan parlava del caràcter nerviós de la ciutat. El temps de les coses és un factor cultural molt determinant. Les societats generen els seus temps. Les coses importants —pensar, crear, estimar— en la nostra cultura requereixen temps. I en accelerar-les s'espatllen. Canviar el temps de les coses té conseqüències antropològiques: equival a canviar la mateixa condició humana. És a dir, marca una mutació substancial. No és res nou: les mutacions formen part d'una espècie sotmesa a una doble dinàmica de canvi: la selecció natural i la selecció cultural.

No només assistim a una mutació en l'espai i el temps, que ens apropa als altres —obliga a l'aprenentatge de viure junts gent diferent— i accelera les nostres vides —ens porta a donar un nou ritme a l'experiència. Les noves tecnologies ens introdueixen també en el camp de l'experiència virtual. La dualitat presencial/virtual

afecta també a coses substancials. Dic presencial, perquè l'expressió «real» és equívoca: el virtual també és real. L'experiència virtual dels humans era limitada a la potència de la imaginació: l'experiència mística és en cert sentit una forma d'experiència virtual. Però les noves tecnologies ofereixen una banalització d'allò virtual que modifica i conforma les conductes. Dia a dia veiem, per exemple, com la relació virtual és instrument d'impunitat i d'eclosió desvergonjada del narcisisme.

L'espècie humana doncs, està, en un moment de mutació. I ho està de manera desigual. Les noves tecnologies estan disponibles per a menys de la meitat de la població mundial. La humanitat viu alhora en èpoques molt diferents. L'analfabetisme digital és una barrera. Les desigualtats, en el sentit no només econòmic de la paraula, creixen exponencialment. De manera que la profecia de Nietzsche sobre la coincidència a la terra de l'últim home i del superhome ja no sona a deliri. I més si tenim en compte l'altra revolució tecnològica en curs, la que probablement protagonitzarà la propera crisi global, la de les tecnologies de la vida. La ruptura de l'espècie és una de les pitjors fantasies totalitàries.

4. —La crisi cultural.— La crisi antropològica ens porta a la crisi cultural. També aquesta té una gran diversitat de components: em referiré a tres d'aquests comportaments: les mutacions en la religió, en el treball i en la família. Què entenc per canvi social? La pèrdua de les referències que actuaven com a pautes socials. Paradoxalment, lluny de les seves intencions, les revoltes del 1968 van erosionar el model cultural dominant (tant en el món occidental com en els sistemes de tipus soviètic) i van aplanar el camí al model de dominació neoliberal. Els camins de la història són plens de sorpreses. El treball era un element articular de la biografia de les persones. Com explica Richard Sennett a *La corrosión del carácter*, un jove que hagués entrat a Renault als anys cinquanta podia aspirar perfectament a treballar-hi tota la vida, promocio-

nant-se més o menys dins l'empresa en funció de la seva capacitat, habilitat i disposició. Una feina, una cultura obrera i empresarial, uns amics, una família, un barri: una vida ben emmarcada. Ara, un jove que entri a treballar a Microsoft no sap on serà el cap de tres mesos. Quan érem petits ens preguntaven: quina vocació tens? Què voldràs ser quan siguis gran? I la pregunta contenia la idea d'una vida articulada en funció de la professió. Ara als joves se'ls mareja amb el discurs de l'emprenedor: que equival a dir no et facis il·lusions que no trobaràs feina, si tens sort d'inventar-te alguna cosa i que et vagi bé, tot això que tindràs de guanyat. Mites per no afrontar la realitat de les coses.

Les religions segueixen tenint poder i presència, però estan en pèrdua manifesta d'influència social. En un món en què tots estem més a prop, els monopolis territorials de les grans religions s'esvaeixen i la lluita pel mercat de les ànimes es fa descarnada, cínica i violenta. Les religions cada cop pesen menys en la configuració dels costums: a Espanya, des de la mort de Franco, l'Església catòlica ha perdut totes les batalles que ha començat, excepte, tot cal dir-ho, la del diner.

Finalment, la volatilització de l'estructura familiar, expressió del principi de la fi del poder masculí, introdueix un altre element d'incertesa. L'allargament de l'esperança de vida ha convertit en utòpic el principi d'un matrimoni per a tota la vida. Com tot guany de llibertat, genera una fase d'inadaptació fins que es creen noves estructures d'estabilització.

En resum: tots els canvis culturals assenyalen un món més carregat de potencialitats i, per tant, de riscos. Tanmateix la reducció del ciutadà a subjecte econòmic, l'home unidimensional, dificulta el control de la incertesa. I ens porta la dimensió moral de la crisi.

5. —La crisi moral.— La crisi moral té un nom: nihilisme. La creença que tot està permès, especialment en l'àmbit

econòmic. Tot està justificat en funció del compte de resultats. El nihilisme és una categoria bifront. La fi dels valors, és a dir, dels límits. L'assumpció de la pulsio destructiva com a única lògica de salvació. L'important és l'acció, que és el que redimeix: els mitjans es confonen amb els fins. I en aquest sentit és tan nihilista un crèdit escombraria o una operació especulativa contra una economia com un atemptat terrorista suïcida. El nihilisme —actuar com si no hi hagués límits ni al creixement, ni al benefici, ni a l'especulació, ni al consum— ha estat el clima moral dominant en els anys que ens han conduït a la crisi actual. I ha deixat els ciutadans atrapats en una sola dimensió.

«La realitat en si mateixa no val res. És la percepció la que promou la realitat a significant», escrivia Joseph Brodsky. Per això les hegemonies socials es guanyen imposant a la societat unes significacions determinades. La paraula *competitivitat* simbolitza l'horitzó ideològic del moment. Ens diuen que anirem bé si guanyem competitivitat. Eufemismes a part, què significa guanyar competitivitat? Senzillament, que els joves que busquen la primera feina i, en general, les persones a l'atur, acceptin treballar per molts menys diners i en condicions molt pitjors. La competitivitat s'aconsegueix per una major explotació o per una major capacitat innovadora i creativa. En un país en què el govern mateix està destrossant la recerca a cop de retallades, només queda la primera opció. Això també és nihilisme.

Diu Ulrich Beck que la política i la ciència política establertes comparteixen un punt feble: la infravaloració crònica del poder dels impotents, del poder dels moviments socials, sobretot en conflictes de risc transnacional. En aquesta línia Albert Hirschman, un economista dels que posaven al davant la condició humana, glossava la capacitat de les societats pluralistes per trobar forces per respondre als conflictes que elles mateixes engendren. Al mateix temps que noves riqueses generen formes inèdites

de desigualtats, sorgeixen noves reivindicacions de reformes i de justícia que cal saber atendre. Desgraciadament, Europa està dominada per dirigents sords, que ni atenen, ni escolten. Simplement volen que cantem amb ells que la societat no existeix, que només existeixen els individus, cada cop més carregats d'obligacions i més alleugerats de drets, per acabar dient tots a una sola veu: no hi ha alternativa. Fins on aguantarà la capacitat dels poders hegemònics, polítics i civils, per controlar la percepció de la realitat i seguir confonent els ciutadans sobre les causes del seu incert dia a dia?

L'Homo economicus és un profeta extraviat, com diu Daniel Cohen. Vol superar els obstacles que impedeixen perseverar en l'enriquiment personal i, en nom de l'eficàcia, s'imposa la censura de les altres dimensions humanes: l'home ètic, l'home empàtic, que aspira a la cooperació i la reciprocitat. Però, triomfant sobre aquests rivals, tanca la condició humana en un món privat d'ideals i, finalment, ineficaç. És l'home d'una sola dimensió. La qüestió educativa esdevé capital.

6. —La crisi política.— L'estrella europea del 2012 ha estat Mario Monti. Al voltant d'aquest personatge, els dirigents europeus han donat una estremidora idea del que entenen per democràcia. El van imposar als italians sense passar per les urnes, i ara, convençut, com els seus padrins i aduladors, que l'única legitimitat és la dels experts, està disposat a seguir sent primer ministre a condició de no presentar-se a les eleccions. Afavorint aquesta aristocràtica pretensió enfront de la legítima alternativa democràtica de Bersani, els governants europeus es riuen de la ciutadania, trenquen qualsevol respecte per la voluntat popular. Aquesta anècdota ens porta a la quarta crisi: la política i institucional. La degradació de la democràcia a Europa comença per Brusselles, on els comissaris europeus, amb dèficit de legitimitat democràtica, es consideren posseïdors d'impunitat tecnocràtica.

Com escriu Ash Amin: «és hora de donar una oportunitat a la política de la racionalitat, d'impedir que la política de la purga ens conduïxi al desastre que pretén evitar».

En què es manifesta la crisi de la política? En la seva impotència. Vivim un moment de gran transformació en què el pas del capitalisme industrial al capitalisme financer genera seriosos dubtes sobre la possibilitat de mantenir l'equilibri, sempre precari, entre democràcia i capitalisme. Davant de qui responen els governants? El desenvolupament d'una crisi que s'ha saldat amb la socialització de les pèrdues dels bancs, genera molts dubtes.

L'Estat nació ha estat el marc natural de desenvolupament de la democràcia. El procés de globalització posa en dubte la seva eficiència: sovint massa petits per a algunes coses i massa grans per a altres. Però transcendir-lo no és fàcil. Europa fa temps que es debateix entre un futur postnacional i un futur supranacional. I de es debateix segueix sent la relació intergovernamental —les relacions de forces entre Estats— la que té la darrera paraula.

Els partits polítics tenen dificultats per fer correctament les seves dues funcions principals: la representació de la ciutadania i la selecció de quadres adequats per governar.

Els mitjans de comunicació —peça essencial en la configuració de l'opinió pública— viuen un complicat procés de transformació carregat de confusió i servituds.

Tot plegat es tradueix en una pèrdua de qualitat de la democràcia, que evoluciona ràpidament cap a un autoritarisme postdemocràtic, amb un paper cada cop més irrellevant dels parlaments, amb un corporativisme creixent, i amb un allunyament gran d'una ciutadania que, si la crisi no la fa reaccionar, està condemnada a la indiferència. La dimensió política de la crisi és una vertadera crisi de la democràcia.

7. —La democràcia a l'inrevés.— Com deia, la relació entre capitalisme i democràcia està muntada sobre una contra-

dicció que la fa molt precària: la desigualtat econòmica i la igualtat política. Seguint Claus Offe, l'evolució recent d'aquesta relació la podem descriure així: el model socialdemòcrata condicionava els processos econòmics a les decisions polítiques i donava veu a les classes populars per assegurar redistribució i equilibri social. El model liberal va incidir en la incompetència de la política per actuar sobre els mercats, va desacreditar l'Estat, donant-li un paper auxiliar de proveïdor de serveis, d'infraestructures i de garanties policials i judicials, convertint en sospitoses les demandes de participació i de mobilització social i estimulant la passivitat i la indiferència. L'aliança entre els procediments de govern neoliberal i les ideologies neoconservadores, encarregades de dotar d'aliment espiritual a l'*Homo economicus*, de la qual l'Administració americana de Bush fill n'és el model paradigmàtic, marca l'evolució cap a l'autoritarisme postdemocràtic.

A mesura que creix la preponderància de l'acumulació, del profit, de la competència, del mercat, la redistribució i el reconeixement dels ciutadans se'n ressent. La fractura entre les elits i la ciutadania augmenta, les desigualtats amenacen la cohesió social. El ciutadà perd veu i si no dóna la resposta adequada se li fa repetir les eleccions, com va passar a Grècia. Es produeix un desajust en el sistema: els governs perden el control sobre el sector financer i sobre les polítiques fiscals, i els ciutadans perden el control democràtic del govern. La sobirania no l'exerceix la ciutadania sinó poders externs al sistema polític, com els inefables organismes independents i contramajoritaris i els poders corporatius. A l'hora de validar les seves responsabilitats, els poders no miren cap a baix si no cap a dalt: la democràcia a l'inrevés.

Europa reflecteix més que ningú aquesta situació: tres legitimitats es debaten entre elles: la tecnocràtica de la Comissió, la política dels Estats i la democràtica dels ciutadans. Aquesta última és la que menys hi pinta. Des del pensament crític s'insisteix en

tres idees: més Europa, però això vol dir més democràcia; reconstrucció dels espais comuns i de les institucions intermèdies que fan la transmissió de l'opinió pública cap amunt; recuperació de la idea de canvi social, enfront del discurs de la indiferència i de la negació d'alternativa. Tony Judt ho resumia en una fórmula: la societat com a espai de responsabilitats compartides. Però aquesta fórmula requereix unes condicions mínimes d'igualtat sense les quals les responsabilitats són imposades però no compartides.

Antón Costas Crisi econòmica: capitalisme contra democràcia

Per què costa tant trobar una sortida a aquesta crisi que sigui percebuda per la societat com a justa i equitativa? Per què deixa al seu pas tanta incertesa, desconfiança i por del futur? Com es pot explicar l'intens enfrontament partidista als Estats Units sobre el «precipici fiscal» i el «sostre» del deute, o el fet que els governs europeus s'entestin a continuar una política d'austeritat que ja ha autoinfligit una segona recessió a l'economia de l'eurozona, fent encara

més greu l'atur, la pobresa i la desigualtat? Per què n'hi ha que parlen de canviar o refundar el capitalisme? Heus aquí només un petit inventari de les moltes qüestions que emergeixen d'aquesta crisi.

El capitalisme és maniacodepressiu, és a dir, que té fases d'eufòria i de depressió. Les crisis formen part del seu ADN. Però hi ha crisis i crisis. Aquesta no n'és una d'habitual, de les que hem viscut als anys setanta, vuitanta, noranta, dos mil del segle passat. Llavors no van sorgir les qüestions que ara es plantegen, ni es va posar en qüestió el capitalisme. Ara sí.

El que afirmo en aquest assaig és que la crisi financera que va explotar el 2008, i va provocar la Gran Recessió del 2009, és el resultat de la col·lisió entre la democràcia i el capitalisme financer-corporatiu global que s'ha desenvolupat durant les tres últimes dècades. Sense que fins ara n'hàgim estat gaire conscients, durant les darreres dècades s'ha anat deteriorant allò que unia el capitalisme amb la democràcia de masses i que va permetre conciliar la lògica econòmica del capitalisme liberal de finals del segle XIX, que tendeix a la desigualtat en la distribució de la renda i la riquesa, amb la lògica política de la democràcia de masses sorgida a principis del segle XX, que tendeix a la igualtat.

Com si es tractés de dos trens, les dues lògiques van topar violentament en el període d'entreguerres. Però després de la Gran Depressió dels anys trenta i de la Segona Guerra Mundial, capitalisme i democràcia assoliren un armistici. Les forces polítiques que hi van donar suport van ser, en el cas europeu, la socialdemocràcia i la cristianodemocràcia. El contingut i el ciment en van ser les polítiques del *New Deal* als Estats Units i de l'*Estat del Benestar* a Europa. Es buscava reduir la desigualtat sense perjudicar la capacitat del mercat per generar riquesa. Sorgia així l'anomenada «economia mixta» o «economia social de mercat».

Aquest arranjament entre mercat i democràcia a l'interior de cada país va exigir posar el fre i va fer retrocedir encara la hiperglobalització financera que s'havia desplegat coincidint amb l'etapa de la *Gilded Age*, a finals del XIX. La hiperglobalització va ser substituïda per nous acords de cooperació econòmica i financera internacional en el marc dels acords de Bretton Woods que van significar una fina capa de cooperació internacional que, malgrat tot, no va frenar el comerç ni el creixement. Ans al contrari.

L'armistici entre mercat i democràcia a l'interior de les nacions, i la cooperació econòmica i monetària internacional en el marc dels acords de Bretton Woods, van permetre a les societats occidentals viure els millors vint-i-cinc anys de la seva història. Tots els indicadors que s'utilitzen per tal d'avaluar la salut econòmica, social i política van millorar durant aquell quart de segle: el creixement va ser elevat i estable; no va haver-hi crisis financeres sistèmiques; la igualtat en la distribució de la renda i la riquesa va millorar de forma notable; es va crear una classe mitjana àmplia amb una capacitat de compra elevada; es va generalitzar l'accés de la major part de la població a béns com l'educació, la sanitat o les pensions; es va reduir la mortalitat infantil; l'esperança de vida va augmentar; la participació democràtica de la societat es va veure afavorida. I la vida política va ser relativament estable enmig d'un clima polític que afavoria aspectes importants de cooperació partidista.

Però alguna cosa va començar a canviar a finals dels anys setanta que va fer que durant les tres darreres dècades la cola que mantenia l'armistici entre capitalisme i democràcia s'anés esquerdant. Tot i això, mentre l'economia va viure en l'era d'aurada del crèdit no teníem consciència d'aquest deteriorament. Ara la crisi ho ha posat tot al descobert.

De la mateixa manera que es diu que és quan baixa la marea que es veu qui es banyava nu, la recessió econòmica ens per-

met ara descobrir els corrents de fons que han fet que el capitalisme i la democràcia hagin tornat a entrar en conflicte. En els paràgrafs següents intentarem analitzar-los.

ALLÒ QUE LA CRISI ENS DEIXA VEURE

Per a un bon nombre de persones la crisi que patim té alguna cosa d'apocalíptica. És una percepció justificada per la magnitud dels efectes, en termes de destrucció de riquesa financera, caiguda dels ingressos de les famílies, tancament d'empreses, atur massiu, creixement del dèficit i del deute públic. I també en termes de pèrdua de confiança en el futur i d'expectatives de vida minvants. La percepció generalitzada que, per primer cop en moltes generacions, els joves tindran pitjors condicions de vida que els seus pares és un altre exemple d'aquesta percepció apocalíptica.

Però, tal com ha recordat el filòsof i assagista Josep Ramoneda, l'accepció grega d'apocalipsi vol dir també «revelació, descobriment d'alguna cosa desconeguda». Des d'aquesta perspectiva, podem analitzar la crisi com una cruïlla, un moment crucial en un procés que ve de lluny i mira cap al futur. Així doncs, la crisi és sinònim de disjuntiva i decisió. «Som davant d'una crisi que conduirà a l'esclavitud o a la llibertat», va dir Diderot en els prolegòmens de la Revolució francesa, subratllant la dimensió de cruïlla que tenen les crisis.¹

Si acceptem aquesta visió, què és allò que la crisi ens permet de veure que ens ajudi a comprendre'n les causes de fons i comprendre també la forma com s'està gestionant des dels governs? Tal com jo ho veig, la crisi permet identificar tres corrents de fons que estan ocults sota la plenamar econòmica provocada per l'època daurada del crèdit. El primer, una forta tendència a l'augment de la desigualtat en totes les economies. El

segon, un sector financer sobredimensionat que el fa disfuncional i lesiu per a la resta de sectors econòmics. I el tercer, l'existència de desequilibris globals insostenibles. Aquestes tres tendències o corrents de fons han fet que l'economia sigui més inestable i volàtil i que capitalisme i democràcia hagin entrat de bell nou en col·lisió. La crisi no seria sinó la conseqüència inevitable d'aquest conflicte. Fixem-nos amb una mica més de detall en cada un d'aquests trets.

1. El retorn a la desigualtat: un nova *Gilded Age*

Sense que en fóssim gaire conscients fins ara, durant els darrers trenta anys s'ha produït una intensa i dramàtica concentració de la renda i la riquesa, que fins i tot supera la que es va produir a finals del segle XIX, durant l'anomenada *Gilded Age*, una etapa que va coincidir amb la primera gran globalització.

Als Estats Units, la quota de la renda nacional de l'1% dels més rics s'ha doblat entre el 1980 i el 2010, en passar del 10% al 20%. Són percentatges similars als que es van assolir un segle enrere. Però el que deixa bocabadat és que la part del 0,01% dels nord-americans més rics s'ha multiplicat per quatre durant el mateix període, en passar de l'1% a gairebé el 5%. Això és molt més del que rebia el 0,01% fa cent anys. Som, doncs, davant d'una nova *Gilded Age*. Només que ara el nombre de privilegiats és encara menor que a finals del segle XIX.

Aquesta desigualtat creixent no la trobem només als Estats Units. Són molts els països, inclosos el Regne Unit, Canadà, la Xina, l'Índia o fins i tot la més igualitària Suècia, que han vist com ha augmentat la quota de l'1% dels seus ciutadans més rics. I presenten el mateix fenomen de creixement espectacular dels ultrarics, tal com es pot comprovar any rere any a la llista dels bilionaris que publica la revista *Forbes*.

El nivell de desigualtat no és el mateix arreu del món. L'indicador més útil per apreciar-ne les disparitats és l'índex Gini. Si l'índex té valor zero indica que som davant d'una societat totalment igualitària; el valor 1 correspon a una societat absolutament desigualitària, on la concentració de la renda és màxima. L'anàlisi comparat de l'evolució de l'índex Gini entre el 1980 i el 2010 ens ensenya que, amb l'excepció d'alguns països de l'Amèrica Llatina, la desigualtat ha augmentat. El deteriorament ha estat més acusat en països com els Estats Units, el Regne Unit i la Xina. Però també se'n produeix un de semblant a països tradicionalment més igualitaris com Suècia, Finlàndia o Alemanya.

La concentració de la riquesa i l'augment de la desigualtat en la distribució de la renda és part d'un procés més extens d'ampliació de les disparitats socials en l'accés a béns i serveis bàsics per a la salut, l'educació, la igualtat d'oportunitats i el benestar. La gestió de la crisi financera, amb la seva política d'austeritat inclement en la despesa pública, pujades d'impostos i reduccions de salaris, està augmentant de manera dramàtica la desigualtat. El cas d'Espanya és paradigmàtic. Les últimes dades conegudes assenyalen que Espanya, junt amb Estònia, és el país de la Unió Europea on la desigualtat creix amb més rapidesa.

El retorn de la desigualtat posa en qüestió la relació que creïem que existia entre progrés econòmic i igualtat social. Simon Kuznets, un economista bielorús de la Universitat de Harvard, descrivia el 1955 una relació entre progrés econòmic i desigualtat. Segons la «corba de Kuznets», la desigualtat creixeria en les primeres fases de la industrialització i el creixement econòmic, per reduir-se a mesura que el creixement avança. La relació tindria, doncs, la forma d'una U invertida. L'evolució del creixement i de la desigualtat durant els anys cinquanta, seixanta i setanta del segle passat semblava confirmar la hipòtesi de Kuznets.

Però el que s'ha esdevingut a partir del 1980, amb el retorn de la desigualtat, ha restat fonament empíric a la «U» de Kuznets. La relació entre progrés i desigualtat sembla respondre més aviat a una dinàmica en forma de «N».

Així doncs, no sembla que hi hagi cap vincle automàtic entre creixement econòmic i igualtat. És la relació de forces que en cada etapa s'estableix entre capitalisme i democràcia la que actua sobre aquest vincle. Coincidint amb un creixement econòmic fort, la desigualtat va augmentar a l'època de la *Gilded Age*, etapa en què la influència de les forces que empenyien la globalització, amb la seva filosofia econòmica del *laissez faire*, va debilitar el camp de la política i de la societat. En aquest desequilibri s'origina la topada entre capitalisme i democràcia en el període d'entreguerres. Després de la Gran Depressió i la Segona Guerra Mundial, el paper creixent de l'Estat, junt amb l'aparició d'institucions socials amb capacitat per exercir un cert control, com ara la premsa i els sindicats, va permetre assolir un armistici entre capitalisme i democràcia. El ciment van ser les polítiques de regulació econòmica i els programes socials associats al *New Deal* als Estats Units i a l'Estat del Benestar a Europa. Creixement i igualtat anaven de bracet durant els anys cinquanta, seixanta i primera meitat dels setanta. Potser van ser els millors vint-i-cinc anys de les nostres vides.

Però, tal com hem vist, a partir dels anys vuitanta el ciment s'ha esberlat i la lògica econòmica del capitalisme ha tornat a topar amb la lògica igualitària de la democràcia. La crisi ha estat el resultat d'aquest xoc de trens.

L'empitjorament de la desigualtat és probablement la tendència més pertorbadora de l'economia mundial.

D'una banda, la desigualtat converteix l'economia en inestable i volàtil. La crisi del 2008 n'és la manifestació més evident. Un corrent creixent d'investigació econòmica i de publicacions

posa de manifest el paper de la desigualtat en el funcionament de l'economia i l'ocupació i en la generació de les condicions que van desembocar en la crisi financera del 2008.²

D'altra banda, la desigualtat està tenint conseqüències socials i polítiques perturbadores. La revista d'orientació liberal *The Economist* ha dedicat un monogràfic especial a la desigualtat.³ Moviments socials com el dels «indignats» a Espanya, o el d'«Occupy Wall Street» als Estats Units, sorgeixen del malestar social respecte a la desigualtat. Des de Tel Aviv a Santiago de Xile, de Londres a Pequín, o de Madrid a Nova York, el malestar de les classes mitjanes i treballadores és palpable. Un malestar resultat de la nova topada entre la mena de capitalisme financer que s'ha desenvolupat les darreres dècades i la democràcia.

2. Macrocefàlia financera i extracció de rendes

La crisi ens deixa veure amb claredat una segona tendència o corrent de fons que s'ha desenvolupat durant les tres darreres dècades: l'hiperdesenvolupament que han experimentat les finances en tots els àmbits de la vida econòmica, però especialment amb les famílies en tant que protagonistes destacades. N'és el resultat una veritable macrocefàlia financera que pesa de manera improductiva sobre l'economia i el creixement.

Ha esdevingut una veritable revolució financera, tant quantitativa com qualitativa. D'una banda, el volum de les transaccions financeres, en els mercats organitzats però també en els no organitzats (*Over the counter, OTC*), ha crescut de manera espectacular. D'altra banda, s'ha produït també una transformació qualitativa. Els nous mercats financers han substituït les velles institucions bancàries en la intermediació financera.

Els nous mercats no tenen res a veure amb els mercats financers d'ara fa trenta anys. Les institucions bancàries que do-

minaven la intermediació financera fins als anys vuitanta tenien cara i ulls i estaven en un lloc concret, sigui la City londinenca, Nova York o Madrid. I les seves decisions es basaven en la negociació. Ara els nous mercats financers no tenen cara ni ulls ni estan enlloc, sinó que depenen d'una multitud d'actors que operen a través de la xarxa i en qualsevol tipus de mercats. Les seves decisions han deixat de basar-se en la negociació per passar a dependre de les relacions impersonals dels mercats. El seu comportament és gregari, mogut per informacions difuses o per climes d'opinió basats en expectatives. El seu impacte en la volatilitat del valor dels actius és enorme i fa que el funcionament de l'economia sigui més inestable.

Sigui quin sigui l'indicador que triem per mesurar el pes de les finances, els resultats són espectaculars: el nombre de recursos humans empleats en les finances sobre el total de l'economia, el pes dels costos d'intermediació financera sobre el PIB, els salaris i les retribucions del sector financer en relació amb els salaris de la indústria i la resta de serveis o en relació amb el PIB, la capacitat de les finances per treure rendes de la resta dels sectors, el percentatge que representen els beneficis de les empreses financeres sobre el total de beneficis, els balanços dels bancs en termes de PIB, o el crèdit bancari en relació amb el PIB. El lector que estigui interessat a tenir una visió més precisa d'aquesta evolució de les finances pot consultar un treball recent del professor Antonio Torrero, de la Universitat d'Alcalà, en el qual revisa i resumeix una extensa literatura recent orientada a mesurar el pes de les finances en l'economia i els seus efectes en el funcionament de la resta de l'economia.⁴

L'anàlisi de l'evolució que han experimentat alguns d'aquests indicadors financers permet assegurar que el que hem dit amb relació a la corba de Kuznets entre progrés econòmic i desigualtat és vàlid també pel que fa a la relació entre creixement

econòmic i creixement de les finances. El creixement del sector financer ha estat superior en un 2% al del conjunt de l'economia del 1850 ençà. Però aquest creixement ha estat força dispar. Des del 1850 fins a la Primera Guerra Mundial el creixement de les finances va ser fulgurant. Però a partir dels anys trenta i fins als setanta del segle passat, com a conseqüència de les polítiques regulatòries associades al *New Deal*, el creixement de les finances va ser menor que la taxa de creixement de l'economia. Del 1980 ençà, el creixement de les finances ha tornat a ser, com en l'època del *Gilded Age*, molt superior al creixement de l'economia.

La mateixa evolució s'observa quan s'analitza l'evolució del cost de la intermediació financera. Entre el 1870 i el 1930 va pujar del 2% al 6% del PIB. A partir de la Gran Depressió, als anys trenta, va baixar significativament i el 1950 era del 4%. A partir del 1980 tornava a créixer. Si el 1980 era del 5%, el 2010 arribava al 7%. La resta de les variables financeres que hem assenyalat anteriorment segueixen una pauta similar. La conclusió és que les finances han tornat a desenvolupar una capacitat enorme per extreure rendes de la resta dels sectors econòmics.

Aquesta macrocefàlia financera és un procés relativament nou, per la qual cosa no existeix encara un terme acceptat de manera general. N'hi ha que parlen de «financiarització», i d'altres de «financialització» de l'economia. Tot i que ha afectat tots els sectors, el protagonista destacat de la financialització han estat les famílies, l'endeutament de les quals, mesurat en termes de PIB, ha arribat a uns nivells que mai abans no s'havien assolit.⁵

La crisi financera del 2008 ha fet possible una reflexió creixent sobre les causes d'aquesta financialització i, especialment, sobre els seus efectes en la productivitat de l'economia real. El sentit de les conclusions és, en general, crític amb aquests efectes. Crantham, posem per cas, assenjala que «és

com córrer amb una paparra gran, pesada i creixent a l'esquena».⁶

La macrocefàlia financera ha esdevingut un instrument depredador de la resta de l'economia, un mecanisme d'extracció de rendes més que de creació de valor per als altres sectors. En la mesura que les finances han desenvolupat aquest comportament depredador s'han transformat en un element que introdueix inestabilitat i volatilitat en el funcionament de l'economia. James K. Galbraith afirma que la financialització de l'economia és l'origen real de la desigualtat i assenyala la desigualtat com el factor més determinant que hi ha darrere la crisi actual.⁷

3. Desequilibris globals i polítiques d'empobriment dels veïns

El tercer corrent de fons que la crisi ens deixa veure és l'existència de desequilibris econòmics globals insostenibles. Si analitzem la balança de pagaments veiem que en l'economia internacional hi ha països que són fortament excedentaris, amb superàvits comercials molt elevats, com és el cas de la Xina a l'Àsia i Alemanya a Europa; en paral·lel, hi ha altres països fortament deficitaris, com és el cas dels Estats Units o d'Espanya.

Quan van sorgir aquests elevats desequilibris globals? A què es deuen? Apareixen als anys noranta. De manera intuïtiva podríem pensar que en aquelles dates es va produir algun canvi en la conducta econòmica dels països deficitaris que els va fer perdre competitivitat o que en els països excedentaris es va produir algun xoc de productivitat que els va fer més competitius. Però la intuïció pot no ser qui millor ens guiï en aquest cas. Sembla que les coses no van anar per aquí.

En una conferència pronunciada a les acaballes del 2005, quan encara no era president de la Reserva Federal dels Estats Units, Ben Bernanke va oferir una explicació diferent i suggestiva de la causa que s'haguessin intensificat els desequilibris eco-

nòmics globals. Bernanke assenyala que l'aparició de dèficits comercials elevats a països com els Estats Units o Espanya als anys noranta no va ser el resultat d'un canvi de conducta econòmica en aquests països, és a dir, de pèrdua de productivitat, sinó d'un canvi del comportament econòmic dels països amb superàvits. En aquells anys, països com la Xina i Alemanya engegaven polítiques neomercantilistes de foment de l'exportació que al capdavant van provocar tot un seguit de desequilibris globals. D'una banda, l'obertura de la Xina a l'economia internacional venia de bracet d'un model de creixement enfocat a les exportacions, incentivades mitjançant una política de maneig del tipus de canvi i l'afebliment de la demanda interna. De l'altra, els països de l'est d'Àsia, després de patir les conseqüències de la crisi financera del 1997-1998, van començar a practicar una política d'exportació i acumulació de divises per evitar situacions similars. Per la seva banda, a Europa, Alemanya començava, per aquelles dates, a estimular la seva forta vocació exportadora mitjançant polítiques de devaluació de salaris i afebliment de la demanda interna per finançar els costos de la reunificació i l'envelliment de la població.

Aquestes polítiques neomercantilistes s'assemblen a les que es van practicar als anys trenta. L'economista britànica Joan Robinson les anomena *beggar-thy-neighbours*, d'empobriment dels veïns. Polítiques mitjançant les quals un país intenta posar remei als seus problemes econòmics i augmentar l'ocupació a través de mitjans que tendeixen a empitjorar els problemes econòmics d'altres països. Amb la depressió de la demanda interna, la reducció de salaris, la manipulació de la moneda i altres pràctiques proteccionistes, alguns països com la Xina i Alemanya han mirat d'afavorir el propi creixement i la creació de llocs de treball interns mitjançant un model de creixement basat en les exportacions.

Tal com mostraré en l'epígraf següent, aquest model genera un estalvi elevat en els països excedentaris. L'estalvi es va utilitzar per comprar actius financers dels països deficitaris i això els va permetre finançar l'època daurada del crèdit i la bombolla immobiliària. És a dir que els desequilibris comercials globals han estat d'alguna manera «mare» de la crisi financera del 2008.

Mentre aquests desequilibris continuïn, l'economia internacional romandrà inestable. En una de les cimeres del G-20, celebrada a Tòquio, el president americà Barack Obama va dir a la cancellera alemanya Angela Merkel que Alemanya no podia viure eternament de vendre productes als nord-americans i que havia d'estimular la demanda interna com a mesura per reequilibrar l'economia global. És el mateix que se li demana a la Xina. Si no es coopera de manera voluntària, veurem guerres de divises i probablement el retorn del proteccionisme. De fet, la guerra de divises ja s'està produint d'una manera sorda. És l'única explicació possible a una situació que no es pot explicar de cap altra manera: l'única regió econòmica del món que a hores d'ara està en recessió, l'eurozona, veu com la seva moneda, l'euro, es revalua, en comptes d'afeblir-se tal com aniria d'acord amb la debilitat de la seva economia.

NARRACIONS SOBRE LES CAUSES DE LA BOMBOLLA CREDITÍCIA

La important bombolla d'actius immobiliaris que va afectar especialment els països de l'Atlàntic Nord —Estats Units, Irlanda, Anglaterra i Espanya— i l'explosió de la qual va provocar la crisi que estem vivint, va ser possible només perquè va coincidir amb l'etapa d'or del crèdit. Així doncs, si volem entendre les causes de la crisi, la qüestió és saber qui va finançar la bombolla del crèdit.

No n'hi ha només una, d'explicació, acceptada per tots els estudiosos de manera consensuada, de les causes de la bombolla creditícia i de la bombolla d'actius immobiliaris. Però sí que n'hi ha tres amb més predicament. Tal com diré tot seguit, cadascuna de les explicacions es fonamenta en algun dels tres desequilibris de fons del capitalisme actual que acabem d'identificar.

1. Innovació financera fora de control

És probablement la narració més popular de la causa de la crisi. Atribueix la bombolla de crèdit que va permetre l'explosió dels actius immobiliaris a la intensa innovació fora de control que va esdevenir a partir dels anys noranta. La causa immediata de la innovació haurien estat les polítiques de desregulació financera que tots els governs van dur a terme durant aquells anys. La filosofia econòmica que les inspirava era el que s'anomena el «consens de Washington», que proposava la liberalització de l'economia, la desregulació dels mercats i la privatització d'importants àrees del sector públic.

La desregulació financera va fer caure els murs que dels anys trenta ençà separaven la banca comercial de la banca d'inversió. En ensorrar-se els murs es va anar creant una «banca a l'ombra» que generava productes financers d'alt risc que en estendre's a la banca comercial i els fons de pensions van difondre el risc per a l'economia mundial.

La innovació financera fora de control va veure's afavorida per tres factors coincidents en el temps. D'una banda, les noves tecnologies de la informació i les telecomunicacions. De l'altra, un clima intel·lectual a l'interior de la teoria econòmica i l'economia financera que va defensar amb èxit la idea de l'eficiència dels mercats desregulats i la teoria de les expectatives racionals dels agents econòmics. Finalment, la «Gran Modera-

ció» que l'economia va experimentar als anys noranta, amb un creixement sostingut i una inflació baixa. D'aquesta manera es va conformar un clima d'allò més favorable a la confiança dels mercats. I alhora una aliança d'interessos entre tots els actors dels mercats financers, especialment les agències de qualificació de risc creditici. Aquest clima va afavorir l'arrogància d'economistes, reguladors, autoritats monetàries i responsables de la política econòmica, és a dir, la creença acrítica que prou que se sabia regular una economia de mercat per tal d'evitar els cicles econòmics. Una explicació de com aquest clima va afavorir l'arrogància es pot veure a Arias i Costas.⁸

No hi ha dubte que la desregulació financera va afavorir la innovació financera als Estats Units. Al mateix temps, la innovació ajudava a crear i difondre la bombolla creditícia i la bombolla d'actius. Però, tal com Paul Krugman i Robert Wells han objectat, la bombolla creditícia també va produir-se en països com Espanya que no van necessitar utilitzar mecanismes sofisticats d'innovació per finançar la seva expansió creditícia.⁹ Per tant cal identificar la causa que va permetre finançar amb tanta facilitat l'expansió del crèdit abundant i barat en tots els països que, com Espanya, van experimentar la bombolla d'actius immobiliaris. Abans de respondre aquesta pregunta, faré referència a una segona explicació de la bombolla de crèdit que busca la causa de la crisi en les conductes de risc moral que haurien desenvolupat els governs en afavorir la laxitud de la legislació creditícia immobiliària.

2. La desigualtat i la laxitud dels governs pel que fa al crèdit hipotecari

Aquesta narrativa de la crisi vincula la bombolla creditícia immobiliària amb la distribució desigual de la renda que, com hem

vist abans, caracteritza el capitalisme actual. A la pèrdua de capacitat adquisitiva dels ingressos salarials de les classes treballadores i mitjanes s'hi afegia l'efecte de l'augment del preu de l'habitatge. El resultat va ser la dificultat creixent de les classes mitjanes i treballadores per accedir a la compra d'un habitatge i altres béns de consum durador.

Conscients alhora de la desigualtat, i de la dificultat d'accés a l'habitatge, però porucs ideològicament o incapaçs políticament de plantar-hi cara amb els instruments convencionals de la política fiscal i de rendes, els governs haurien afavorit, d'una banda, la laxitud de les regles de l'endeutament hipotecari i, de l'altra, haurien incentivat la demanda d'habitatge mitjançant fortes desgravacions fiscals. Per la seva banda, els reguladors i els supervisors del sistema financer haurien estat condescendents i tolerants amb les pràctiques de risc creditici de les entitats bancàries per tal de facilitar el crèdit hipotecari a les famílies. El crèdit a bon preu i amb abundància i les facilitats fiscals haurien esdevingut una mena de segon salari no monetari perquè les classes mitjanes i treballadores poguessin accedir a la compra d'un habitatge. El resultat de tot plegat va ser el protagonisme que van adquirir les famílies a l'hora de financialitzar l'economia i l'enorme endeutament que es van carregar a les seves espatlles.¹⁰

En actuar d'aquesta manera, els governs haurien incorregut en conductes de risc moral (*moral hazard*), induint o possibilitant als directius de les institucions financeres la pràctica de conductes de risc creditici incompatibles amb les bones pràctiques tot i sabent, però, que els governs vindrien a rescatar-los si era el cas que les institucions acabaven tenint problemes com a conseqüència de les conductes d'alt risc.

Aquesta és una narració molt apreciada pels conservadors en la mesura que permet culpabilitzar els governs de la

causa de la crisi i sostenir les seves propostes de desregulació dels mercats. Però economistes de prestigi com Raghuram Rajan l'han defensada.¹¹ Tot i que ha estat qüestionada per Paul Krugman,¹² aquesta narració de les causes de la crisi financera del 2008 permet relacionar la tendència a la desigualtat del capitalisme actual amb la inestabilitat i la volatilitat de l'economia globalitzada.

Altres economistes han documentat la relació que hi ha entre la desigualtat creixent i la inestabilitat de l'economia. James K. Galbraith, posem per cas, aporta evidència rellevant sobre com la desigualtat constitueix una de les millors explicacions de la inestabilitat de l'economia.¹³ Tal com he assenyalat en l'epígraf anterior, la desigualtat emergeix com una de les conseqüències més característiques i perverses de l'actual capitalisme financer globalitzat.

3. Els desequilibris globals i la bombolla d'estalvi global

Una tercera narració de la bombolla d'actius immobiliaris i, per tant, de la crisi, posa el punt de mira a identificar la causa de la bombolla de crèdit que va permetre finançar tan fàcilment la bombolla immobiliària. I la troba en una bombolla d'estalvi paral·lela que es generava en aquells mateixos anys. La bombolla d'estalvi era l'altra cara dels desequilibris comercials globals que sorgien en aquella dècada com a conseqüència de les polítiques neomercantilistes d'impuls a l'exportació de la Xina i els països de l'est d'Àsia i també, en el cas d'Europa, d'Alemanya. Els ingressos de l'exportació no es van utilitzar per expandir la demanda interna i millorar la vida dels ciutadans d'aquests països, sinó que es van acumular en forma d'estalvi i invertir en la compra de bons emesos per corporacions privades i públiques dels països deficitaris, en particular per les institu-

cions financeres d'aquests països. Els Estats Units, Irlanda, el Regne Unit i Espanya, països que, com hem vist, van experimentar les pujades més grans dels preus immobiliaris.

Les institucions financeres dels països receptors canalitzaven l'estalvi extern especialment cap al finançament de la promoció immobiliària i el crèdit hipotecari a les famílies. Aquest flux d'estalvi extern, quantíós i sostingut en el temps, va permetre als països receptors mantenir força baixos els tipus d'interès a llarg termini, que són els rellevants a l'hora de decidir les inversions de les famílies i de les empreses. Fins i tot s'hi van mantenir després que els bancs centrals dels països receptors i amb dèficit comercial van començar a elevar els tipus d'interès a curt termini per mirar de frenar la bombolla d'actius. El resultat final va ser que els bancs es van endeutar emetent bons per captar l'estalvi extern i que les famílies i les empreses van acumular un endeutament enorme amb els bancs. És a dir, que el sector privat dels països deficitaris va acumular uns nivells d'endeutament que mai no s'havien vist.

Aquesta narració va ser utilitzada per primera vegada, com he dit abans, per Ben Bernanke en una conferència pronunciada a principis del 2005, quan encara no era president de la Reserva Federal. Aleshores, Bernanke va fer servir l'expressió *global savings glut* per referir-se al nexa que vinculava el sobreendeutament en els països deficitaris amb l'estalvi generat en els països excedentaris.¹⁴ Posteriorment, altres economistes, com Paul Krugman, han utilitzat aquesta narració.¹⁵

Tal com veiem, la narració de les causes de la crisi financera del 2008 basada en l'argument del *global savings glut* ens porta a identificar els desequilibris comercials globals com a causa última, la «mare» de la crisi. Mentre no es corregeixin els desequilibris de fons és molt probable que l'economia mundial, i l'europea en particular, segueixin sotmeses a episodis de forta volatilitat macroeconòmica i de crisis recurrents.

EL REPTE DEL SEGLE XXI: RECONCILIAR EL CAPITALISME AMB LA DEMOCRÀCIA

La crisi del 2008, en donar per acabada de manera abrupta la llarga etapa daurada del crèdit i d'eufòria dels actius immobiliaris, ha posat al descobert tres trets constitutius del capitalisme financer globalitzat que s'ha desenvolupat a partir dels anys vuitanta del segle passat: la desigualtat creixent; la hiperglobalització financera i la financialització de l'economia, en particular de les famílies; i els desequilibris comercials globals. Són aquestes tres tendències de fons les que permeten veure de quina manera al llarg d'aquests anys ha anat produint-se l'enfrontament creixent entre la lògica econòmica del capitalisme financer globalitzat i la lògica política de la democràcia a l'interior de cada país. La tensió creixent entre les dues lògiques aboca l'economia a la inestabilitat i al conflicte social i polític.

El capitalisme de les darreries del segle XIX va desenvolupar tendències conflictives similars a les que avui veiem entre capitalisme i democràcia. La inestabilitat i la volatilitat de l'economia i el malestar social respecte a la desigualtat van acabar amb un xoc de trens en el període d'entreguerres. La Gran Recessió que va venir després de la crisi financera del 1929, i la Segona Guerra Mundial, van provocar un viratge de la política econòmica. El *trade-off* o conflicte existent entre hiperglobalització financera, cohesió social interna i democràcia es va resoldre a favor d'aquests dos darrers objectius. Això va permetre reconciliar l'economia de mercat amb la democràcia de masses. La cola van ser els programes de benestar. En un llibre que mereix ser tornat a llegir, Karl Polanyi parlava de *The Great Transformation*.¹⁶ El resultat del maridatge entre l'economia de mercat i la democràcia va ser allò que Gideon Rose ha anomenat la «modernitat».¹⁷ Com he dit més amunt, la «modernitat» va donar

lloc al que probablement ha estat fins ara el període més brillant del capitalisme, el període que va de mitjans dels anys quaranta als anys setanta del segle passat.

Podem pensar que la crisi financera del 2008 i la Gran Recessió que estem vivint, sobretot a la Unió Europea, portarà un viratge de política econòmica similar al de mitjans segle passat, un *New Deal*? Hi ha marge, no ho dubtem, per a l'experimentació i el viratge de les polítiques. La dinàmica de destrucció creativa de tipus schumpeterià que s'associa a la crisi, això és, la percepció social d'estar vivint una situació apocalíptica i d'estar ficats en un *cul de sac* de què he parlat a l'inici d'aquest assaig, juga a favor del canvi. El model d'autoregulació dels mercats associat a les polítiques desregulatòries i la hiperglobalització financera de les dues darreres dècades és difícil de sostenir en aquestes circumstàncies. És possible, doncs, pensar en la possibilitat d'un nou *New Deal*.

Però a hores d'ara hi ha també elements que juguen obertament contra la possibilitat que aquesta crisi comporti una altra «gran transformació». No hi ha ara alguns dels elements que sí que hi eren després de la Gran Depressió i, especialment, després de la segona Guerra Mundial. A *La torre de la arrogancia. Políticas y mercados después de la tormenta* hem identificat quatre elements que en la situació actual fan difícil aquesta possibilitat i limiten l'amplitud del viratge.¹⁸

En primer lloc, la pervivència d'inèrcies associades a les velles idees econòmiques, por dels canvis polítics i interessos lligats, sobretot, a les finances internacionals. En segon lloc, fortes resistències relacionades amb la percepció social de l'espai públic i també amb el grau de confiança en la democràcia per dur a terme aquest viratge. En tercer lloc, la crisi no ens ha portat fins ara cap canvi en la caracterització neoliberal dominant de l'Estat i del seu paper. I, finalment, aquesta vegada, a diferència

del que succeïa a la postguerra, hem vist ben poques novetats en matèria de distribució de la renda. Al contrari, les polítiques d'austeritat, basades en la reducció de la despesa social i en la devaluació interna de salaris estan aguditzant la tendència a la desigualtat.

Davant el determinisme de la realitat, però, l'economista i polítòleg Albert O. Hirschman, que va morir fa poc, defensava sempre el «possibilisme».¹⁹ És un camí que caldrà explorar en aquest cas per entreveure les vies del retorn de la política enfrontada als mercats sense control. De la mateixa manera que Max Weber va entreveure el retorn de l'Estat en tant que element indispensable per corregir els desequilibris associats al capitalisme liberal del segle XIX i servir de cola entre el capitalisme i la democràcia, ara l'historiador Tony Judt ha assenyalat que amb les tensions derivades de la globalització financera i les crisis que l'acompanyen, l'Estat haurà d'actuar cada cop més per resoldre conflictes, en ser l'única instància que es troba entre els individus i els actors no estatals, com ara els bancs i les corporacions internacionals. Per a Judt és probable que l'Estat territorial vegi créixer la seva importància política.²⁰

L'economista de Harvard Dani Rodrik sosté una idea similar en assenyalar que el «trilema polític» que planteja la hiperglobalització financera actual, amb la tensió sobre els actors supranacionals, l'Estat nacional i la democràcia, només pot tenir una via de sortida estable si es frena la hiperglobalització introduint controls a la financialització i deixant espai a les polítiques de cohesió dels Estats i a la democràcia per tal de reduir la desigualtat.²¹ Potser els trets de fons del capitalisme actual que la crisi posa en relleu, i que en aquest assaig hem analitzat, acabin per generar forces socials i dinàmiques polítiques que afavoreixin un retorn de la política davant l'hegemonia dels mercats financers globalitzats.

El repte en aquest inici del segle XXI, com va ser-ho cent anys enrere, és reconciliar capitalisme amb democràcia. Cal un nou progressisme capaç de reduir la desigualtat a nivells tolerables, sense espatllar la capacitat innovadora dels mercats i de l'economia oberta per generar riquesa. Aquest nou progressisme ha de basar-se en un nou repartiment de tasques entre mercats, Estat i societat.

1. Josep Ramoneda, «Crisis nihilista», a Antón Costas (coord.), *La crisis de 2008. De la economía a la política y más allá*, Mediterráneo Económico, 18. 2010.
2. James K. Galbraith, *Inequality and instability. A study of the World Economy just before the Great Crisis*, Oxford University Press, 2012. També Joseph Stiglitz, *El precio de la desigualdad*, Taurus, Madrid, 2012.
3. The Economist, *For richer, for poorer*, Special Report World Economy, 13 octubre 2012.
4. Antonio Torrero, *Sistema financiero y productividad*, Document de treball, IAES, 2012.
5. Vegi's A. Torrero, *op. cit.*
6. Citat per A. Torrero, *op. cit.*, p. 26.
7. James K. Galbraith, *op. cit.*
8. Xosé Carlos Arias i Antón Costas, *La torre de la arrogancia. Políticas y mercados después de la crisis*, Ariel, Barcelona, 2011, 2a ed. 2012, pp. 51-131.
9. Paul Krugman i Robert Wells, «The Slump Goes On: Why», *The New York Times Review of Books*, 30 setembre 2010.
10. Antonio Torrero, *op. cit.*, p.18 i ss.
11. Raghuram G. Rajan, *Fault Lines: How Hidden Fractures Still Threaten the World Economy*, Princeton University Press, 2010.
12. Paul Krugman i Robert Wells, *op. cit.*
13. James K. Galbraith, *Inequality and instability. A Study of the World Economy Just Before the Great Crisis*, Oxford University Press, 2012.
14. Ben Bernanke, «The Global Savings Glut and the US Current Account Deficit», 10 de març 2005. www.federalreserve.gov.
15. Paul Krugman i Robert Wells, *op. cit.*; «The Way out of the Sump», *The New York Times Review of Books*, 4 octubre 2010.
16. Karl Polanyi, *The Great Transformation*, Rinehart, Nova York (v. e., *La gran transformació*, FCE, Mèxic, 1992).
17. Gideon Rose, «*Making Modernity Work*», Foreign Affairs, gener/febrer 2012.
18. Xosé Carlos Arias i Antón Costas, *La torre de la arrogancia ...*, pp. 282-297.
19. Albert O. Hirschman, *Journeys Toward Progress: Studies in Economic Policy-Making in Latin America*, Twenty Century Fund, Nueva York, 1963 (v.e., *En ruta hacia el progreso. Ensayos sobre*

política económica en América Latina, Aguilar, Madrid); *A Bias for Hope. Essays on Development and Latin America*, Yale University Press, New Haven, 1971.

20. Tony Judt, *Ill Fares the Land*, Penguin, Nova York, 2010 (v. e., *Algo va mal*, Taurus, 2010).

21. Dani Rodrik, *The Globalization Paradox: Democracy and the Future of the World Economy*, Norton, Nova York, 2011 (v. e., *La paradoja de la globalización*, Taurus, Madrid, 2011).

Emilio Lamo de Espinosa Europa

«lliure i feliç com Suïssa» 1. TEMPS

TURBULENTS Vivim uns temps turbulents que confirmen *a contrario* la idea del vell Hegel: els períodes feliços de la humanitat no tenen història, res no s'hi esdevé. I certament, d'ençà que l'11S del 2001 vam entrar en el nou segle «sota portes de foc» (com va assenyalar Kofi Annan amb una frase de ressò bíblic),¹ l'acumulació d'esdeveniments (atemptats terroristes, canvi climàtic, guerres a l'Iraq i l'Afganistan, una crisi econòmica insospitada

i brutal) ha generalitzat la sensació de por, vulnerabilitat i incertesa que, en aquesta nova fi-de-segle, gairebé es tenyeixen de millenarisme (i recordem que el jove Ortega es doctorava el 1904 amb una tesi sobre *Els temors de l'any mil*, el pànic que va acompanyar l'anterior canvi de guarisme). Així doncs, s'estén la sensació que el progrés s'ha aturat o fins i tot tira enrere, i la humanitat camina de recules, fins i tot cap a la seva autodestrucció.

Per a alguns —en general l'esquerra— seria el resultat de la destrucció de la naturalesa esgotada per les demandes d'un consum hipertrofiat, alimentat per l'economia de mercat; per a d'altres —en general, la dreta—, seria la destrucció de la societat a causa dels atemptats terroristes amb armes de destrucció massiva, una amenaça tan perillosa com la del vell comunisme soviètic. Però sigui la dreta o l'esquerra, tots semblen disposar d'un relat apocalíptic que els mitjans de comunicació, el cine de Hollywood i un bon grapat d'intel·lectuals s'encarreguen d'amplificar.² El postmodernisme articula aquesta nova narrativa al voltant del recel envers el futur i d'una desconfiança creixent envers el progrés, la ciència i la tecnologia, quan no és envers la raó mateixa, en altres temps la solució a tots els mals i avui un problema en si mateixa.

Aquest *Zeitgeist* arriba també a Europa tot i que potser aquest cop amb raó. Dels anys quaranta del segle passat ençà, una de les grans figures de la brillant intel·lectualitat centreeuropea, el filòsof txec Jan Patočka (1907-1977), perseguit primer pels nazis i després pels comunistes, i aclaparat pel drama de la guerra, el gulag i l'Holocaust, va anar elaborant un seguit d'escrits diversos publicats més tard en francès amb el títol *Europa després d'Europa*³ quan ell feia ja dècades que era mort. El 1977 va acceptar de signar —junt amb Vaclav Havel—, la *Carta 77*, que el duria a la presó, a un interrogatori brutal de més d'onze hores i, al cap de pocs dies, a la mort.

En les seves anàlisis i comentaris, Patocka assegurava que Europa s'havia «suïcidat» en les dues guerres mundials, però que tot i això havia generat una «mundialització» d'Europa i les seves institucions en una «herència espiritual» que calia recuperar. Europa, deïa a tall de conclusió, havia de repensar-se en aquest món nou posteuropeu. Una nova Europa després de l'Era d'Europa.

La idea flotava en l'aire i era una més de les conseqüències evidents de la guerra. Aquells mateixos anys —concretament el 16 de febrer de 1955— el gran historiador britànic Geoffrey Barraclough pronunciava a la Universitat de Liverpool una transcendental conferència titulada «La fi de la història europea», en la qual assegurava que, després de passar de l'Era Mediterrània a l'Era Europa i, en acabat, a l'Era Atlàntica, veiem com emergeix l'Era del Pacífic que ens obliga a pensar el món d'una altra manera.⁴ Això no vol dir —continuava Barraclough— «que la història europea s'hagi acabat». Però sí «que deixa de tenir una significació històrica» i passa a ser «una història regional» com d'altres i no «la història del món», com ha anat sent durant els darrers segles.

Efectivament, fa cinc segles Europa va conquerir i colonitzar el món. Però aquella epopeia gegantina, l'europèització i occidentalització del món (que és també la història de l'imperialisme i del colonialisme), acabaria per enfrontar la pròpia Europa que, després de dues guerres mundials, «guerres civils» europees (l'expressió és també de Stefan Zweig), que marquen el «curt segle xx»⁵ dels historiadors (Hobsbawm), va acabar perdent l'hegemonia sobre aquelles conquestes. Va guanyar el món però pel camí es va perdre a si mateixa. I avui s'enfronta a la situació gairebé oposada: mitjançant l'instrument comunitari Europa s'ha conquerit a si mateixa, tal vegada de manera definitiva. Però ha de fer front ara a la tasca de no deixar que el nou món la conquereixi, la d'acomodar-se i acomodar un món emergent que

és, en bona mesura, el resultat de la seva acció. Després d'europeïtzar i occidentalitzar el món, Europa s'enfronta al perill de presenciar la fi de l'Era d'Occident i fins i tot el risc de ser ella mateixa desoccidentalitzada.

El comentari present ha estat pensat amb aquest rerefons: el d'un món posteuropeu i una Europa després de l'Era d'Europa. Però el comentari l'escriu un europeïsta convençut, profundament preocupat per la marxa del projecte que fa dècades que anomenem Unió Europea (UE). Hi trobareu poques dosis d'euroescepticisme i moltes, en canvi, de preocupació, fins i tot de tant en tant de desànim, de fatiga i també d'irritació. Estic profundament convençut que allò que cal és més Europa, no menys, i cal ara mateix (potser ahir), no demà ni demà passat.

I convé recordar que, quan la guerra d'Iraq va dividir la UE, tant l'aleshores president francès Chirac com el canceller alemany Schröder i el nostre president Rodríguez Zapatero —llavors encara a l'oposició— acompanyats de força intel·lectuals i bona part de l'opinió pública, esperaven que la UE esdevingués un centre de poder alternatiu a la «illegal i il·legítima» hegemonia «unilateral» dels Estats Units. Un poder herbívor i pacífic, una *forceforgood*, davant d'un altre de carnívor; Venus contra Mart, segons es deia, la força del bé i la força del mal. Eren anys d'un eurooptimisme exagerat i ingenu.

Avui som a les antípodes. Alain Touraine, per exemple, parla del «fracàs absolut d'Europa», la «desaparició del seu paper mundial» i fins i tot de la «fi del model occidental». ⁶ N'hi ha d'altres que, més moderats, treuen la conclusió que Europa es troba en «caiguda lliure» (R. Young). No hi ha dubte que voregen més la realitat les anàlisis pessimistes que les altres. Però, tot amb tot, convé prendre distància.

Aquest judici negatiu, que nombrosos sondeigs d'opinió corroboren, no és del tot cert. No ho és pel que fa al món en general i, sobretot, no ho és respecte a Europa, que ha estat el gran expe-

riment polític d'èxit al segle xx després de les terribles ensulsiades del comunisme i del feixisme (els altres dos grans «experiments» polítics europeus), un èxit històric que cal destacar i que la mateixa experiència espanyola corrobora.

2. L'ÈXIT D'EUROPA

Efectivament, Europa s'ha fet a si mateixa, des del Tractat de París del 1951 que creava la Comunitat Econòmica del Carbó i de l'Acer (la CECA) fins avui, ha aconseguit èxits, progressos, simplement espectaculars.

D'entrada, ha aconseguit reforçar i estendre un ordre polític basat en l'Estat democràtic, el *rule of law*, la separació de poders, una societat civil forta i el respecte als drets humans. El 1945, eren democràcies no més de mitja dotzena d'Estats europeus; avui ho són els vint-i-set membres de la UE i, al llindar d'Europa, una mitja dotzena més de països, pel cap baix, es preparen per complir els criteris de Copenhaguen i assolir l'esperada integració, de manera que el «model UE» s'estén com una taca d'oli cap a l'est fins arribar a Ucraïna i el Caucas, i pels Balcans i fins i tot, potser, per la Turquia musulmana. Així, segons l'últim informe de Freedom House,⁷ només vuit dels cinquanta-tres estats europeus serien dictadures, set dels quals a l'Europa central i de l'Est, de manera que no exagerariem si afirméssim que mai en la història tants ciutadans europeus no han gaudit de tanta llibertat.

En segon lloc, la UE ha aconseguit reforçar i ampliar la prosperitat a tot Europa. En els països de la ja vella UE-15 la pobresa és cosa del passat i hem (haviem) entrat, no en el benestar, sinó en l'aflluència, i a voltes fins i tot en l'opulència i el consum ostentós (tot i que endeutat). Primer els antics (Alemanya, França), després els nous (Espanya, Irlanda, Grècia), ara els novíssims de l'Europa central i de l'Est, han millorat de manera

substancial els seus nivells de vida. Avui, l'economia de la UE, amb un volum de més de 17.000 bilions de dòlars de PIB (més de 12.000 només en la zona euro) és la més gran del món, força més que la dels Estats Units (encara que sigui notablement inferior en renda per càpita). I no exagerariem tampoc aquesta vegada si diguéssim que mai com ara en la història d'Europa tanta gent ha gaudit de tanta prosperitat, una prosperitat que s'estén als veïns i, eventualment, també als veïns dels veïns (tot i que, dissortadament, no a la frontera sud d'Europa, la del Mediterrani).

Finalment, Europa ha aconseguit uns nivells de seguretat com mai fins ara. Tal com va dir l'aleshores ministre d'Afers Exteriors d'Alemanya Joschka Fisher, «el centre del concepte Europa del 1945 ençà ha estat i és el rebuig del principi europeu d'equilibri de poder i de les ambicions d'hegemonia dels Estats individuals que van sorgir després de la Pau de Westfàlia el 1648».⁸ No hem d'oblidar que aquesta va ser la causa i l'objectiu del projecte europeu: posar fi a l'horror de les guerres, cosa que fa evident l'encert del comentari de Borges: no és l'amor el que ens uneix sinó l'espant. Ens uneix la por que es reiterin els conflictes, el desig del *never more*, del «mai més». I efectivament, després de tres-cents cinquanta anys de guerres sense aturador, pràcticament una per generació —guerres de dinasties, guerres de pobles o nacions, guerres de classes, guerres de blocs—, el risc d'una guerra ha desaparegut gairebé del tot. Per aconseguir-ho, Europa ha substituït la clàssica confrontació de sobirania estatal, com si fossin mònades impenetrables, pel destí comú, la suma de sobirania (aquest és el mètode comunitari), que han establert un ordre internacional i interestatal nou, posthobbesià (si seguim la terminologia de Schmitter),⁹ kantià (segons Robert Kagan)¹⁰ o postmodern (com diu Robert Cooper),¹¹ un ordre jurídic en què el recurs a la violència ha desaparegut de les relacions internacionals. Fet i fet, Europa ha fet un salt de l'ordre clàssic interestatal a una altra cosa, un ordre cosmopolita intern,

una societat civil europea en bona mesura, certament un objecte polític no identificat. I un cop més, els Estats veïns s'afanyen a entrar en aquest ordre postestatal renunciant a usar la força a canvi d'un lloc al sol de l'anelhada Europa.

Així doncs podem dir amb tot l'èmfasi que calgui que mai Europa no ha estat tan pròspera, tan segura, ni tan lliure. I no és poca cosa, perquè al capdavant això és tot el que un ciutadà sensat pot demanar d'un ordre polític: seguretat, llibertat i prosperitat. És un èxit d'abast històric universal (com hauria dit Max Weber), que explica que tots els països veïns desitgin ser europeus i, en bona mesura, el poderós atractiu que Europa exerceix al món, el seu caràcter modèlic, el seu *softpower*. No només això; la imatge excellent de la UE (un model de societat que tothom vol imitar i que no resulta ni agressiu ni amenaçador) fa que gairebé arreu se'n desitgi una presència internacional més notòria. Un sondeig del 2007 de Gallup International per al ECFR, fet a cinquanta-dos països, mostrava que la UE era (amb un 35%) la potència amb menys presència internacional, seguida de l'Índia, una altra potència no amenaçadora (amb el 27%).¹² I el 2010, el BBC World Service, en un altre estudi realitzat a vint-i-set països, confirmava les dades: el 53% dels consultats consideraven la UE una força positiva, comparable només amb el Japó, però per damunt de qualsevol altra.¹³

Tenen raó, doncs, els qui com Leonard o McCormick han argumentat que la UE té un «poder transformador» que es basa, en primer lloc, en el fet de ser un model, un esquema a seguir; en segon lloc, en la capacitat d'oferir (o excloure) beneficis a tercers països: i, finalment, en la capacitat normativa, en l'obsessió per regular-ho tot mitjançant contractes, normes i regles, en la creació d'un dret vinculant en un ordre jurídic kantian.¹⁴ Es diu que el poder militar permet canviar règims, però la legislació permet canviar les societats. I en aquest sentit, s'argumenta que l'ampliació de la UE a l'est ha estat el programa de canvi

pacífic i de democratització més gran de la història i potser fins i tot la veritable i més efectiva «política exterior» de la UE. Seríem davant l'ascens dels «poders herbívors» enfront dels «poders carnívors», que encara representen els actors amenaçadors de la Guerra Freda (Estats Units, Rússia o la Xina).

Però fins i tot els qui la defensen, reconeixen que el rendiment de la UE està per sota de les seves possibilitats.¹⁵ I tot plegat a causa de nombrosos problemes que recentment s'acumulen sense que s'hi posi solució.

3. EL PROBLEMA: EUROPA EN TANT QUE SUBPRODUCTE

La llavor del fracàs fa niu en l'estratègia de l'èxit, en el model mateix de construcció d'Europa. I el problema central és que la UE continua sent un objecte polític no identificat, un OPNI, que s'ha construït per la porta del darrere, sense un model ni un disseny previs, seguint el mètode funcionalista: fem d'àrbitres d'un mercat comú i una unió monetària i que l'economia tibi de la política i que la política tibi de la cultura. Recordem la Declaració Schuman del 9 de maig de 1950:

«No es farà de cop, Europa, ni en una obra de conjunt, s'anirà fent mitjançant realitzacions concretes que creïn, abans que res, una solidaritat de fet. [...] Posar en comú la producció del carbó i de l'acer assegurarà de manera immediata l'establiment d'unes bases comunes de desenvolupament econòmic, primera etapa de la Federació Europea.»

Era aquesta, l'estratègia: «realitzacions concretes» que generin «solidaritats de fet», aquesta havia de ser «la primera etapa de la Federació Europea». Diuen que Jean Monnet, al final de la seva vida, afirmava que si tingués l'oportunitat de construir Europa de bell nou hauria començat per la cultura. No és cert que

ho digués, però en tot cas encara sort que no es va fer així perquè a hores d'ara no tindriem UE. Ans al contrari, l'anomenat «mètode funcionalista» ha estat un èxit, i l'economia ha generat solidaritats de fet que han tibats les institucions i la política (tot i que caldrà veure si aquesta ha sabut respondre). Però el preu pagat pel funcionalisme ha estat construir Europa per la porta del darrere, sense una veritable participació ciutadana, sense cap projecte clar, gairebé com si fos un «subproducte»: alguna cosa a la qual millor s'hi arriba com menys s'explicita. Construcció que implicava una gestió de la política europea en termes més aviat de despotisme il·lustrat que de democràcia: tot per als pobles però sense els pobles.

I el que n'ha resultat és un seriós dèficit democràtic: la UE no respon davant dels ciutadans, no és *accountable*, i per això mateix és, a més a més, incomprendible, opaca i burocràtica. La UE aprofundeix i exporta democràcia, però ella mateixa és dubtosa-ment democràtica, fins al punt que algú ha assegurat no sense ironia que si demà la UE demanés entrar a la UE podria ser que se la rebutgés per no complir els criteris de Copenhaguen, les regles que un país ha de complir perquè pugui ser elegit en tant que membre de la UE. Som davant d'un ordre polític legal i quasi-constitucional que no té ni els fonaments ni les bases constitucionals que calen, singularment sense un *demos*, un poble o nació davant de qui calgui passar comptes. Cosa que explica l'abstenció electoral creixent, el rebuig a la burocràcia de Brusel·les i el sentiment d'opacitat de la política europea, i fins i tot un rebuig creixent de la UE mateixa i, és clar, de l'euro.

Quina és la conseqüència de tot plegat? Des de la base mateixa de l'edifici europeu es posa de manifest que n'és, de difícil, saltar de la unió de mercat a la unió política, cosa que comporta un dèficit creixent de governabilitat política. Un dèficit que els redactors del nonat Tractat Constitucional, conscients d'això, van intentar d'omplir amb una Convenció política, gairebé un Parla-

ment constituent, suposadament representatiu de la ciutadania europea, i que volia comparar-se amb la Convenció de Filadèlfia que va donar naixença a la Constitució dels Estats Units. Però el fracàs del Tractat Constitucional després del referèndum holandès i, sobretot, el francès i, el fracàs del Tractat de Lisboa després del referèndum irlandès, que al capdavant es va aconseguir resoldre, no fan més que aprofundir el dèficit institucional, que es manifesta en el dia a dia de Brusselles i en totes les seves manifestacions.

Heus aquí el problema central de la UE, que queda expressat en tres reptes interns i tres d'externs. Vegem quins són.

4. ELS TRES REPTES INTERNS DE LA UNIÓ EUROPEA

El primer repte de la UE actual és el de profunditat, això és, sobre què exerceix el seu govern la UE, quines en són les competències i quines les dels Estats. Qüestió que ens remet a la següent: estem davant (si més no el primer brot de) els Estats Units d'Europa, una confederació d'Estats que camina cap a una eventual federació? O estem davant d'un nou producte per al qual no tenim encara cal model ni teoria? Fins ara, a Europa li ha estat possible mantenir l'ambigüitat perquè no li ha calgut lideratge polític fort, però a mesura que primer el mercat comú i tot seguit la unió econòmica i monetària avancen s'aguditza l'evidència del dèficit polític. Perquè, com es pot tenir una unió monetària sense control pressupostari, sense harmonització fiscal i, sobretot, sense governació econòmica? La UE, tal com es diu, és un gegant econòmic. Certament, si ho entenem en tant que un mercat immens i una maquinària productiva poderosa. Però en la mesura que aquesta economia poderosa no es pot administrar perquè és el resultat, el subproducte, de vint-i-set economies diferents, el gegant no controla els seus membres, que caminen cada un al seu ritme, tal com l'actual crisi econòmica ha posat de manifest.

I tanmateix, els eurobaròmetres indiquen que la població europea bé voldria que aquest i altres temes siguin decidits de manera conjunta entre els governs i la UE: el 67% recolza l'europeïtzació de les qüestions de defensa i d'afers exteriors, el 64% en energia, el 60% en immigració, i el 80%, és clar, en la lluita contra el terrorisme i la protecció del medi ambient.¹⁶ No és recolzament de la ciutadania el que manca per a una UE més forta, sinó la voluntat de les elits i dels governs nacionals per assolir acords que siguin vinculants. Els ciutadans confien en els seus governs tan poc com confien en la UE, de manera que no els fa por transferir a Brusselles parcelles rellevants de sobirania (amb algunes excepcions com el Regne Unit).

Perquè al capdavall, en què consisteix avui formar part o no de la UE? Si admetem cooperacions reforçades, *opting out* i integracions diferenciades (Schengen sí o no; euro sí o no), que diversifiquen l'estatus dels membres en una geometria variable; i si admetem a més a més acords diferenciats de veïnatge amb no membres, que els acosten a l'estatus de membre, en resulten unes fronteres difuses i una indefinició cada cop més gran del que és la mateixa UE o del que significa ser-ne (o no ser-ne) membre. Podria ser que caminéssim no tan sols cap a una UE a la carta, sinó també cap a una no-UE a la carta, que seria tant com banalitzar-ne la pertinença.¹⁷

I fent parella amb el dilema de la profunditat hi ha el de l'amplitud d'Europa, potser el més visible. Estem davant d'una unió política de la regió de l'oest del continent euroasiàtic, una unió territorialitzada, com ho han estat sempre els Estats, o més aviat davant d'un mètode nou d'articulació de les relacions internacionals i de la resolució dels conflictes? És a dir, es tracta de substituir els vells Estats o de substituir el vell ordre internacional westfalià? Potser sembla paradoxal perquè se'ns presenta com si fos el primer que hem dit però, comptat i debatut, la UE és més aviat això altre: un mètode d'articulació de la societat internacional mitjançant l'*engagement*, la cooperació i els negocis,

la suma i no la confrontació de sobirania que genera solidaritats de fet en cercles concèntrics. Com deia Jean Monnet, la cooperació europea «no és un fi en si mateix sinó tan sols una fase en el camí vers el món organitzat de demà». En analitzar el greu problema de la manca d'una governança global, un editorial recent del *Financial Times* ho recordava de manera emfàtica:

«La UE representa l'experiment més avançat del món en cooperació interestatal i gestió comunitària de sobirania nacional. Si la UE fracassés, amb ella fracassaria el model més ambiciós de cooperació internacional [...]. No hi ha una solució nacional per al canvi climàtic, la proliferació nuclear, la crisi financera internacional, la inestabilitat monetària o la immigració il·legal. Són assumptes que exigeixen la cooperació internacional, i la UE —amb tots els seus defectes— té cinquanta anys d'experiència en la difícil tasca de fer que els governs nacionals cooperin per al bé comú [...]. És fàcil de riure-se'n, d'aquesta mena de supranacionalisme. Però l'alternativa és, ras i curt, permetre que els problemes globals degenerin fins al punt d'encendre conflictes entre les nacions. Val la pena lluitar per preservar els valors que Europa representa —i no només pel bé d'Europa.» (FT, 3 de gener de 2012)

Així doncs, avui dia la UE, més enllà d'una federació (o confederació), seria un mètode original d'articulació interestatal que es pot estendre com una taca d'oli i, si més no tendencialment, podria arribar a abastar el món sencer; és, doncs, una alternativa al sistema de les Nacions Unides: mentre aquest es basa en la sobirania dels Estats, la UE ho fa en la sobirania compartida.

Per descomptat que l'altra opció, (que mira cap endins i no cap enfora), és la d'una unió política geogràfica, un supraestat, necessàriament limitat a una regió del món, però si fos així hauria de tenir unes fronteres territorials precises i clares. Quines?

Sembla prou clar que els Balcans hi cabrien, però l'admissió de Turquia obre la porta al Caucas i qui sap si més enllà. Pot ser que, com es va repetir fa uns anys, l'ampliació forci alguna mena d'aprofundiment (tot i que això caldria veure-ho), però la lògica de l'ampliació contínua paralitza l'aprofundiment, tal com hem pogut comprovar els darrers anys.

Finalment, el tercer dilema afecta el model socioeconòmic, sens dubte un dels trets representatius de la identitat europea. Acceptem el model bavarès d'Estat del Benestar franco-alemany, que tan bé ens ha servit en el passat? O optem per un model anglo-americà, privatitzat i desregularitzat, que ens acaba d'ensenyar la pitjor de les seves cares? Per sort, l'opció no és rotunda i potser en la vella *Agenda de Lisboa* i en la nova *Estratègia UE 2020*, i en una economia del coneixement i la innovació podríem trobar la superació del dilema, això sí, sempre que el projecte avancés, que no ho fa. En tot cas la UE, que sense cap mena de dubtes gaudeix del model social més avançat del planeta, hauria de preguntar-se com pot pagar-ne el cost i competir amb els nous països, cosa que exigiria augmentar la productivitat en tots els aspectes¹⁸ i revisar radicalment la demografia. Sabem prou bé que la població europea minva i envelleix, fent per manera que creixin els índexs de dependència; dels trenta països del món amb un percentatge més alt de població de més de seixanta anys, ni més ni menys que vint-i-nou són europeus. Sense canvis radicals, és possible continuar pagant les pensions, la sanitat, l'educació, l'atur i sostenir la societat del benestar més generosa del món? I a l'inrevés, com es pot generar una societat activa, dinàmica i emprenedora si hi ha més avis (de més de seixanta-cinc anys) que néts (menors de quinze anys)?

5. I TRES DILEMES EXTERNS

Però el repte principal que té Europa —tal com assegura Van Rompuy— no és pas el risc d'una guerra entre les nacions eu-

ropees; tampoc no ho és el d'establir la democràcia; «el nostre repte principal és com lluitar, en tant que Europa, amb la resta del món»... Com ens imaginem la Unió Europea en l'oceà geopolític? —es pregunta—. Anem tots en el mateix vaixell sota una mateixa bandera?».¹⁹

El problema és que —com diu Van Rompuy—, mentre la globalització era essencialment econòmica es tractava d'un joc de suma positiva; tots hi podíem guanyar. Però hem entrat en una segona fase de la globalització, política i econòmica alhora, i la política «té a veure amb *rappports de force*; el poder és relatiu» on si un hi guanya l'altre hi perd. I d'aquesta manera, «mentre la prosperitat s'estén, el poder canvia». Té raó, el poder sempre és relatiu i, per tant, un joc que suma zero. Per la qual cosa, els últims reptes afecten la UE en tant que actor en l'escenari del món, on avui s'enfronta a tres problemes seriosos: un dèficit de política exterior, un dèficit encara més gran en seguretat i, finalment, una tamborinada en «l'oceà geopolític».

Anem per ordre.

Ja no podem evitar fer-nos la pregunta següent: és possible i realista «una» política exterior europea comuna que vagi més enllà del que ha estat fins ara una pràctica simplement «declarativa» sempre sotmesa a la regla de la unanimitat? Els països de la UE tenen més del doble de diplomàtics en actiu que els Estats Units i els ajuts al desenvolupament tripliquen els del gran país americà. Així doncs, no són recursos el que falta, sinó voluntat i coordinació. Però crec que a hores d'ara sabem prou bé que, si tenim en compte la diversitat d'interessos econòmics i polítics, el pes de la història colonitzadora dels països europeus i la seva variada projecció geogràfica, no sembla gens fàcil. És raonable d'esperar que França «comunitaritzi» la seva política africana i àrab? Pot assu-

mir Europa l'agenda llatinoamericana d'Espanya? O l'agenda russo-asiàtica alemanya que just acaba de renéixer? L'experiència ens demostra que la UE alguna vegada pot (però només alguna), articular polítiques comunes en escenaris concrets (a Palestina, als Balcans, a Geòrgia, a Líbia). Però, és realista pensar en una fusió dels serveis exteriors dels vint-i-set països o en una representació comuna en els organismes internacionals?

Som doncs davant d'un poderós dèficit institucional intern que es multiplica per la inadequació institucional externa, ja que el sistema de les Nacions Unides és molt anterior a la UE i no la contempla, de manera que cal que ens preguntem també: renunciarien França i Anglaterra a la seva posició permanent al Consell de Seguretat de les Nacions Unides a canvi que hi fos present la UE? Però és tot el sistema de les Nacions Unides el que caldria revisar per donar-hi entrada a la UE en lloc de / a més a més de, els Estats. Resumint, és possible que la UE parli amb una única veu, que hi hagi un únic telèfon on trucar, com volia Kissinger? I no n'hi ha prou amb un únic telèfon si no respon perquè estan reunits discutint. Europa té massa geografia, massa història i massa cultura, i en el món, en els organismes internacionals, o en les cimeres de tota mena com les del G-20, n'hi ha molts, d'europeus, però molt poca Europa.

A més a més, com es podria recolzar una política exterior? Amb quina força? Europa ha estat un *free-rider*, un «gorrer» de la seguretat americana des del 1945, un tema del qual se n'ha fet el desentès.²⁰ Sigui perquè no ha pogut, no ha volgut o no l'han deixada (de tot una mica), el resultat net és que la seva seguretat ha estat dependent d'un exèrcit aliè que respon davant d'un *taxpayer* aliè. I així és encara en gran mesura, malgrat alguns progressos importants.

Tal com diu Robert Kagan,²¹ als anys noranta Europa va apostar per la primacia de la geoeconomia per damunt de la

geopolítica, pel poder tou en lloc del militar, per la UE en tant que model per al món. Aleshores Rússia estava de genolls, la *pax* americana garantida, Japó emergia, i el món semblava que gravités cap a Europa. Van ser els quinze minuts de glòria de la «trilateral»: un món gestionat pels Estats Units, la UE i Japó. Era l'opció de Bush Jr. en el seu famós discurs «Cap a un nou ordre mundial» del 1990: «el nou ordre haurà de sustentat-se en un sistema de seguretat global que exigirà l'estreta cooperació entre les tres grans àrees industrials del món —Amèrica del Nord, Europa i el Japó—, i entre els membres del Consell de Seguretat».²² Però això ja és història, de manera que estem en condicions de capgirar, tant mentalment com econòmicament, la situació per tal d'assumir plenament la nostra seguretat? O, ans al contrari, volem una UE confederal de baix cost i pàl·lida presència i que de la nostra seguretat se'n continuï fent càrrec el *big brother* americà? Ara per ara, amb un PIB molt superior a l'americà, les nostres despeses en defensa no arriben al 40% de les americanes.

És més, bona part de la minsa despesa en defensa engreixa exèrcits de mena clàssica, westfalians, preparats per defensar el territori nacional de l'atac dels veïns, justament l'escenari que la UE sembla haver cancel·lat definitivament. Tenim personal militar per donar i per vendre (més que els Estats Units) i molts carros de combat, però en podríem desplegar no més de mig milió, i en operacions internacionals cent mil a tot estirar, per la qual cosa l'estimació que es fa és que el 70% de les forces armades de la UE no són útils més enllà del seu territori nacional. I no diguem la manca total de portaavions de gran tonatge (de 90.000 tones, tipus Nimitz), dels quals no n'hi ha ni un. Els sis que actualment funcionen (tres de britànics més un de francès, un d'italià i un altre d'espanyol) són molt inferiors, com els dos que s'estaven construint al Regne Unit (que haurien estat de 65.000 tones; projectes cancel·lats), quan els experts consideren que la UE en

necessitaria pel cap baix tres (un a l'Atlàntic, un altre al Mediterrani i un tercer en reserva).

La despesa militar europea —es diu sovint— és més una realitat aritmètica que política. I sense cap força que la recolzi, la política exterior de la UE és coixa i poc creïble, com podem veure-ho cada dia. Sobretot si considerem que hauríem de córrer molt per no perdre posicions; segons el SIPRI en els darrers deu anys la Xina ha augmentat la seva despesa militar prop d'un 200%, Rússia un 173%, el nord d'Àfrica un 94%, l'Índia un 44%, versus un 5% la UE. En comparació, doncs, el *hardpower* de la UE, gens menyspreable, s'erosiona a gran velocitat.

D'altra banda, podem continuar confiant en el *big brother* americà? Hi ha motius per dubtar-ho. Un cop acabada la Guerra Freda, Europa ja no és un problema per als Estats Units, però tampoc no és cap solució per als problemes que tenen en altres indrets. És aconsellable llegir el discurs de Robert M. Gates del 10 de juny de 2011 a Brusselles, llavors encara secretari de Defensa dels Estats Units, una mena de *farewell to Europe*, d'adéu a Europa fet per qui ha estat el nostre aliat principal al llarg de tot el segle passat. Un discurs en què, després d'assenyalar que, a hores d'ara, només cinc dels vint-i-vuit aliats (Estats Units, Regne Unit, França, Grècia i Albània), superen l'aportació acordada d'un mínim del 2% del PIB per a despesa de defensa, afegia:

«Durant la Guerra Freda, la majoria dels governs dels Estats Units podien justificar les inversions en defensa i les costoses bases militars que constituïen aproximadament el 50% de la despesa militar de l'OTAN. Però un parell de dècades després de la caiguda del Mur de Berlín, la quota dels Estats Units per a despeses de defensa de l'OTAN s'ha incrementat més d'un 75%; i això en un moment en què a casa nostra

s'estan considerant retallades pressupostàries i de prestacions políticament doloroses.

La crua realitat és que s'acabaran la paciència i les ganes en el Congrés dels Estats Units —i és evident en tot el cos polític del país— de gastar uns fons cada vegada més preciosos en nom d'unes nacions que, pel que hem vist, no estan disposades a dedicar els recursos necessaris o fer els canvis que calgui per esdevenir uns socis seriosos i solvents en la defensa de si mateixos.

Efectivament, si la tendència actual de disminuir les capacitats de defensa europea no s'aturen i es capgiren del tot, els futurs líders polítics dels Estats Units —per a qui la Guerra Freda no va ser l'experiència formativa que fou per a mi— probablement acabin per concloure que el rendiment de la inversió dels Estats Units a l'OTAN no en paga el cost.»

Què farà Europa, què farem els espanyols, si el paraigua de seguretat nord-americà, que ens ha protegit a l'Est, però també a l'Orient Mitjà, al Marroc, i fins i tot a l'Amèrica Llatina, desapareix? Què farem si, quan els Estats Units siguin energèticament autosuficients, d'aquí un parell o tres de lustres, es desentenen de l'Orient Mitjà i ens deixen l'assumpte als europeus?

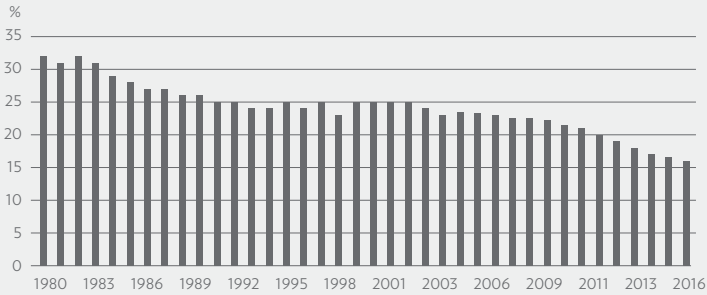
Això ens porta al tercer desafiament que és, sens dubte, el més gran: la «tempesta que ha esclatat en l'oceà geopolític» amb l'ascens d'Àsia i de les noves potències. Perquè el principal problema d'Europa no és ella mateixa sinó el món, i mentre la UE camina, ni que sigui a pas de bou, el món galopa des de fa dècades.

La demografia és el destí, assegurava Auguste Comte amb bons arguments, perquè és al capdavant la causa final de gairebé tot. Efectivament, entre el 1950 i el 2000 la població mundial es va duplicar, però gairebé tot el creixement es va produir en el que

anomenem tercer món. De manera que si llavors, el 1950, abans d'ahir com qui diu, dels deu països més poblats del món sis eren europeus, avui, dels vint més poblats, només n'hi ha un, Alemanya. Aleshores, Europa era més del 25% de la població mundial i avui no arriba ni al 10% i a mitjan d'aquest segle serà poc més del 6%. Les dues Amèriques, la del Nord i la del Sud, seran un altre 6% o 7% cadascuna, de manera que el vell Occident sencer sumarà poc més del 20%. Mentrestant, Àsia és ja el 60%, i Àfrica va pel camí de ser més del 20%. Deu asiàtics i tres africans per cada europeu. I parlem de quantitat de població, no de qualitat, i caldria tenir en compte que la conseqüència de l'escàs creixement és l'envelliment accelerat de la població europea.

I la mida compta, i tant que sí. Parlo és clar de gegants com la Xina o l'Índia, països amb més de mil milions d'habitants, literalment «civilitzacions disfressades d'Estats» (Huntington). Un país «normal» té trenta, quaranta, seixanta milions d'habitants. Quan en té tres-cents com els Estats Units ja és una altra cosa, qui els coneix bé ho ha pogut apreciar. Però quan parlem de mil o mil tres-cents milions amb milers d'anys d'història a les espatlles, som davant d'Objectes Polítics No Identificats, el comportament dels quals no es pot predir perquè els gegants sovint fan mal sense voler-ho. Però parlo també d'altres països més «petits», però enormes si els comparem amb els vells països europeus: Indonèsia (228 milions d'habitants), Brasil (prop de 200), Pakistan (170), Bangladesh (160), Nigèria (150), Turquia (80). Durant dècades l'asimetria demogràfica entre Occident (*the West*) i la resta (*the rest*) no era rellevant, perquè se n'hi superposava una altra, inversa a l'anterior, de productivitat per càpita. Érem pocs, sí, però amb una altíssima productivitat en termes comparatius. Però aquest avantatge ha anat desapareixent a mesura que les tecnologies (dures i toves) acceleraven la seva difusió, cosa que genera una convergència accelerada de productivitats. Recor-

PERCENTATGE DE PIB MUNDIAL QUE CORRESPON A LA UE (EN PURCHASING-POWER-PARITY (PPP*))

* Font: http://www.economywatch.com/economic-statistics/European-Union/GDP_Share_of_World_Total_PPP/

dem que el PIB d'un país és només població x productivitat per càpita, de manera que si les productivitats convergeixen les potències demogràfiques esdevenen alhora potències econòmiques que esdevenen també potències militars i estratègiques. Fins al punt que l'Europa occidental, que va arribar a ser el 33% del PIB mundial en l'època daurada de la Revolució industrial, ha baixat al 20% aproximadament, i continua baixant. Mentrestant, la Xina ja és la segona economia mundial i pot superar els Estats Units en un parell de dècades, si no ho fa abans. En PPA, l'Índia és la quarta, Rússia la sisena, Brasil la vuitena, Mèxic l'onzena, Corea del Sud la dotzena, totes per davant d'Espanya, que en pocs mesos ha baixat a la tretzena posició.

Un creixement poderós que ha posat en marxa unes forces productives immenses que necessiten recursos de tota mena. La Xina, l'Índia i el Brasil són aspiradores gegantines de recursos, sigui petroli o gas, soja o coure, acer o aigua, de manera que entrem a tota velocitat en escenaris neomalthusians en què la demanda de naturalesa creix més ràpid que l'oferta, si més no

en el curt termini i amb la tecnologia existent (perquè no hauríem de repetir l'error de Malthus de menysprear la tecnociència).

I el poder econòmic esdevé poder polític i militar. La Xina ja guanya més votacions a les Nacions Unides que Europa, quan no fa sinó dues dècades era al contrari. I la Xina o l'Índia, amb uns exèrcits immensos (superior als 2,5 milions d'homes el xinès) i nuclearitzades, estan construïnt de manera accelerada armades oceàniques per assegurar les rutes de subministrament de recursos a través del mar del Sud, sense oblidar el control de l'espai (l'Índia es proposa arribar a la Lluna). Però no només elles dues, perquè la militarització d'un país accelera la dels veïns, de manera que si la inversió xinesa en armament ha crescut un 200% en la darrera dècada i la de l'Índia un 55%, la de Rússia ho ha fet en un 83%, la de l'Aràbia Saudita un 63%, la de Corea un 45%, la del Brasil un 30%, per citar-ne unes quantes. Només Europa occidental en el seu conjunt es manté estable en poc menys de tres-cents mil milions de dòlars, menys de la meitat del pressupost nord-americà.

Després de la Gran Divergència (K. Pomerantz) que va generar la Revolució industrial és l'hora de la Gran Convergència dels països del Sud i de l'Est cap al Nord i l'Oest, per la qual cosa el centre de gravetat del món gira cap a Àsia, on ja havia estat durant segles.

Barracloough tenia raó. Durant més de tres-cents anys la història del món, la d'Amèrica, Àsia o Àfrica, s'ha escrit aquí, a l'Escorial o a Lisboa, a Londres, París o Berlín, més tard a Washington. Ara no és així; Europa es va suïcidar en dues «guerres civils» (les dues Guerres Mundials) i la pèrdua consegüent dels seus imperis colonials i, de fet, entre el 1945 i el 1991, Europa ha estat un territori colonitzat per potències perifèriques, pels Estats Units o la Unió Soviètica, incapaç de controlar el seu propi destí. Doncs bé, la pregunta ara és si en els propers segles Europa sa-

brà si més no controlar el seu destí o, com li va succeir a la resta del món en altre temps, el destí d'Europa s'escriurà a Pequín o a qualsevol altre lloc. Allò que els historiadors anomenen l'Era d'Europa, que començava amb les grans navegacions d'altura dels *iberian pioneers* (Toynbee), d'espanyols i portuguesos, s'ha acabat, i el pont de comanament de la humanitat es mou de bell nou cap a l'oest.

6. CONCLUSIÓ

El 19 de setembre de 1946, poc després que callés el brogit de les armes, en el seu famós discurs de Zurich, Churchill deia el següent:

«Hi ha un remei que si l'adoptéssim de manera general i espontània podria canviar el panorama sencer per art d'encantament, i en pocs anys podria convertir Europa o bona part d'ella en una cosa tan lliure i feliç com ho és ara Suïssa. Quin és aquest remei tan eficaç? Tornar a crear la família europea.»

Doncs bé, la «família» ja s'ha creat i Europa és tan «lliure i feliç com Suïssa».

Però aquell desig tenia també una profunda ironia que avui veiem amb prou claredat: ens hem transformat en una societat d'alta qualitat si bé aïllada i entotsolada: ser «la Suïssa del món». Un parc temàtic bonic i elegant, bell, culte, sofisticat i decadent, un indret ideal per a viure-hi, on els rics d'arreu del món enviaran els seus fills a estudiar i on tindran residències per si un cas, ple de museus, òperes i teatres, però tancat al món, aïllat i irrellevant.

És així com ens veuen a la resta del món, i quan indaguem fora d'Europa sobre la UE en tant que eventual potència mun-

dial, el resultat és descoratjador. Per als habitants del planeta, els Estats Units són la gran potència indiscutible (81%), amb la Xina tot seguit (50%) i la resta molt endarrerits, Rússia (39%), el Japó (35%) i la UE i el Regne Unit (empatats en el 34%). El rànquing no deixa de sorprendre: la UE és percebuda menys poderosa que el Regne Unit, Rússia o el Japó! Però més interessant encara és analitzar qui atorga a la UE una posició tan mediocre, perquè mentre el 81% dels alemanys o el 76% dels anglesos asseguren que la UE és a hores d'ara un «poder mundial», només pensen el mateix el 5% dels indis, el 12% dels brasilers, el 13% dels russos, el 20% dels japonesos i el 26% dels americans.²³ Si concretem encara més, per als xinesos la UE no existeix en tant que centre polític amb visió estratègica,²⁴ mentre que per als indis la UE és simplement el passat. Tant per als uns com per als altres, la referència internacional són els Estats Units, i la UE ni hi és ni se l'espera. Els europeus estem convençuts que som una potència mundial però, dissortadament, són molts els que sembla que no ho saben. Alguna cosa hem fet malament si ens perceben d'aquesta manera.

El problema és que Europa no pot no ser un poder mundial efectiu, no pot conformar-se a ser «la Suïssa del món», fins i tot ni que sigui atractiu, cosa que hauríem de discutir. Tal com afirma l'*Estratègia de Seguretat Europea*, «en tant que unió de vint-i-cinc estats —avui vint-i-set— amb més de quatre-cents cinquanta milions de població, produint la quarta part del PIB mundial, i amb una àmplia varietat d'instruments a l'abast, la Unió Europea és inevitablement un actor global (*global player*) [...] que ha d'estar preparat per compartir responsabilitats en la seguretat global i la construcció d'un món millor».

La UE és la primera economia del món i la més globalitzada amb el 44% de les exportacions i el 43% de les importacions mundials, força més que el segon (Àsia amb el 27% i el 25%

respectivament; són dades del 2007), un comerç dispers arreu del món (Estats Units, l'importador i exportador més gran del món, cobreix només el 14% i el 23% respectivament) i amb un saldo cada cop més negatiu. La UE té inversions directes immenses fora, sobretot als Estats Units (41%), amb l'economia dels quals està inextricablement unida,²⁵ però també a la resta del món. La seva dependència energètica és superior al 50%, importa petroli de Rússia i l'Orient Mitjà, gas de Rússia i el nord d'Àfrica, carbó d'Àfrica del Sud i Austràlia. I la mateixa Comissió estima que el 2030 importarem el 75% del petroli i del gas. Europa té fronteres físiques amb dues àrees especialment problemàtiques: Rússia i els seus aliats d'una banda (que es projecta sobre els Balcans i el Caucas), i de l'altra el sud de la Mediterrània, una frontera religiosa, cultural, política (la del fonamentalisme islàmic) i econòmica alhora, amb una de les desigualtats més grans del món, una diferència d'1 a 12 en renda per càpita (la de Mèxic i els Estats Units no és sinó la meitat).²⁶ A més a més, per si no fos prou, la població de l'Orient Mitjà i el nord d'Àfrica, el «pati sud d'Europa», ha crescut de 78 milions el 1950 a, com qui no diu res, els 307 milions l'any 2000, però estimacions conservadores projecten un creixement de fins als 450 milions el 2020 i 656 milions el 2050.²⁷ De manera que, sigui perquè busqui mercats, recursos, mà d'obra o fins i tot capital, la UE depèn de l'exterior. Tal com afirmen a tall de conclusió Nicole Gnesotto i Giovanni Grevi en el seu informe *The New Global Puzzle, What World for the UE in 2025?*, «els veritables reptes per a la prosperitat i l'estabilitat d'Europa són més enllà de les seves fronteres, des de les tensions geopolítiques en àrees veïnes a l'impacte polític i econòmic dels nous actors emergents».²⁸ El futur d'Europa és fora d'Europa. «La Unió Europea en tant que protagonista mundial», diu l'*Estratègia Europea de Seguretat*.²⁹

Europa ha de respondre, un cop més, a tots aquests desafiaments; no té altre remei. Hi ha qui diu que l'alternativa és recordar —com ja feia Stefan Zweig a *El món d'ahir*— les estrofes finals del cant de *Juli Cèsar* de Shakespeare en què certifica la fi de l'Imperi:

El sol de Roma ha anat a la posta. El nostre dia ha mort.
Les nuvolades, la rosada, els perills s'acosten;
Hem acomplert la nostra tasca.

És una manera dòcil i acomodaticia d'acceptar la debilitat com a destí. Amb més empenta va dir Octavio Paz de nosaltres no fa gaire:

«L'única cosa que uneix Europa és la seva passivitat davant del destí. Després de la Segona Guerra Mundial, les nacions del Vell Món es van replegar en si mateixes i han consagrat les seves riqueses immenses a crear una prosperitat sense grandesa i a conrear un hedonisme sense riscos ni passió. D'aquí la fascinació que exerceix sobre les seves multituds el pacifisme, no en tant que doctrina revolucionària, sinó com a ideologia negativa».³⁰

Evitar que Paz tingui raó és el nostre repte immediat. Construir una nova Europa després de l'Era d'Europa.

1. Vegi's E. Lamo de Espinosa, *Bajo puertas de fuego. El nuevo desorden internacional*, Taurus, Madrid, 2004.

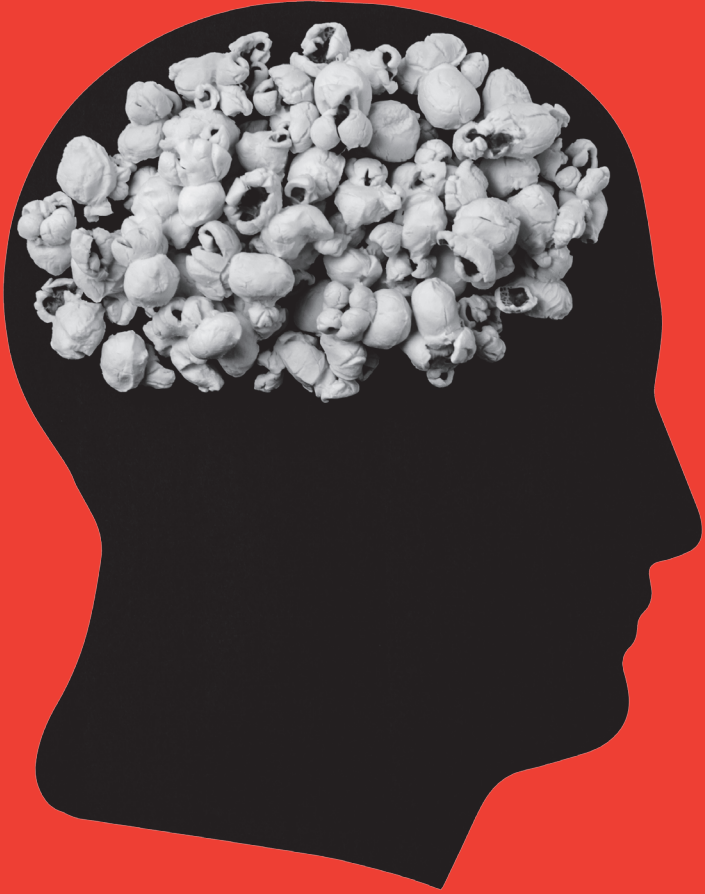
2. La pel·lícula *Avatar*, d'un èxit evident, pot servir d'emblema d'aquesta sensibilitat apocalíptica reprenent el mite rousseunià del bon salvatge en harmonia amb la naturalesa, enfrontat a la perversa civilització americana.

3. N'hi ha edició francesa, *L'Europe après l'Europe*, Verdier, París, 2007.

4. G. Barraclough, *History in a Changing World*, University of Oklahoma Press, Norman, 1956, p. 206 i 207.

5. «Curt» segle xx que hauria començat amb la revolució Russa i acabaria amb la fi de la «il·lusió» comunista el 1989. Vegi's Eric Hobsbawm, *Age of Extremes: The Short Twentieth Century, 1914-1991*, 1994.
6. A. Touraine, «El fracaso de Europa», *El País*, 28 de maig de 2010.
7. Vegi's Freedom House, *Freedom in the World 2009*, a freedomhouse.org
8. Discurs a la Universitat Humboldt de Berlín, 12 de maig de 2000.
9. Philippe C. Schmitter, «The European Union as an Emergent and Novel Form of Political Domination», Working Paper, Juan March Institute, Madrid, 1991/26.
10. Robert Kagan, *Poder y debilidad*, Taurus, Madrid, 2003.
11. Robert Cooper, «The Post-Modern State», a Mark Leonard (ed.) *Re-ordering the world*, The Foreign Policy Centre, Londres, 2002.
12. Ivan Krastev i Mark Leonard, *New World Order: The Balance of Soft Power and the Rise of Herbivorous Powers*, European Council on Foreign Relations, Policy Brief, 2007.
13. *European Strategy and Policy Analysis System (ESPAS)*, Global Trends 2030. Citizens in an Interconnected and Polycentric World, 2010.
14. Per exemple, Mark Leonard, *Por qué Europa liderará el siglo XXI*, Taurus, Madrid, 2005. També John McCormick, *The European Superpower*, Palgrave MacMillan, Londres, 2007.
15. Vegi's, per exemple, Mark Leonard i Richard Youngs, «El efecto Europa», Foreign Policy, octubre/ novembre 2007, p. 34 i ss.
16. Eurobaròmetre, 70, 2008.
17. Vegi's Charles Grant, *Europe's Blurred Boundaries*, CER, 2007.
18. Vegi's, al respecte, Anthony Giddens, *Europa en la era global*, Paidós, Barcelona, 2007.
19. Discurs de Van Rompuy al Col·legi de Bruges, 25 de febrer de 2010, «The Challenges for Europe in a Changing World».
20. Utilitzo el terme *free-rider* o «gorrer» en el seu sentit tècnic, és a dir, qui s'aprofita de béns públics (com la seguretat, en aquest cas) sense contribuir-hi. Com és ben sabut la teoria del *free-rider* va ser elaborada per Mancur Olson a *La lògica de la acció col·lectiva*, llibre del qual se n'han fet nombroses edicions.
21. R. Kagan, *op. cit.*, p. 20-21.
22. «Toward a New World Order», discurs pronunciat davant de Congrés l'11 de setembre del 1990.
23. Vegi's el sondeig d'opinió pública *Who Rules the World*, Berlín, octubre 2007, fet per la Fundació Bertelsmann.
24. Karine Lisbonne-de Vergeron, «Contemporary Chinese Views of Europe», Royal Institute of International Affairs, 2007
25. Joseph Quinlan, «Drifting Apart or Growing Together. The Primacy of the Transatlantic Economy», Center for Transatlantic Relations, Washington, 2003. Actualitzat posteriorment en diverses ocasions per a la German Marshall Fund.
26. Vegi's Inigo Moré, *La vida en la frontera*, Marcial Pons, Madrid, 2007.
27. Citat per Anthony H. Cordesman, *The Transatlantic Alliance. Is 2004 the Year of the Greater Middle East?*, CSIS, Washington, gener de 2004.

28. Nicole Gnesotto i Giovanni Grevi, *The New Global Puzzle. What World for the EU in 2025?* Institute for Security Studies, Paris, 2006, p. 209.
29. *Una Europa segura en un món millor; Estrategia Europea de Seguridad*, aprovada el 12 de desembre de 2003 durant el conflicte de l'Iraq, una de les accions diplomàtiques més brillants de Javier Solana.
30. Octavio Paz, *Tiempo nublado*, Seix Barral, Barcelona, 1983.

Jordi Gracia **La crisi cultural o el fantasma de la banalitat** Avui no hi ha només un fantasma que recorre la cultura i la societat occidentals, sinó molts, i molt actius, enfundats en túniques diverses i sovint pintoresques. Un dels més alarmistes és el que assigna a l'època contemporània l'hegemonia indiscutible i funerària de la banalitat, de la trivialització del saber i de la tradició humanística, del declivi de la cultura occidental tal com l'enteníem fins fa dues o tres dècades. La modernitat va ensorrar fa un segle i mig

les versions monolítiques de la realitat. Però de vegades oblidem que també va posar fi a la versemblança de qualsevol contraversió igual de monolítica.

Tot i això, el retrat habitual del fantasma compleix totes les condicions del gènere apocalíptic amb influència *gore*. Pinta un present culturalment desesperançat, intel·lectualment empobrit, estèticament astènic, èticament envilit. Tanmateix, el pitjor de tot no és això sinó l'aparentment terrible inconsciència massiva sobre la naturalesa del mal que rosega les fustes nobles de la cultura mentre el món consumeix ximpleries incombustibles amb bogeria, comercia amb nyaps inqualificables, aplaudeix grolles de parvulari o consagra la mediocritat més menyspreable.

El retrat és conegut i no és nou; de fet, és netament tradicional perquè forma part del millor llegat de l'humanisme il·lustrat. D'aquella tradició, en va néixer la valentia de llançar ofensives contundents contra la irreparable desemparança cívica, educativa i cultural de les nostres societats. És a aquesta elit —a Voltaire, Schopenhauer o Steiner— que devem algunes de les millors pàgines que hem pogut llegir sobre els riscos que la democratització del saber i la vulgarització de l'alta cultura poden estar engendrant des de la construcció de la modernitat (si volen, des del segle XVIII). És a aquest nucli dur que devem bona part de l'actitud vigilant contra el poder politicocultural i la seva complicitat amb empreses progressivament convertides en megaempreses d'entreteniment, que ja són també conglomerats multinacionals que editen, produeixen i difonen mercaderies culturals.

D'aquesta matriu sorgeix l'assaig irritat de Mario Vargas Llosa contra *La civilización del espectáculo*. És molt poc contemporitzador amb les formes de la cultura actual, inconformista amb les novetats, rebel davant dels usos i els instruments de la cultura del present. El llibre és valent i honrat, i neix d'on neix sempre l'obra d'un assagista de conviccions: de la necessitat de compartir amb els altres l'angoixa per les rutes intel·lectuals

equivocades, per les decisions inconscients però errades dels mitjans culturals, per les inèrcies massives i les rutines lesives que ha implantat la nostra societat. Sens dubte, Vargas Llosa no està sol en el diagnòstic del declivi de la cultura occidental i no li falten precedents històrics. Ja fa anys que aquesta percepció compta amb nombrosos analistes i portaveus tant a Espanya com fora d'Espanya, convençuts i gairebé astorats davant l'empobriment cultural implacable de les nostres societats.

UNA ALTRA TRADICIÓ

Així i tot, del nucli dur d'aquesta mateixa tradició il·lustrada, en neix també l'actitud contrària, menys desesperançada davant la successió incansable de canvis socials, que són també forçosament transformacions culturals. És la tradició que prefereixo, perquè tendeix a llegir com a crisi de transformació i canvi el que altres llegeixen com a crisi de consumpció i decadència. Aquest assaig molt breu intenta defensar la legitimitat d'una perspectiva positiva de la cultura actual i de les seves noves condicions empíriques: l'autor creu en els avantatges reals dels canvis i assumeix la percepció d'una continuïtat agitada, creativa i fecunda a les elits intel·lectuals i culturals europees, tot i que és veritat que no és en els mateixos termes, amb el mateix paper o en les mateixes condicions que en el passat. A més a més, conjecturo que es tracta de diagnòstics oposats però nascuts, tots dos, de poc més que intuïcions i aparences, més que de proves o arguments concloents. Dit d'una altra manera: la por del declivi cultural és una sospita tan legítima com la sospita d'assistir a un projecte de canvi sense pèrdua de valor.

És probable que avui visquem un dels moments històrics de transformació pacífica més impetuosa i també més excloent. Potser som davant de l'obertura d'una nova etapa, en la mesura que els canvis ja no són només de grau o de ritme sinó que con-

viden a creure en un nou paradigma. Fins i tot és possible que els processos tecnològics que han canviat la nostra vida ordinària expliquin l'acceleració no només de les funcions culturals, sinó de totes les funcions socials: els diners van més ràpid, la informació va més de pressa, els trens van més de pressa, les imatges van més de pressa. I, així i tot, la capacitat de comprensió de l'home contemporani no va més de pressa ni ha trobat cap manera d'accelerar el procés de captació, aprenentatge, maduració i interiorització del saber, el coneixement o l'ofici de pensar i crear. Les funcions socials i intel·lectuals —les notícies, el pensament, els blocs, els twitters— corren i es multipliquen a una velocitat i en una mesura senzillament indigeribles per a les aptituds mitjanes del ciutadà comú (o no comú): ni el més dotat de la tribu no pot córrer a la velocitat de la comunicació ni pot absorbir la quantitat d'informació comunicada.

La temptació immediata és creure que el fenomen és rigorosament nou i que ha nascut amb les noves tecnologies. Per definició, les tecnologies són sempre noves en el moment que s'inventen i es difonen, i l'escriptura va ser tan nova tecnologia com ho va ser la impremta, la ràdio, el cinema, la televisió o Internet. La percepció contemporània d'una nova tecnologia és invenciblement angoixosa en qualsevol època perquè desordena l'ordre i introdueix un mètode, i sovint una funció nova que és gairebé sempre més accelerada i gairebé sempre desconcertant per als nous usuaris. El sentiment de bona part de la població més ben formada és gairebé automàticament l'exclusió perquè la funció nova pot ser tan invasiva com la ràdio, la televisió, el cinema o Internet, o pot ser tan discretament útil com la impremta. Però la conseqüència immediata de passar dels llibres copiats a mà (l'única manera de difondre'ls, a més a més de la memòria) als llibres impresos es va viure en molts casos com una autèntica catàstrofe. Anunciava la fi de l'exhaustivitat, del coneixement

perfecte, de la plenitud del saber en si, perquè de cop es tornava inabastable, i diferent.

Ara ens sembla exactament el contrari, és clar, i no hi veiem cap mena de catàstrofe, sinó el principi ras de la modernitat. La impremta va ser la palanca que va impulsar la secularització cultural i va convertir l'accés al saber en una cosa potencialment massiva, tot i que ningú no es podia imaginar fins a quin punt seria massiu cap a l'any 1550, per exemple. Tanmateix, en l'entorn cultural de les elits de l'humanisme, la impremta prometia una cosa menys esperançadora: la utopia d'un saber total s'esvaïa i es perdia el control fàctic sobre la circulació d'aquest saber, i sobre el saber mateix. El lector més àvid i incansable, l'humanista més ben dotat va saber, el dia després de la invenció de la impremta, que mai no llegiria tots els llibres d'un interès probable. I encara més: va saber que el somni d'una biblioteca que acollís tots els llibres era irrealitzable.

Intellectualment i culturalment, ara vivim amb capacitats internes molt semblants a les d'abans i, malgrat això, tot és substancialment diferent d'abans. O ens fa l'efecte que assistim a una revolució de tal magnitud que ha fet, aquest cop sí, un salt molt poc freqüent en la història moderna: convertir una transformació tecnològica en una transformació qualitativa, categorial. Segons molta gent, ja no ens trobem només davant d'un nou conjunt d'instruments i tecnologies; segons sembla, ens trobem davant d'una nova civilització. Per tant, podríem estar vivint el començament d'una nova manera de comprendre i d'exercir l'activitat cultural, dictada o afavorida pel mercat sense control de qualitat i l'univers digital libèrrim.

El fet singular dels nostres temps és, tanmateix, rigorosament nou (la paròdia orteguiana és, sense cap dubte, voluntària). Per primera vegada, i de manera desconcertant, sembla que una revolució tecnològica servirà sens dubte per a empobrir o

arruïnar la creació cultural i la noció de tradició humanística en si. És el final o el principi de la fi. Segons l'opinió més acreditada a les altes instàncies intel·lectuals, la banalitat és l'estadi al qual està connectada l'educació, la universitat, el periodisme, la cultura o l'art de la literatura. El futur consistirà en el que el present ja és: un mercat cultural saturat d'una infinita gamma de trivialitats, de sabers superficials, de mimetismes, d'epigonisme i de nimietat. Les sospites sobre la modificació de la lectoescriptura o la debilitat formativa dels lectors, desentrenats i mandrosos pel consum immoderat d'imatges en pantalla, tendeixen a profetitzar un panorama rigorosament anorgàsmic.

Tanmateix, l'hegemonia de la banalitat ha estat la llei secreta de la cultura d'Occident des que Occident existeix. Sense producció i difusió de cultura trivial no hi ha ni Occident, ni consum de les classes mitjanes, ni col·leccions populars, ni divulgació alta, baixa o mitjana. No hi ha cap època que no sabés que els seus temps vivien sotmesos al triomf del gust vulgar, de la idiòcia, de la petulància i la vanitat; no hi ha cap temps que no visqués el flagell contra la mediocritat invasiva i ofensiva. La reprovació de la pobresa cultural, de la falta d'invenció, de la matuseria analítica i de l'escassetat intel·lectual és una part substancial del teixit moral que ha construït societats que són, paradoxalment, cada vegada més lliures i atentes, més ben educades, més civilitzades i respectuoses, més tolerats i menys dogmàtiques: més cultes. El preu de la cultura democràtica és la capacitat que té de democratitzar el consum cultural al nivell de les exigències, els desitjos i els somnis de majories cada cop més nombroses i també cada cop més exigents.

Els més crítics pensen que això és veritat pel que fa als últims dos mil cinc-cents anys, però que ha deixat de ser-ho les dues últimes dècades, poblades d'indicis incontestables sobre l'esgotament d'Occident o potser submisses a la naturalesa invasiva

dels gustos de les classes populars i mitjanes, sense preparació ni gustos educats. El diagnòstic, malgrat tot, coincideix amb un altre fenomen de més pes: els anys noranta van viure el final de les utopies, el descrèdit del pensament radical o subversiu. Els que es van posar, amb més importància o menys, al capdavant d'aquella mobilització ètica i ideològica que va arrencar als anys seixanta van percebre en el transcurs de les seves vides el declivi invencible d'una illusió de justícia, llibertat i emancipació social. I sovint ens assalta la sospita que aquesta decepció hagi pogut interferir en la seva capacitat d'anàlisi sobre el futur cultural d'Occident, com si el fracàs d'aquelles utopies conduís inevitablement a la decepció del que no s'ha aconseguit i al fracàs de l'alta cultura.

El que no es pot negar és la desemparança ideològica del valor social de la cultura, que abans estava protegida perquè era el mitjà més segur de prosperitat i de construcció de societats pròsperes. Ara la formació cultural s'ha convertit en una mena de dada fàctica, de fet empíric que és tan obvi que no sembla necessari construir un discurs propi per a defensar-lo. Viu una desprotecció ideològica que és en gran part fruit del seu propi èxit com a conquesta social de les democràcies modernes. La cultura clàssica, humanística, rep l'aval de les mateixes raons històriques que van construir la base més fèrtil de la modernitat: l'encreuament productiu entre humanisme i il·lustració. La mateixa tradició que aspirava a soscar i subvertir la mobilització radical i revolucionària dels anys seixanta, creient que era burgesa, pactista, claudicant i sens dubte mercantilista. La sensació comuna entre les classes intel·lectuals va ser el final de l'alè utòpic i una decepció innegable perquè, anys més tard, les mateixes elits van formar part dels equips que es van anar integrant als mateixos circuits de la cultura burgesa que ara, teòricament, són responsables de la decadència. Pensem el mateix els que aleshores no havíem

nascut? Sentim aquell fracàs, quan tenim un accés inesgotable i abans inimaginable a la millor producció cultural possible en qualsevol part del món, per via directa, digital o electrònica?

Aquesta percepció desolada del present també té relació amb un altre fenomen relativament identificable i dolorós. Es tracta de la pèrdua progressiva d'hegemonia d'unes elits intel·lectuals mal adaptades als canvis no només tecnològics o mediàtics, sinó més vastament socials. Una novetat qualitativa fonamental des de l'Europa dels anys seixanta és la creixent democratització del saber i la cultura (a Espanya una mica més lenta), l'augment exponencial de la producció (alta, baixa i mitjana), la multiplicació d'estrats de creació i consum cultural i, en fi, la pugna dura, nova i irritant de l'intel·lectual pel control polític i ideològic de l'espai públic i de l'alta cultura en un sistema capitalista. És cada vegada més estesa, tot i que no sé si és gaire certa, la percepció des d'aquestes elits d'una massa creixent que és acrítica, vulgaritzada i intel·lectualment inerta, que no acaba de quadrar amb altres índexs de caire sociològic, cultural i educatiu que mostren el contrari.

La condició de subsistència de la cultura és el mercat capitalista. El mecenatge va deixar lloc a formes més complexes i obertes de construcció de discurs i producció cultural en la mesura que va convertir el públic en generador potencial d'una oferta que satisfés els seus gustos en una quantitat i varietat incomparables a qualsevol altra etapa anterior. L'efecte immediat en termes socials va ser la pèrdua progressiva d'autoritat i d'exemplaritat de l'alta cultura, que va haver de lluitar per a preservar el seu espai de poder enmig d'una multiplicació ingovernable de focus d'opinió, de criteris i de judicis. Internet va fer el pas decisiu i global perquè la sensació d'anomia i desordre s'apoderés de les elits intel·lectuals menys entrenades en l'ús del nou mitjà i més afectades pel canvi de comportament sociocultural a Europa. Sense accentuar gens l'alarmisme, un llibre extraordinari de Ro-

ger Griffin, *Modernism and Fascism* (Modernisme i feixisme), sobre les arrels dels totalitarismes d'entreguerres, argumenta una vegada i una altra el sentiment de pèrdua de referències estables com a estímul d'un catastrofisme que va avalar la resposta totalitària. És una lliçó implícita sobre la necessitat d'estar sempre en guàrdia contra la sensació de caos i anomia de la cultura del present.

CONTRAOFENSIVA CLÀSSICA

Un dels fenòmens més visibles i coneguts de les últimes dècades ha estat el lideratge que van assumir dos intel·lectuals de primer nivell, Harold Bloom i George Steiner (un sobretot en l'àmbit nord-americà i l'altre sobretot en l'àmbit europeu). Tots dos es van oposar críticament des de molt aviat, com a mínim des dels anys seixanta i sobretot des dels setanta, a l'ofensiva cultural que representaven els nous criteris, els nous mètodes i les noves regles del joc en la investigació i la crítica cultural. Davant la reivindicació lluitadora de les minories sexuals, de gènere i ètniques, van postular la centralitat de la tradició clàssica com a garantia de la perpetuació dels valors de l'alta cultura.

Darrere de tots dos casos, el combustible central era una convicció gairebé religiosa sobre el valor de la cultura clàssica. Havia estat, i hauria de continuar sent, l'expressió més alta de la condició humana, mai superada (ni superable) per qualsevol autor futur imaginable. I més i tot. George Steiner ha estat el defensor més ben dotat i més persuasiu de la impossibilitat d'una alta cultura actual per culpa de la desaparició de l'element que la fundava en el passat: la fe en una transcendència capaç d'arrossegar el creador més enllà d'ell mateix, l'afany d'absolut que forcés el creador (i el consumidor) a escalar els cims de Bach. Els seus llibres més distingits, com *Real Presences* (Presències reals), o els menys importants, com les conferències radiofòniques de

Nostalgia for the Absolute (Nostàlgia de l'absolut), certificaven el final d'una era cultural en la mesura que el present havia perdut la noció més alta de l'existència humana. Imperceptiblement, aquesta carència deixava la creació contemporània una mica per sota del passat, ja fos per impotència o per inadvertència.

Són diagnòstics tan difícils d'acceptar com de refutar, perquè neixen d'una hipòtesi indemostrable: sense fe transcendent, la creació necessàriament es rebaixa. Per dir-ho d'una altra manera, l'argument esdevé tautològic perquè en condiciona la veracitat a un requisit innegociable. D'acord: potser J. M. Coetzee no és Shakespeare i Mario Vargas Llosa tampoc no és Dante i, malgrat tot, la vigència respectiva dels moderns no sembla qüestionable d'una manera sensata, llevat que el terme de comparació siguin societats premodernes. Les condicions de possibilitat d'una cultura literària i artística no semblen condemnades necessàriament a la decadència només per aquesta absència d'un impuls metafísic o religiós. És un terreny massa pantanós o inestable per oferir espai a una discussió racional. Un altre tema és, potser, la constatació ferma d'una altra evidència: l'herència institucional de la tradició humanística i il·lustrada continuent substancialment la matriu formativa de l'Europa contemporània, fins i tot quan molts analistes n'assenyalen amb raó les avaries, deficiències, desviacions o fins i tot defectes estructurals greus (relacionats o no amb el pla Bolonya, amb Internet o amb l'hegemonia de la imatge).

Els últims quaranta anys no han construït un discurs alternatiu a aquesta tradició humanística ni han elaborat un programa cultural capaç de substituir els referents centrals de la tradició moderna. Qualsevol perspectiva contrària és una il·lusió basada precisament en la immensa, extensa i rotunda victòria del programa il·lustrat: la formació intel·lectual i cultural de les classes mitjanes europees n'és substancialment deutora i hereva

directa, tot i que hagi viscut processos d'adaptació més o menys forts, dictats per la massificació i aconsellats fins i tot per la pròpia evolució de les societats actuals. No té sentit pretendre que la formació escolar de la canalla d'avui dia respongui a paràmetres del segle XIX (que gairebé no tenia població escolaritzada), encara que això comporti una disminució de la quota de saber clàssic, grecol·latí, de la immensa majoria de la població (que continuarà sent àmpliament majoritària en comparació amb qualsevol altra del passat). L'alta cultura no és monolítica ni té una única forma d'instalar-se en les consciències europees, ni seria desitjable que funcionés així. El que sí que sembla cert és que continua sent la base estructural d'un programa d'educació i formació cultural on hi caben multitud d'opcions reals i massives que abans eren gairebé de classe o molt exigües.

La postmodernitat implicava, en efecte, un programa cultural i ideològic però, en la pràctica, aquest programa va consistir en una variació històrica i no gaire subtil d'aquell mateix llegat. Ni va arribar a subvertir-lo ni ha aconseguit suplantar-lo (ni extingir-lo), tot i que la percepció actual sobre la cultura i l'educació sigui sovint molt crítica en relació amb aquella herència. Tony Judt, que no és precisament una persona propensa al catastrofisme, ha dubtat legítimament de les condicions de continuïtat del model educatiu socialdemòcrata amb què ell i alguna generació més van créixer. Ha dubtat de la pervivència d'un model capaç de garantir l'ascens social per mèrits propis i des de condicions humils.

Però potser la cruesa d'aquesta anàlisi la dicta més la comparació amb el passat que un pronòstic de futur. En tot cas, un progressista evident com ell entén que la primera funció que tenen ara els intel·lectuals o els filòsofs polítics no és tant la d'imaginar móns millors, sinó més aviat pensar com evitar que siguin pitjors», com llegim a *Pensar el segle XX*. Se sobreentén que les

fites aconseguides per la socialdemocràcia en educació i cultura eren inimaginables i ara corren el perill d'empobrir-se o perdre el sentit. Per uns quants, tanmateix, la renúncia cauta a grans canvis ha comportat un rebuig integral del present o del futur imminent, en termes culturals.

Quan assumim que la influència social de l'intel·lectual en el futur es verificarà de maneres diferents a l'actual, en realitat estem assumint que l'últim mig segle ja ha viscut una variació substancial de l'exercici d'aquesta influència en relació amb l'any 1920, just acabada la Gran Guerra. Seria insospitadament estrany que la circulació de l'opinió competent i solvent no experimentés cap variació quan la resta de la societat l'experimenta. És veritat que no sabem ben bé com funciona ara aquesta influència. Ens regim per indicadors vells: les capçaleres serioses de periodisme, cultura i anàlisi van perdent lectors a un ritme galopant. Desapareixen suplement literaris en paper (als Estats Units ja gairebé no existeixen), les revistes de cultura i de política lluiten per la pura subsistència, la invasió dels títols mediàtics i més comercials malmet els fons de les llibreries de fons, que a la vegada tenen dificultats de supervivència, i l'assaig de qualitat o d'alta divulgació viu moments molt delicats als mitjans editorials clàssics. I, així i tot, no sabem ben bé com mesurar la multitud d'usuaris que guanyen altres formes digitals d'exercici responsable i seriós de la crítica i l'anàlisi (a les vies noves i pels circuits nous), tenint en compte que actualment tenim uns 180 milions de blocs...

La multiplicació incontrolada de canals de cultura i crítica improvisada o purament amateur (més o menys com la de sempre, per cert) pot portar-nos a la conclusió precipitada de l'absència d'intel·lectuals i periodistes amb capacitat d'influència i opinió formada, alhora que reconeixem que els llocs físics i virtuals on actuen i des d'on es difonen també s'han multiplicat. Ens trobem davant una variació material de la circulació i la fabrica-

ció del saber, però no necessàriament davant la disminució i la degradació del saber. O més i tot: el declivi relatiu de les formes clàssiques de distribució i de consum de la cultura potser es troba a l'origen d'una nova faceta abans inviable, que ni condemna a la marginalitat ni tampoc no devalua les formes tradicionals de creació d'alta i baixa cultura, inclosa la infinitat de variacions que hi ha entre totes dues (i que ara són la conquesta més gran d'Occident, com a mínim per als que creiem que Occident ha estat el mitjà intel·lectual i cultural capaç de fabricar més persones responsables i lúcides, fins i tot felices a estones, del planeta).

RESTITUCIÓ DE L'ORDRE

Contra la percepció més comuna entre els savis de la tribu, és probable que la normalització d'Internet com a mitjà de difusió cultural i creativa —a més a més de comercial— estigui afavorint un retorn a un ordre de la naturalesa semblant al que van viure les avantguardes als anys trenta. L'hegemonia d'una eina per al desordre pot estar despertant la urgència i fins i tot l'ansietat de dotar d'ordre novament l'esfera cultural, tant com l'educativa i la informativa. Però tornar a ordenar i jerarquitzar no vol dir pas tornar a un ordre antic: res no serà igual que abans, i segurament ningú no sap ben bé com serà després el nou ordre. Però les crides per jerarquitzar la producció cultural i literària formen part del discurs intel·lectual que no és apocalíptic ni catastrofista: és inimaginable el funcionament dels mecanismes autoregulators de les societats complexes, tant per raons econòmiques i professionals com d'utilitat pràctica? L'horitzontalitat acrítica del saber ha afavorit confusions enormes entre èxit comercial o visibilitat mediàtica i qualitat intel·lectual, solvència professional o valor d'avantguarda i innovació. Sembla inversemblant la renúncia de les classes intel·lectuals ara ben formades a les universitats europees, incloses les espanyoles, a l'hora d'establir

les seves pròpies normes i formes, circuits i reglaments tàctics d'avaluació i jerarquització, tret que es cregui íntimament en la indigència d'aquestes noves classes intel·lectuals.

Suposar que el mitjà de difusió pot condicionar la qualitat de la cultura contemporània és sobreestimar la influència del mitjà i, encara pitjor, significa menysprear l'aptitud intel·lectual de les noves promocions d'estudiosos, d'intel·lectuals o d'escriptors. I no hi ha res que sembli avalar, almenys en la meua opinió, aquesta pèrdua de valor galopant de la novella, l'assaig, la investigació humanística o l'edició actualment. I sense pecar d'optimista delirant, una mínima exploració sobre la creació humanística o literària revela justament el contrari: una agilitat de moviments i una qualitat dels resultats mitjans tan poc desesperants o tan euforitzants com ho havien estat en el passat.

Segurament, haver assistit a la impunitat ètica i cultural de les societats capitalistes i haver comprovat la inescapable capacitat d'Internet per a les coses bones i les dolentes ajuda a reaccionar amb més destresa contra els seus defectes i les seqüeles més negatives. L'automatització virtual del saber, la desconexió abrupta de les dades, l'absència de relat cohesionant o la desigualtat qualitativa dels materials no formen part del problema, sinó de la causa que motiva la reacció radical d'alguns mitjans culturals, literaris, intel·lectuals o acadèmics. Com qualsevol transformació profunda, exigeix una adaptació gradual i lúcida, més que la demonització simplista o sectària de tot el que el present ofereix. L'ansietat de la jerarquia ha tornat, i la temptació del desordre i el capritx, el mestissatge enginyós o el gir associatiu que va ser (i continuarà sent) marca de fàbrica de gran part de la producció cultural nova han perdut capacitat de seducció. Però seria ridícul i poc perspicaç deduir que l'extensió democràtica de la cultura o Internet com a eina engendren per ells mateixos una devaluació cultural, quan tenen la capacitat d'engendrar precisament el contrari: documentació

instantània, associacions intel·ligents, vincles àgils, accessibilitat de la informació, velocitat d'emissió i de recepció.

VÍCTIMES MEDIÀTIQUES

Una part del ressentiment que desperta el desordre cultural potser té l'origen en un altre canvi en les funcions socials de l'escriptor. L'intel·lectual ha viscut sempre amb la il·lusió d'un do singular per a detectar les coses importants i menysprear les supèrflues, seleccionar les rellevants i desestimar l'escuma de l'actualitat enganyosa. Tanmateix, bona part de la reacció pessimista d'una part dels sectors intel·lectuals d'elit davant la cultura actual —dèbil, imitativa, desfonada— pot tenir a veure amb un equívoc gegantí i, en part, amb un miratge. Fa la impressió que hi ha una deformació òptica o una mala lectura de l'espai públic: molts apliquen lents analítiques clàssiques a una realitat cultural que ha variat gairebé fenomenològicament, però no d'una manera essencial o substantiva. Han variat les vies d'exposició i de distribució, però no han disminuït ni la convicció ni la fe ni la força creativa dels que ara treballen en mitjans humanístics i culturals en el sentit més ampli de la paraula (des de la universitat fins a la columna de premsa, passant per la gestió cultural institucional o l'escriptura solitària de literatura).

Els diagnòstics fatalistes tendeixen a nodrir-se, paradoxalment, de la informació que subministren els grans mitjans clàssics, que són fonamentalment dos: els audiovisuals (digitals i no digitals) i la premsa escrita de qualitat. I tots dos mitjans ja fa molts anys que han desplaçat part de les seves actuacions des d'una funció social i instructiva, educativa i formativa (pròpia de la modernitat), cap a una altra funció més pròpia d'una societat progressivament culta i educada, més disposada a la divulgació acrítica i comercialment rendible, de vegades fins i tot captiva

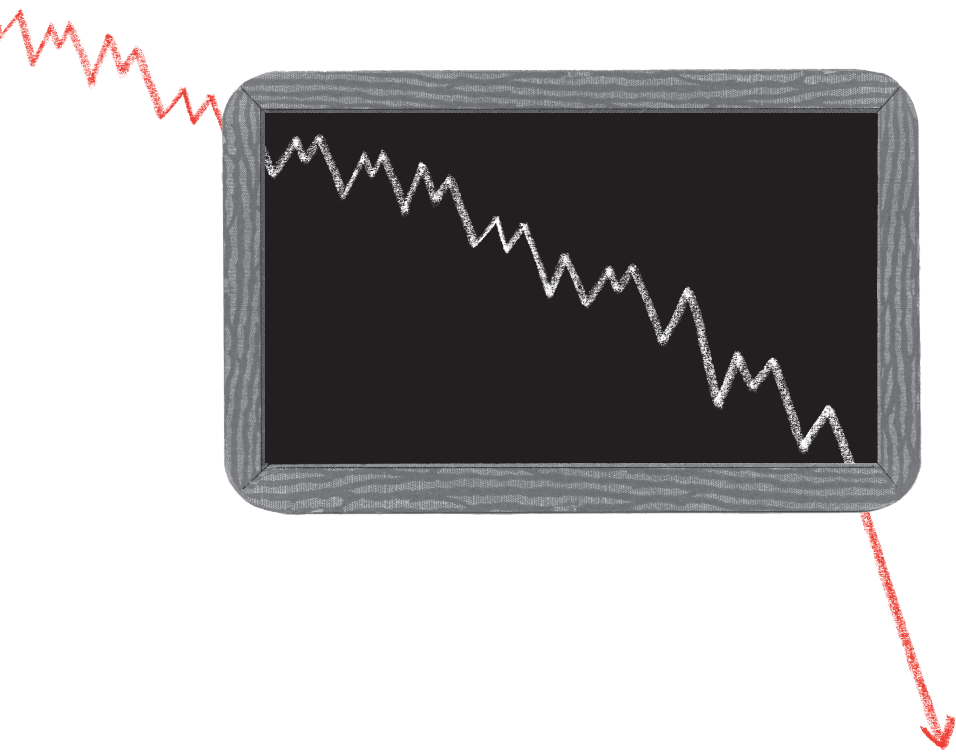
mercantilment dels interessos de les mateixes grans empreses que mencionava abans. Però aquest desplaçament cap a formes massives de consum no significa el final de les formes exigents, sinó una reubicació de l'exigència cultural perquè, per raons òbvies, és menys rendible en termes capitalistes, circula per uns altres canals, vincula altres subjectes i ara és, com abans, minoritària.

No pretenc assenyalar una deslleialtat d'aquests mitjans ni una traïció de les seves funcions. Assenyalo un canvi en el lloc que ocupen en la jerarquia del valor que una societat assigna a la seva producció cultural. Dit d'una manera molt simplificada: la garantia de qualitat i d'excel·lència que podia comportar abans una pàgina sencera d'un mitjà de prestigi dedicada a una pel·lícula, una exposició o un llibre ha deixat de fer-se realitat com a llei inevitable. Ara les raons que determinen l'assignació d'aquest espai mediàtic a una obra de cultura no són necessàriament les que havien imperat en una societat sense el desenvolupament intensivament capitalista que té l'actual i que no coneixia els múltiples mitjans de difusió i avaluació d'una obra nova. Això vol dir, d'entrada, que els mitjans clàssics han deixat de ser les eines insubstituïbles per a avaluar i ponderar, per a conèixer i apreciar la producció cultural contemporània. Però no significa de cap manera que la producció aplaudida i valorada, destacada i cuidada pels mitjans de prestigi sigui l'única que existeix i, sens dubte, no és l'única que es consumeix: és la que existeix amb més bon suport empresarial i expectatives comercials més segures.

La qüestió de fons és fomentar el reconeixement de la qualitat intel·lectual i cultural més enllà de l'aparador dels mitjans clàssics, en la mesura que la devaluació social d'aquests mitjans ha afavorit el desplaçament de les minories més exigents cap a altres circuits (uns quants fins i tot fan gala de no llegir més la premsa diària de qualitat perquè tenen altres mitjans d'informació més ràpids i fiables, menys òbviament antics o desfasats).

Aquestes minories existeixen, no s'han fos, treballen, pensen i escriuen, però no ho fan com sempre ni en el mateix lloc de sempre, tot i que sens dubte mantenen l'ansietat per a aparèixer en els mitjans de sempre com a altaveus encara privilegiats per a l'obra d'un autor: entre els joves, per descomptat, però també entre els que no són exactament joves però que han entès que la difusió potencial de les seves obres és, o pot ser, complementària als mitjans clàssics.

Als ulls de l'intel·lectual clàssic, que depèn dels mitjans clàssics, la banalitat i l'enginy són ara els reis de la vida cultural europea —les exposicions banals, l'adquisició d'obres inconsistents per museus seriosos, l'apoteosi literària de la vulgaritat—. Però tinc tendència a llegir aquestes dades com si fossin els indicis d'un miratge cultural, un simulacre de la realitat que eludeix i oblida la realitat en si. La cultura de l'espectacle viu més pròspera que mai, però la cultura actual no es defineix només com a espectacle, ni ha renunciat a l'únic anhel irrenunciable que té: crear i pensar amb convicció, imaginació, competència i necessitat.

Luc Ferry **La Modernitat en qüestió. Quatre miratges de la «renovació pedagògica»¹** En el terreny escolar, ens trobem avui davant de tres grans dificultats. De ben segur que n'hi ha d'altres que afecten el sistema organitzatiu i la selecció del professorat, posem per cas, però les tres a les quals em refereixo són veritablement crucials i voldria començar per referir-m'hi. D'entrada, i des de fa uns deu anys (i les xifres augmenten any rere any), tenim entre 85.000 i 90.000 incidents greus ressenyats pels direc-

tors d'escola: violència verbal, racista o antisemita, però també física, tràfic de drogues, d'armes, agressions sexuals, xantatges... Tots ells són fets que, si es tractés d'adults, comportarien penes de presó.

Segona gran dificultat: 160.000 alumnes surten del nostre sistema educatiu cada any sense certificat ni qualificació excepte per a alguns, pocs, el certificat de graduat en Educació Secundària (ESO) en els centres que la imparteixen (Collèges) o de certificats d'estudis sense obtenir cap titulació. Dit d'una altra manera, cada any «fabriquem» 160.000 joves en situació de fracàs escolar, els quals es trobaran davant greus dificultats d'inserció en la societat, tant en la vida professional com en la vida social en general. I tot això s'acumula evidentment un any sí i un altre també. Es tracta d'un problema molt seriós. Al meu entendre el més important dels que avui tenim en el nostre sistema educatiu. He dedicat anys i panys només perquè s'acceptessin les xifres, acceptades avui per tothom, que alguns dels meus predecessors s'esforçaven a dissimular per tal d'estalviar-se el treball d'afrontar l'enorme problema que plantegen.

Tercera gran dificultat: l'augment extremadament inquietant de l'«analfabetisme». Fa molt de temps que treballo en profunditat sobre la qüestió, últimament amb el meu amic l'Almirall Béreau. Hem creuat les xifres del Ministeri de Defensa amb les del Ministeri d'Educació. Cada any, en fer-ne divuit, els nostres joves són convocats a les JAPD, les jornades per a la defensa i la ciutadania. En ocasió d'aquestes jornades, se'ls sotmet a una sèrie de tests que concerneixen principalment el domini de la llengua. Els resultats demostren que entre el 30 i el 35% dels nostres nois i noies de divuit anys —els anomeno nois però són ja joves adults— tenen grans dificultats de lectura. Del 7 al 8% són completament analfabets. Al voltant d'un 10% són incapaços de desxifrar el que llegeixen i comprendre'n el sentit. Entre un 10 i un 15% més són lectors fiables però lents; dit d'una altra manera, mai en la seva vida no llegiran una novella ni tan sols un article

de diari. Estem parlant doncs d'un 30% pel cap baix: exactament les mateixes xifres que a l'inici de 6ème! [Equivalent al sisè de primària a Espanya (*N. del T.*)]. Un antic càrrec del govern de Lionel Jospin, que va ser un dels meus predecessors al Ministeri d'Educació, ja ho va exposar amb tota claredat. Malgrat ser un càrrec d'un ministre d'esquerres, va tenir la valentia de dir públicament la veritat, d'afirmar sobretot que entre el 30 i el 35% dels nostres infants tenien dificultat de lectura en començar el sisè curs. Això no vol dir que no sàpiguen llegir, però sí que els costa tant entendre el que llegeixen que no poden llegir per gust. No són capaços de comprendre el sentit alhora que desxifren el text.

Quan es creuen aquestes dades amb la resta de dificultats que acabo d'esmentar, a saber, la violència d'una banda, i la falta de titulació de l'altra, veiem que els tres mals del nostre sistema educatiu o millor dit, de la nostra societat (perquè no és tant el sistema el que va de tort, com les famílies i els infants que hi acudeixen) estan evidentment relacionats entre si. Per què ens trobem davant una situació com aquesta? La meua àvia era directora d'escola. Va ser ella qui em va ensenyar a llegir i a escriure. Si algú li hagués dit que el principal problema escolar a França el 2012, en un dels països més civilitzats, que ha tingut amb Alemanya la tradició escolar i cultural més gran que existeix, seria l'analfabetisme, hauria caigut d'esquena. Per a ella, ja als anys cinquanta era un problema resolt, o en tot cas en vies de solució. La meua àvia tenia, en els inicis de la seva carrera com a mestra, noranta alumnes per classe. Em va dir sempre que mai no va deixar sortir de la seva escola cap infant que no sabés llegir i escriure, llevat de per problemes psicològics o físics d'extrema gravetat. Què ha passat? Heus aquí la gran pregunta. No val fer-se el desentès: en gran mesura, aquest incontestable declivi no és culpa de l'escola: és efecte de la desconstrucció dels valors i de l'autoritat tradicionals al segle xx —i el nostre sistema escolar no en pot quedar al marge—. És clar també que vam cometre alguns errors als anys setanta que expliquen en part l'estat de

deliquescència actual. Els nostres pedagogs eren gent de bona voluntat i si van cometre errors ho van fer de bona fe, de vegades fins i tot de forma intel·ligent; però, paradoxalment, fet i fet eren errors i quatre d'ells, que voldria exposar a continuació, han contribuït de forma explícita a afegir llast a la situació. Primer voldria enumerar-los i després els reprendré i els explicitaré. El primer error va consistir a sobrevalorar els mètodes actius, que contenen una part de veritat, és cert, però que no poden ni han de substituir la seqüencialitat coherent del «curs magistral». El segon miratge és l'abandó de la pedagogia del treball a favor de la del joc —el que jo anomeno la *pédagogie de l'hameçon*.² El tercer error consisteix a imaginar que la raó última de l'educació és aconseguir que cadascú es desenvolupi i «arribi a ser ell mateix», quan ho és, si més no en el mateix grau, permetre que els nostres infants creixin gràcies al seu esforç i al seu treball i «arribin a ser un altre» diferent del que eren en iniciar l'escolarització: això implica una paradoxa, més aviat inacceptable pels benpensants de tota mena, això és que «l'alienació», entesa en sentit propi, és a dir el fet de convertir-se en un altre, pugui ser positiva. Finalment, el quart miratge és el del «culte dels valors juvenils», que en essència treu valor a l'itinerari que ens condueix a convertir-nos en adults i invalida a priori l'essencial del procés educatiu.

Reprenguem ara els quatre punts i analitzem-los en profunditat. No és que siguin obvis, per la qual cosa mereixen que ens hi aturem una estona i, més encara perquè formen entre si un sistema consistent, i cadascun completa la lògica fonamental implícita en els altres. És doncs essencial comprendre'ls bé si volem captar la veritable arrel de les nostres dificultats actuals i no quedar-nos en els clixés habituals contra la televisió, el mètode globalitzat o la immigració.

El primer miratge: als anys setanta, es va voler suprimir d'una vegada per sempre la idea segons la qual educar, ensenyar, consistia abans que res, si més no en gran part pel que fa als adults responsables de la infància, a transmetre un patrimoni,

una tradició, una herència sedimentada de sabers i costums. Es va arribar a pensar que, gràcies als mètodes actius, els infants podrien descobrir-ho tot i reconstruir-ho per si mateixos, que només dominarien realment allò que haguessin «fabricat», per no dir «inventat». Diguem-ho sense embuts, era una idea simpàtica però equivocada, un error que encara avui anima els defensors de certs mètodes exitosos com la *main à la pâte*.³ Existia el convenciment que, costi el que costi, l'ensenyament havia de recolzar-se en l'autoconstrucció dels sabers: autodictats, textos inventats, treball sobre documents, reglaments interns redactats pels alumnes, exercicis de respostes objectives que simplement suposen omplir forats, construcció de petits objectes lúdics, etc. En resum, es va elevar la *pédagogie de l'éveil*⁴ a la categoria de principi sagrat. Paral·lelament, es va desacreditar tot allò que tingués relació, per minsa que fos, amb un «curs magistral» i tots els exercicis tradicionals considerats massa «clàssics»: el dictat, les redaccions, l'aprendre «de memòria»... Els manuals escolars van posar l'accent més en les activitats que en els continguts, trencant-ne l'ordre lògic o cronològic, imitant la lògica dels «hipertexts», i més també que en els raonaments lineals, jutjats massa «escolars». L'aprenentatge de la llengua francesa, sobretot, va recórrer en massa a *exercices à trous*, que exigien de l'alumne que completés punts suspensius —el que simplifica les coses als professors, ocupa de forma senzilla els alumnes perquè és més lúdic però es revela molt negatiu—. Pel que fa a l'aprenentatge de la llengua, va ser un autèntic desastre. Per què? Ho diré amb una frase, per a mi essencial: va ser un desastre simplement perquè cap de nosaltres no ha inventat la seva llengua materna! I aquest fet, aparentment trivial, mereix que hi rumiem. Efectivament, el nostre idioma, en aquest cas el francès, és al 100% patrimoni comú. Les regles gramaticals, com també les de la correcció i l'educació en el parlar, són el resultat d'una herència, d'una tradició. Assimilar-les implica una actitud de respecte i humilitat, no precisament la de l'infant sobirà a qui es vol persuadir que

tot ho inventarà i reconstruirà per si mateix. Respecte a la gramàtica i a la civilitat, la «creativitat», la «imaginació» i l'«esponentaneïtat» tan apreciades per la renovació pedagògica tenen un nom: s'anomenen faltes d'ortografia i mala educació. En aquest sentit, no ha estat culpa de l'atzar si és en aquests dos aspectes que el nostre sistema educatiu topa amb dificultats.

El segon miratge planteja un problema de fons. La renovació pedagògica tendeix íntegrament a abandonar la pedagogia de l'esforç i a afavorir la del joc. En realitat es tracta d'un debat antic i fonamental que es remunta al segle XVIII. Com ha fet evident Alexis Philonenko, el trobem en les *Reflexions sobre l'educació* de Kant qui, seguint la traça de l'*Emili* de Rousseau, compara tres mètodes pedagògics: la pedagogia del joc, la pedagogia basada en l'ensinistrament i la pedagogia del treball. Aquests tres mètodes pedagògics han estructurat la reflexió sobre l'educació a Europa des del segle XVIII. Cal conèixer-los bé per comprendre el debat entre mètodes actius i mètodes tradicionals. Kant, fidel deixeble de Rousseau en aquest punt, va posar clarament de manifest que totes tres concepcions de la pedagogia esmentades són possibles. La primera deixa a l'infant llibertat absoluta: és l'educació pel joc, que correspon, segons una analogia política que caldria desenvolupar més àmpliament, amb l'anarquia (per posar un exemple, en lloc d'aprendre matemàtiques es juga a escacs). La segona és exactament el contrari: l'ensinistrament equival a l'absolutisme, que si bé és idoni per als animals, no ho és tant per als éssers lliures. Com conciliar el que aquestes dues visions, extremes l'una i l'altra, i totes dues igualment falses, tenen de just, almenys en un principi? O millor dit: com respectar la llibertat de l'infant alhora que l'ensenyem a disciplinar-se? Resposta: a través del treball. És el treball el que li ofereix el «concepte sintètic», la solució a aquesta antinòmia. Ja que, mentre treballa, quan posem per cas prova de resoldre un problema, l'infant exerceix la seva llibertat, però s'enfronta al mateix temps a un seguit d'obstacles objectius que, quan han estat escollits

convenientment pel mestre, poden revelar-se formadors des del moment que l'infant aconsegueix de superar-los de forma activa. A l'anarquia del joc i a l'absolutisme de l'ensinistrament els substitueix així la ciutadania republicana del treball. I és en ella que trobem l'equivalent pedagògic de la teoria rousseauiana i kantiana de la llei: és ciutadà d'una república qui és lliure quan vota la llei i s'hi sotmet quan entra en vigor. La conciliació d'aquests dos moments, llibertat i disciplina, activitat i passivitat, joc i ensinistrament, és anàloga a la que opera el treball per a l'alumne.

Heus aquí per què, del segle XVIII ençà, els principis ètics que han regit la vida de l'escola republicana han estat inseparables de la noció d'*esforç* individual amb la finalitat d'igualar o de realitzar certes normes transcendents. Segons la proporció d'aquest esforç, les nostres accions rebran o no una dimensió pròpiament «virtuosa», d'acord amb una lògica que podríem anomenar «meritocràtica» —que en el terreny escolar es concreta en les «bones notes» i les orelles d'ase així com la fórmula canònica del «necessita millorar!». Aquesta fórmula, aparentment banal, designa de manera profunda la finalitat de la lògica aristocràtica: el servidor d'elit de la república no dóna valor a la gratuïtat dels dons naturals sinó al treball i a l'esforç. De manera que els nostres professors no valoraven tant els talents i les aptituds heretades com la qualitat del treball dels seus alumnes, la seva capacitat, justament, d'elevant-se per aconseguir la norma, ideal i col·lectiva alhora, encarnada en els programes escolars. L'ètica, en tant que disciplina particular de la filosofia, apareix des d'aquesta perspectiva com una reflexió essencial sobre conceptes com «haver de», «imperatiu», «bona voluntat», «intenció desinteressada», «resistència a les inclinacions egoïstes», «superació de si mateix», «altruisme», etc.

Tot sembla indicar que assistim, des dels anys seixanta, a una nova mutació lligada a l'alça formidable de l'individualisme democràtic. Tant als Estats Units com a França, autors de relleu han mostrat el procés pel qual les ideologies hedonistes i

narcisistes s'han apoderat de les qüestions morals tradicionals. Si algú volgués dibuixar la seva fitxa senyalètica, la paraula clau deixaria de ser haver de, i menys encara mèrit, esforç o treball, per privilegiar «l'autenticitat» individual. L'essencial, en efecte, ja no és el fet de confrontar-se a normes collectives exteriors a un mateix, que pròpiament «imposen», sinó assolir la plena expressió de la pròpia personalitat, la realització d'un mateix. *Be Yourself* és l'únic imperatiu que subsisteix i no és per casualitat que als països occidentals hem vist com es multipliquen les tècniques suposadament adequades per a la consecució d'aquest objectiu sigui en el plànol físic sigui en el psíquic. Triomf del *jogging* i de les psicoterapies de tota mena, per sentir-se bé «en el teu cos i en la teva ment», amb dues conseqüències massives els efectes de les quals es perceben una vegada i una altra: d'una banda el rebuig a qualsevol forma d'autoritat, ni que sigui la del treball, en benefici de l'hedonisme; de l'altra el culte a la diferència propi d'un individualisme que rebutja la preocupació pel que és collectiu. Si el propòsit és ser un mateix i no conformar-se amb normes collectives que ens són externes, qualsevol normativitat està cridada a aparèixer com una forma més o menys insidiosa d'«alienació». I si cadascú posseeix el dret que no prescriu mai de «ser ell mateix», llavors s'han de conrear les diferències, siguin les que siguin. Per aquest motiu la renovació pedagògica, en la línia del Maig del 68, fa de la crítica de l'alienació el seu principal lema.

D'aquí prové també *el tercer miratge* que s'articula perfectament amb els dos primers. El vertebrava la idea que cal motivar els infants abans de posar-los a treballar. S'utilitzen les guitarres a classe, s'omplen els cursos de pel·lícules, música, jocs, demagògies diverses amb la finalitat d'atrapar els alumnes com s'enganxen els peixos amb l'ham: es tracta d'enganxar-los persuadits que ja se'ls farà treballar més endavant, quan estiguin ben aferats, ben motivats. A primer cop d'ull, la idea sembla bona. Però

si hi parem una mica més d'atenció, comprendrem ràpidament que és superficial i falsa. Per què? Perquè simplement el treball ve abans que l'interès, o per dir-ho de forma encara més senzilla: només ens interessem en allò que abans hem treballat a fons. Ningú no ha aconseguit mai fer treballar els seus alumnes sense recórrer d'una manera o d'una altra a l'obligació —tot el contrari de la lògica de l'esquer—. Tots hem conegut, al llarg de la nostra vida escolar, un «gran professor», fins i tot dos o tres que ens han marcat per a tota la vida. Ara bé, què és un «gran professor» sinó algú que ens transmet apassionadament el gust per l'esforç i el treball perquè ha aconseguit fer-nos entrar en una matèria o una obra de la qual a priori ho ignoràvem tot?

Prou he remarcat abans el vincle essencial i profund que existeix entre el valor del treball i la idea republicana. L'escola republicana, des de la seva creació fins a la ruptura causada per les protestes dels anys seixanta, ha funcionat basada en una visió moral del món republicana i meritocràtica. Com he suggerit, però voldria remarcar-ho per subratllar el vincle existent entre aquests miratges renovadors, s'assentava en la convicció que existien valors comuns, normes collectives, que prenien cos sobretot als programes escolars, que estaven més enllà dels individus i que cadascú havia d'esforçar-se per fer-les realitat tant en la seva vida com a l'escola. Per això a l'infant se l'anomenava «alumne», algú que era convidat a elevar-se cap a la realització d'ideals superiors. En altres paraules, la finalitat de l'educació era, clarament, d'actuar de tal manera que al final del procés, cadascú de nosaltres s'hagués convertit en «un altre» diferent del que era al començament. Era en aquesta perspectiva que les diverses distincions, des de les bones notes fins als diplomes d'excel·lència, eren concebuts per recompensar el treball i l'esforç, i que el famós «ha de millorar» dels servidors d'elit de la república no pretenia sancionar els talents naturals sinó, únicament, el bon o el mal ús que l'alumne en feia des d'una perspectiva meritocràtica. No

pretenc de cap manera idealitzar el passat ni instal·lar-me en la perspectiva de cap mena de «restauració». Tot i això, cal constatar que la dècada dels seixanta va veure néixer i desenvolupar-se un altre concepte d'educació que planteja nombrosos problemes, encara avui sense resoldre. Ja no persegueix com a objectiu que l'alumne *es converteixi en algú diferent de qui és*. Al contrari, tendeix a assegurar, d'acord amb la fórmula canònica, *que esdevingui qui és*, desenvolupant plenament la seva personalitat. Per aquest motiu té una marcada preferència pels dispositius pedagògics que conreen altres qualitats més enllà dels valors tradicionals del mèrit, l'esforç i el treball: l'expressió d'un mateix en lloc de la preocupació pel patrimoni rebut, l'esperit crític i no el respecte a l'autoritat, l'espontaneïtat en lloc de la receptivitat, la innovació en lloc de la tradició, etc. Aquests valors no són negatius en si mateixos, res més lluny d'això, però finalment és la idea mateixa de la norma superior a l'individu la que és denunciada en tant que alienant, de manera que darrere la crítica a l'escola republicana espurneja de nou l'individualisme.

Es fa palès sobretot en la famosa fórmula que inspira, si més no en part, la Llei d'orientació de 1989⁵ —fins i tot sense figurar en la llei mateixa—, segons la qual convé «posar l'alumne en el centre del sistema educatiu». Una frase que sens dubte és prou certa: és bo per als alumnes que l'escola existeixi i no a l'inrevés. No obstant això té l'inconvenient de prestar-se amb massa facilitat a interpretacions demagògiques que, sota l'aparença de voler privilegiar l'atenció posada en la realització personal de l'infant (de qui s'oblida que ha de ser, per a l'educació nacional composta de professors i no de pares, abans que res un *alumne*), amaguen el fet que el sistema educatiu existeix també per permetre-li, a través de l'adquisició de coneixements i habilitats i de la formació crítica, d'esdevenir un ésser diferent del que era al començament de la seva escolarització. Portada a l'extrem, la ideologia del «dret a la diferència» corre el risc de provocar, en l'aspecte cultural, l'abolició de qualsevol jerarquia de valors i,

en el plànol polític, la desaparició de tot projecte col·lectiu, sospitosos a priori d'anar en contra de la realització de l'individu. Pel que fa a l'escola, els perills d'aquest posicionament se'ns mostren avui amb tota cruesa: més enllà de la bona voluntat mostrada, aquesta ideologia podria perpetuar les desigualtats socials entre els infants, desqualificar les nocions d'esforç i aprenentatge, tancar els alumnes en el que són en comptes d'obrir-los a l'apropiació del que no són. Així doncs, és necessari, i possible, sens dubte ara que les passions s'han refredat, superar aquest conflicte. Perquè el que convé posar al centre del sistema educatiu no és l'alumne o els coneixements, sinó l'evidència de la relació entre alumnes i coneixements, és a dir el paper de la transmissió que tenen els mestres, d'una banda, i l'imperatiu del treball que tenen els alumnes de l'altra. Aquesta és, doncs, la qüestió que cal replantejar: quin lloc ocupen avui el treball i els mètodes actius. I per a això és rigorosament necessari recórrer de nou la història de les idees i superar els vells clixés.

El quart miratge radica en aquesta nova i funesta ideologia que és el culte a la joventut, segons la qual no únicament envellir, sinó simplement fer-se gran en el sentit en què el petit príncep parla de «persones grans», és una catàstrofe. Quina imatge de l'educació han donat els adults als infants en practicar en altes dosis l'absurditat del culte a la joventut durant les dècades dels setanta i els vuitanta? El culte a la joventut ha inculcat a les generacions joves la convicció que passar de la infància a l'edat adulta era forçosament un declivi. Doncs bé, això és anar en contra de la idea mateixa d'educació. Perquè què és l'educació sinó passar de la infància a l'edat adulta sota la guia de pares i mestres? Sota la influència del culte a la joventut, és l'educació íntegrament la que ha estat qüestionada. Ben al contrari, allò que convenia era dir als infants que el món dels adults, quan és reeixit, és més ric, més profund i més apassionant que el de la infantesa. Als deu anys ningú no és un gran poeta, ni un gran polític, ni un gran empresari, ni tan sols un gran jugador de futbol

o de tennis... Francament, als deu anys un no és gran en res. Per això cal deixar enrere la síndrome de Peter Pan, aquest noieta que es nega a créixer i vol viure en l'imaginari. En les últimes dècades hem tancat els nostres infants en la seva infantesa quan és impossible comprendre la història, aprendre idiomes o apassionar-se per la literatura sense deixar de ser criatures i passar per una certa disciplina del cos i de l'esperit, pel rigor intel·lectual, l'esforç de reflexió i pensament sense els quals el món de la cultura no només queda fora de l'abast sinó que també, no cal amagar-ho, es fa antipàtic. Justament quan això és el que s'esdevé, quan l'univers de l'alta cultura es torna inaccessible i poc atractiu, un es llança llavors en braços de la televisió més vulgar, no a l'inrevés. No confonguem també aquesta vegada causa i efecte! És a partir d'un cert llinard, després d'una suma d'esforços i de treball considerables, que l'alta cultura mostra tota la seva riquesa i interès i això és el que cal tenir la capacitat, és a dir, no tinguem por tenir la paraula, de l'«autoritat» de fer-ho avinent als nostres infants i als nostres alumnes.

Com podem veure, els principis de la renovació pedagògica, per molt generosos que hagin estat, i fins i tot de vegades intel·ligents, no han pogut evitar finalment topat amb el domini del que és fonamental, especialment, la lectura i l'escriptura però també la cortesia (avui se l'anomena «convivència», però jo m'estimo més els vells termes) com a herència tradicional que cal respectar i no reinventar. En descàrrec dels «progressistes», cal dir que tot l'impuls de les societats liberals anava en el mateix sentit: desconstrucció de les tradicions, innovació per la innovació, sacralització de l'individu. No hi ha marxa enrere. Caldrà doncs saltar per damunt dels paranys que acabo d'evocar i només s'aconseguirà si les famílies col·laboren amb l'escola, si no traspassen l'educació als mestres, el paper dels quals no és el d'educar sinó el d'ensenyar, és a dir transmetre coneixements. Així doncs no sóc del tot pessimista: tinc la impressió que, encara

que només sigui per amor als nostres infants, les famílies comencen a comprendre que cal transmetre l'autoritat de la llei si volem que els coneixements arrelin en les seves ments i els seus cors. Res no està fet, no ens ho penséssim pas, però podem esperar que la tasca sigui cada vegada més ben percebuda, més en tot cas que el dia després d'aquell llunyà mes de maig.

1. El text de Luc Ferry, tot i que tracta temes generals d'educació, cal entendre'l sota les característiques i la història recent del sistema educatiu francès. Algunes expressions han estat traduïdes lliurement per adaptar-les a la terminologia habitual al nostre país.

2. Fa referència a les tendències pedagògiques que defensen que no s'ha d'obligar l'alumne a esforçar-se i que la seva implicació només dependrà del grau de motivació personal que obtingui.

3. Mètodes didàctics d'ensenyament actiu que es basen en la participació de l'alumne en la construcció del seu aprenentatge. A França, el mètode *main à la pâte* s'ha institucionalitzat a les classes d'educació secundària obligatòria i ha estat recolzat pel Ministeri en les matèries de ciència i tecnologia.

4. Amb aquesta expressió es designen a França els partidaris de la renovació pedagògica, tendència que va assolir una gran popularitat els anys setanta.

5 *Loi d'orientation sur l'éducation*, 10 de juliol 1989.

Juan-José López Burniol Crisi mediàtica «Estem vivint una època de transició molt més ràpida, molt més difícil de “desxifrar” que qualsevol altra.» George Steiner, *El silenci dels llibres*. «El periodisme s'autoanomena el quart poder, però no hi és per ser àrbitre del joc democràtic. És un negoci. Persegueix la quota de mercat més que la veritat. Té amos. Serveix interessos. Rep tants cops de puny com en dóna. Agredeix els que han caigut i afalaga els que ascendeixen. Al periodisme li agrada pensar que revela els secrets dels

poderosos, però també s'encarrega de proveir obedientment el que els poderosos volen que els crèduls rebin.» Michael Ignatieff, en rebre el premi *Cuco Cerecedo 2012*.

«(Les) corrupcions són les mateixes des de sempre, revifades avui pel finançament boig d'una economia que s'ha tornat casino i per l'autoritarisme creixent dels seus apoderats: el periodisme del govern i la premsa industrial. El primer renuncia a la seva agenda autònoma per a adoptar la dels poderosos, doblegar-se a les seves ficcions demagògiques, desmoralitzar qualsevol alternativa a les seves polítiques, connectar amb les pors i els odis que alimenten per a sobreviure. La segona accepta que actors financers externs als oficis de la informació s'infiltrin, fins i tot s'imposin, al cor mateix de les empreses de premsa per a aconseguir que els mitjans de comunicació no perjudiquin mai els seus propis interessos privats i, en conseqüència, corrompin l'essència mateixa de l'ofici de periodista, la seva lleialtat amb el públic de ciutadans, que llavors és substituïda per la submissió als seus empresaris». Edwy Plenel, *Combate por una prensa libre*; Edhasa, Barcelona, 2012.

El diumenge 11 de novembre de 2012, el diari *El País* publicava a les seves pàgines d'opinió un llarg article —titulat «Als nostres lectors»— que és un resum excellent i millor indicador encara de la situació actual de la premsa escrita a Espanya i, per extensió, dels grups empresarials de comunicació. Aquest allegat «pro parte» pren encara més importància si tenim en compte que *El País*, fundat per José Ortega Spottorno —fill de José Ortega y Gasset— es va publicar per primera vegada el 4 de maig de 1976 —sis mesos després de la mort de Franco i tot just a l'inici de la Transició— de manera que esdevenia el primer diari amb una vocació explícitament democràtica i amb voluntat de modernitat, en un context en què la resta de diaris espanyols arrossegava el llast acumulat durant la llarga nit del franquisme. *El País* ocupava el buit existent i esdevenia el diari

—gairebé l'emblema— de l'Espanya democràtica i progressista, en un moment en què el pas del franquisme a la democràcia era encara en l'etapa inicial. Juan Luis Cebrián en va ser el primer director. Venia del diari *Informaciones* i —com tants periodistes espanyols d'aquella època— s'havia iniciat al *Diario Pueblo*, òrgan dels sindicats verticals franquistes dirigit per Emilio Romero. Cebrián va dirigir el diari fins al 1988, quan va passar a ser conseller delegat de l'empresa editora, a més a més d'assumir altres càrrecs en el grup, fins que el 2008 en va assumir la presidència. La trajectòria d'*El País* i Cebrián són el compendi de la deriva dels mitjans de comunicació espanyols i de les seves empreses durant el darrer terç del segle passat.

En el seu escrit d'allegacions sense firma, *El País* comença per reconèixer que les tensions que llavors agitaven el rotatiu es devien a «un conflicte laboral conseqüència de la decisió de l'empresa de presentar un expedient de regulació que afectava el 30% de la plantilla». I, tot seguit, explica que «les raons per a un ajust de plantilla tan dràstic i dolorós s'han de buscar no només en la profundíssima crisi econòmica que travessa el mercat sinó també i principalment en el canvi radical que experimenta el sector com a conseqüència de la implantació de les noves tecnologies». Amb la qual cosa es fa palès, de bon principi, que els dos grans problemes a què s'enfronta la premsa escrita tradicional són la disminució del negoci i la revolució tecnològica.

Les conseqüències d'aquesta problemàtica són prou concrets: «Arreu del món desenvolupat les vendes es desplomen a una velocitat impressionant mentre els ingressos per publicitat s'enfonsen. A Espanya, la difusió global ha caigut un 20% els darrers cinc anys i la publicitat en els diaris més d'un 50%». El resultat de tot plegat és contundent: aquest any *El País* ingressarà 200 milions d'euros menys que el 2007, l'any abans que esclatés la crisi, raó per la qual anuncia les pèrdues. Ahora, les

previsions del sector per a l'any vinent són preocupants. Diaris de referència com *The New York Times*, *Le Monde* o *The Guardian* experimenten les mateixes tendències i han patit retallades salarials i de personal similars a les d'*El País*. En el cas de *Le Monde*, la redacció, que n'era la propietària des de la fundació del diari fa més de mig segle, va perdre la majoria a causa de les necessitats de recapitalització. Altres capçaleres centenàries, com el «Christian Science Monitor», o mítiques, com la revista «Newsweek», han tancat les seves edicions en paper. I moltes altres han desaparegut. A Espanya, més de 8.000 periodistes perdran la feina durant aquest procés. Als Estats Units ja l'han perduda uns 40.000.

Heus aquí la realitat econòmica en què s'ha incubat el conflicte sorgit en *El País*. Un conflicte en què la redacció, el comitè sindical i «una vintena de col·laboradors del diari, entre ells alguns de gran renom i influència, es van afegir també a la protesta», amb l'argument que «hi havia una amenaça de censura o de pèrdua d'influència de la redacció». Alhora, l'assemblea de redacció aprovava una «reprovació» del president del diari —i primer director— per haver «traït la redacció», i exigia a més a més la dimissió del director. El diari responia afirmant que «les pressions no vénen només dels poders tradicionals. De vegades són fruit de la demagògia populista, les tendències llibertàries de molts dels que ocupen les xarxes socials, la insídia que emana del fracàs d'alguns competidors, o l'enveja i la gelosia de determinats professionals que sobrevaloren la seva capacitat i influència en l'univers de les lletres i el periodisme». El resultat de tot plegat ha estat que s'han barrejat inevitablement el conflicte laboral i la credibilitat i independència del diari, que s'ha vist qüestionada arran de les mesures adoptades per sanejar els comptes del grup en què s'inclou *El País*, els resultats negatius del qual es deuen a continuades decisions empresarials

errònies adoptades, entre d'altres, pel seu president, de qui també en censuren de manera esmolada altres aspectes de la gestió.

Sigui com sigui, el resultat final d'un procés tan complex com aquest és que *El País* ha hagut d'incorporar com a accionistes els bancs creditors del seu deute gegantí.

El cas d'*El País* és un més d'una llarga sèrie, però té, a Espanya, un alt valor simbòlic, que facilita que afrontem el tema amb caràcter de generalitat.

DELS MITJANS

El problema

És un tòpic acceptat afirmar —com fa Edwy Plenel— que les crisis —democràtica, econòmica i moral— que pertorben la informació són tres: la seva qualitat i la seva utilitat, la seva honestedat i la seva llibertat.

Efectivament, l'any 2012 —en el nostre entorn— ha empitjorat un problema que ve de lluny i que afecta de manera punyent tots els mitjans de comunicació i, de manera especial, la premsa escrita. És evident, d'una banda, que les notícies «salten» als mitjans audiovisuals, es «difonen» a la xarxa i, tot i que no és sempre així, es «treballen» i «comenten» —posant-les en context— en els diaris—. Això vol dir que amplis sectors de població, preferentment els més joves, no senten la necessitat de comprar diaris per estar prou informats, perquè en tenen prou amb la ràdio, la televisió i, cada cop més, amb la xarxa. A tot plegat cal afegir-hi l'afebliment progressiu dels «partits-església», que té com a conseqüència la irrellevància d'aquells diaris vells que podem considerar una mena de fulls parroquials de les antigues confessions partidàries, avui en entredit i inexorablement en vies de desguàs. En aquest sentit, és prou significativa la caiguda de les

venes —i també de subscripcions— que experimenta qualsevol diari si accentua, de manera massa ostensible, la seva proximitat a una opció política concreta, ni que sigui la dominant i s'imposi en la vida social com un «cànon», dogmàtic i rígid, d'obediència inexcusable i compliment obligat, sota pena de marginació o d'aïllament. Tot això significa, en el seu conjunt, un descens de ventes de la premsa escrita gradual i constant.

D'altra banda, la brutal crisi econòmica que experimenten els països occidentals del 2008 ençà —en concloure el cicle de cinc-cents anys definit per una explotació colonial de bona part del món, que els donava una hegemonia econòmica sòlida avui esvaïda i irrecuperable—, ha provocat que, en reduir-se l'activitat econòmica i amb ella els beneficis de les empreses, les quals sovint han entrat en pèrdues, hagi calgut retallar despeses, amb la conseqüència que una de les primeres partides a retallar hagi estat la publicitat en tots els mitjans de comunicació, audiovisuals i escrits.

I, finalment, *last but not least*, la revolució tecnològica ha contribuït de manera poderosíssima a la pèrdua de lectors que han trobat a la xarxa no només la font més accessible i immediata d'informació, sinó l'espai on poder interactuar amb qui difon la notícia i els seus eventuals comentaristes. Aquest fenomen té una importància especial en les generacions més joves, que han deixat, en general, de llegir diaris en paper.

Després d'esmentar els tres factors de crisi dels mitjans (baixada de les ventes, caiguda de la publicitat i revolució tecnològica) cal destacar un altre aspecte de gran transcendència, i és el procés de concentració de mitjans de comunicació i la proliferació de grups multimèdia amb tendència a acaparar el mercat de les telecomunicacions.

Així les coses, no ens hauríem d'estranyar que totes les empreses propietàries de mitjans de comunicació tinguin problemes econòmics seriosos que algú que coneix bé el sector descrivia

d'una manera directa i sense embuts: «Les vendes baixen i la publicitat disminueix; algú haurà de pagar el diari.»

En aquesta frase trobem el moll de l'os de la complexa problemàtica que avui encaixa les empreses privades propietàries de mitjans de comunicació: els seus enormes problemes de finançament. Que comparteixen amb les empreses públiques de televisió, tan generosament i irracionalment dotades durant els anys de «vaques grasses», com reticents ara que es tracta d'experimentar elles mateixes les retallades que s'han imposat en àmbits que bé mereixen una atenció prioritària com ara la sanitat i l'educació. Convé tenir present aquesta dada perquè subratlla un fet sobre el qual mai no hi insistirem prou: que els poders públics, a l'hora d'aplicar les retallades, no han fet distinció —com feia l'antic Dret romà— entre despesa necessària, útil i sumptuària, començant a retallar primer la sumptuària, després la útil i en acabat la necessària, sinó que, molt sovint, han donat un tracte beneficiós i preferent als «seus» mitjans de comunicació, abans —posem per cas— que al sistema sanitari. Què ho fa? Aquesta pregunta és molt fàcil de respondre: perquè són instruments d'agitació i propaganda.

Consideracions com aquestes o ben semblants es fan des dels cercles periodístics, siguin estrictament professionals o acadèmics, com es pot constatar en la taula rodona transcrita en el número 676 de *Nuestro tiempo*. D'aquesta manera, és habitual partir de la idea que no vivim una època de canvi sinó un canvi d'època, impulsat per Internet i les noves tecnologies. Mai com ara —s'emfatitza— més de dos mil milions de persones havien estat interconnectades de manera instantània. I en queden encara cinc mil milions per connectar, la qual cosa permet fer-se una idea de la magnitud del fenomen, que fa que es pugui parlar amb tota la raó de «societat de la comunicació», de la mateixa manera que es parlava en el seu dia de «societat industrial». Per tant, de la mateixa manera que

Internet i les noves tecnologies han revolucionat un grapat d'àmbits, també han modificat el periodisme. Però no per fer-lo desaparèixer —com diuen alguns endevinaires superficials—, entre d'altres consideracions perquè, si alguna cosa necessita Internet, són continguts de qualitat.

Aquesta exigència de continguts solvents és la que fa que, en ser tanta la demanda d'informació, el periodisme no només no hagi de desaparèixer, sinó que esdevingui més necessari que mai. I quan es parla de la premsa tradicional cal continuar incloent-hi el «paper», que tampoc no és mort, perquè el bon periodisme en totes les seves formes és tan necessari com ho ha estat sempre o, fins i tot, més necessari que mai, perquè calen ara i sempre professionals capaços d'entendre allò que és rellevant i explicar-ho d'una manera veraç dins del seu context. Cosa que vol dir que no és periodisme el que sucumbeix a la temptació d'oferir sempre la mateixa cosa, de repetir continguts i d'oferir una mena d'informació sense cap valor.

Convé tenir clar, per tant, que buscar avantatges competitius sostenibles no és possible sense qualitat. Només la qualitat fa possible projectes empresarials a llarg termini en l'àmbit de la comunicació. I aquesta qualitat és força menys imitable que el sensacionalisme, deixant de banda que el servilisme, la instrumentalització i el sensacionalisme són la base de cicles d'èxit curts. Cosa que no treu que, com veurem tot seguit, siguin fenòmens prou freqüents.

La sortida fàcil

Quan sorgeix un problema, és lògic buscar-hi una solució que, com passa moltes vegades —quan manquen el talent i el coratge—, és la més fàcil però no pas la millor. I d'aquesta manera, en el cas concret de les empreses privades propietàries de mitjans de comunicació, aquesta recerca s'ha cenyit fonamentalment

—en les empreses audiovisuals— a una lluita ferotge per l’audiència per tal d’assolir una quota més gran de publicitat; i —en les empreses periodístiques— a aconseguir tota mena de subvencions públiques i donacions o ajuts privats, de mena diversa i sota formes distintes o cobertures no sempre del tot transparents. En el benentès que, tant en un cas com en l’altre, es tracta de dos fenòmens que no són pas innocus, sinó que marquen i condicionen d’una manera determinant l’activitat estrictament professional d’aquestes empreses, perquè incideixen directament en la conformació del seu producte, que és la informació, ja que també en aquest camp regeix, de la manera més descarnada, la màxima *do ut des*.

Aquesta solució és la més fàcil, en el sentit que no demana de manera immediata reformes estructurals, sempre difícils de dur a terme —perquè exigeixen molt de talent, no sempre disponible— i són sempre d’execució dolorosa —perquè comporten necessàriament greus sacrificis personals—. Però això no vol dir que la sortida fàcil no en tingui, de costos. Al contrari, els seus costos, tot i que d’entrada i aparentment són irrellevants, a mitjà i a llarg termini esdevenen altíssims, perquè afecten el nucli dur del mateix mitjà de comunicació, és a dir, allò que en constitueix el capital més preuat: la credibilitat del missatge i la dignitat del contingut, que van sempre de bracet, perquè una no és possible sense l’altra, ni una sense l’altra no és completa.

Cal insistir sobre aquest tema. Una de les frases fetes més populars i esteses de la llengua catalana és la que diu «qui paga mana». És a dir, que qui finança una activitat determinada té la possibilitat, si vol, de decidir-ne el sentit, l’abast i la forma. És evident que serà així només si qui paga ho vol, però és normal que ho vulgui perquè tret de les prestacions altruistes —que són per definició excepcionals— qui paga per alguna raó ho fa, perquè ningú no dóna a canvi de res. I què pot donar una empresa de comunicació —un diari— a canvi de diners, siguin públics en

forma de subvenció directa o indirecta, o privats en forma de publicitat o de donació de qualsevol altra mena? L'única cosa que té: informació a la carta, és a dir, cuinada com cal, potenciant-ne alguns sabors i eliminant-ne alguns ingredients, assaonant-la amb algunes espècies i presentant el guisat amb una guarnició tan atractiva com fàcilment digerible.

Té això alhora un preu? I tant que sí: el de la independència del mitjà. Si és el cas que està subvencionat o «ajudat», el diari no segueix les pautes de la «cuina de mercat» —les notícies fresques en el seu gust i la seva textura naturals— ni els capricis de la «cuina de xef» —les notícies elaborades segons les receptes particulars de la redacció— sinó les exigències del client, que imposa no només el punt de cocció sinó tota la manera d'elaborar el plat, de manera que se'l presenti als comensals —els lectors— segons el gust exclusiu de qui ha pagat el tiberi.

D'aquí que s'alcin veus avisant que la llibertat de premsa està en perill, tot i que a hores d'ara les amenaces no s'imposen de manera coactiva per la violència física. Està en risc perquè són les grans corporacions, les institucions financeres i els seus tentacles en el poder polític qui controla i influeix en els mitjans. El poder que exerceixen les grans corporacions empresarials i bancàries és potser l'amenaça principal que avui té la llibertat de premsa. La intoxicació permanent ve més aviat dels gabinets de comunicació de les multinacionals que dels dirigents polítics, que al seu torn estan condicionats pels interessos dels primers. Ja ho denunciava —el 1963!— Manuel Vázquez Montalbán en el seu *Informe sobre la Informació*.

La posició de l'empresa periodística es pot descriure, en aquest cas, amb unes paraules de l'*Angelus*, oració catòlica originària de l'Edat Mitjana, que posa en boca de Maria, la mare de Jesús, aquestes paraules: *Ecce ancilla Domini. Fiat mihi secundum Verbum tuum*. És a dir: «Heus aquí l'esclava del Senyor. Faci's en mi segons la teva paraula.»

I aleshores què és un diari sense independència? Un fulletó de propaganda al servei de qui el paga —sigui un govern o una empresa privada— que només es mira distretament si es regala, però que tan bon punt se'n percep la impostura, es deixa de comprar i es rebutja. Per aquest motiu, des d'aquesta perspectiva, el fet de sucumbir, víctima de la temptació de la subvenció o de l'ajut fàcil, és, com diuen en castellà, «pan para hoy y hambre para mañana», perquè ocasiona la dilució de l'únic i autèntic capital d'una empresa periodística: la credibilitat, que és tant com dir-ne l'autoritat. La qual cosa resulta tan senzilla d'entendre com difícil d'evitar.

Diguem-ho d'una altra manera: el preu que els mitjans paguen per qualsevol mena de subvenció, donació o ajut és la defensa a mata-degolla dels interessos de les institucions o empreses que els fan efectius, manera de fer que es disfressa habitualment en el suport a aquella ideologia que defensa el *statu quo* o el canvi —segons qui pagui—, així com la manera d'actuar dels dirigents de les institucions i empreses en qüestió. En aquesta línia, cal preguntar-se quina independència de criteri ostenta un mitjà la subsistència del qual depèn de les subvencions institucionals, donacions privades o crèdits bancaris, davant de la institució, l'entitat o l'empresa de qui rep els fons. És evident que cap ni una. I d'aquí deriva l'absoluta previsibilitat de la línia editorial de molts mitjans, que respon a l'alineament obligat per les exigències dels qui en fan possible l'existència.

Per tal d'evitar aquesta gravíssima disfunció s'han assajat al llarg dels anys diversos instruments, alguns que miraven d'exercir un control del mitjà des de fora (associacions d'usuaris i consumidors, consells d'informació, consells de l'audiovisual...) i altres des de dins (estatuts professionals dels periodistes, estatuts i comitès de redacció, defensor del lector...). Però la seva eficàcia no deixa de ser relativa davant la gravetat del desafiament.

Podem concloure, doncs, que el sectarisme fàcilment detectable en molts mitjans de comunicació es deu a la dependència financera d'institucions, entitats o empreses que els emparen econòmicament a canvi de la seva subordinació. La qual no és en primera instància ideològica, sinó que es manifesta en l'ús contingent de la ideologia que convingui en cada cas amb la finalitat exclusiva de defensar els interessos de qui assegura la continuïtat del mitjà.

En aquesta mateixa línia d'abandó dels objectius propis d'un mitjà de comunicació, si bé es tracta d'un problema diferent, trobem el cas d'aquells mitjans, sobretot audiovisuals, que necessiten augmentar i mantenir un índex d'audiència força alt per assolir els resultats econòmics que en facin possible la continuïtat. I, ficats en aquesta brega, sucumbeixen a la temptació d'alimentar la graella de la seva programació amb productes d'una vulgaritat rampant quan no d'una procacitat creixent, els quals contribueixen a l'anivellament per baix dels ciutadans amb la vulgarització consegüent de la vida col·lectiva fins a extrems difícils d'imaginar no fa gaire.

Les conseqüències

No toca ara fer cap consideració pel que fa a aquesta sortida fàcil, cada cop més estesa, des d'una perspectiva ètica o de valors. Però sí que convé deixar constància que aquest fenomen no és innocu, sinó que a curt termini se'n paga un preu alt en forma de pèrdua de credibilitat.

La situació que hem descrit de dependència econòmica i d'esclavitud davant l'audiència porta inexorablement al descrèdit i la trivialització dels mitjans de comunicació. Pel que fa al descrèdit, resulta inimaginable avui dia que algú pugui utilitzar com a argument d'autoritat en una discussió o en un debat, l'asseveració que «ho diu el diari», sigui quin sigui. L'ombra del

dubte i el neguit de la desconfiança ho impedeixen. I és també normal, en aquest sentit, poder anticipar sense marge d'error de quina manera donaran una mateixa notícia els diferents mitjans o, fins i tot, —cosa molt més greu—, si la donaran o en prescindiran. Un alineament sectari d'aquesta mena pot arribar a ser obscè per pocavergonya.

I pel que fa a la trivialització creixent dels continguts, no hi ha dubte que ha proliferat un determinat tipus de programa que, amb els pretextos més variats —informació «a fons» i sense complexos, perquisició sociològica o humor desinhibit— posa l'accent en els aspectes més sòrdids de la realitat, en comportaments personals tan desviats com irrelevants o en patologies socials, sense cap més objectiu que convertir en espectacle quelcom que no té cap justificació si no és la de subministrar «tripes» diverses per a consum i gaudi de paladars espatllats.

Des de les mateixes files dels periodistes es reconeix sense embuts que avui el periodisme es veu afectat per una crisi de confiança i que probablement això li passa perquè juga a curt termini, a subsistir a qualsevol preu, a l'audiència per l'audiència, i no aposta per una visió a llarg termini de continguts de qualitat. Fins i tot algú sosté que, a més a més de la crisi econòmica, vivim una crisi democràtica, perquè el periodisme no actua com a contrapoder. Lluny d'això, fa la impressió que, ara com ara, les grans corporacions i les grans institucions fan callar moltes boques, forcen les coses perquè els mitjans no parlin amb llibertat i publiquin tot el que caldria. Fins al punt que han passat situacions terribles davant les quals els mitjans han tingut una actitud molt condescendent. Per exemple, com han tractat els mitjans les institucions financeres abans que tinguessin problemes greus? Com les han vigilades? Fins a quin punt van alçar la veu d'alerta sobre el risc desmesurat que assumien els bancs i que podia explotar? Gens ni mica. Per què? Evidentment perquè els bancs han estat els grans anunciants a la premsa.

Una altra pregunta sorgeix al voltant del fet que l'actual revolució que es viu en els mitjans té a veure tant amb la tecnologia com amb el canvi de propietat dels mateixos mitjans. Temps enrere, un diari no era pas la principal font de recursos de la família que n'era la propietària, ni tampoc no generava grans perspectives de rendibilitat, per la qual cosa el servei públic de la premsa esdevenia més fàcil. D'altra banda, les redaccions tenien certa força perquè no estaven formades en la seva totalitat per assalariats amb retribucions baixes, sinó que en formaven també part intellectuals o professionals amb independència econòmica que acostumaven a ser, a més a més, els que en marcaven la pauta. Avui, en canvi, un diari és —cada cop menys— l'empresa principal o única d'una família, amb l'exigència peremptòria que això comporta, o —cada cop més— un element dins del conjunt dels mitjans de comunicació propietat d'un grup multimèdia que cotitza en borsa i que periòdicament ha de presentar davant dels analistes els seus resultats financers. La pressió perquè el preu de l'acció no baixi és altíssima, i més encara en una conjuntura publicitària nefasta, amb la qual cosa, qui prendrà una decisió que generi un deteriorament del valor de l'acció?

Per tot això, hi ha força dubtes que el periodisme de qualitat —el que subministra continguts d'informació i entreteniment de nivell, elaborats i contrastats— sigui compatible amb el fet que els mitjans pertanyin a una companyia que cotitzi en borsa i en la qual la majoria dels recursos provinguin del mercat de capitals. Tot i que també cal reconèixer que no és segur, per dir-ho de manera suau—, que les alternatives que es proposen millorin el resultat.

DELS PERIODISTES

El seu ofici

El treball dels periodistes —el seu ofici— és avui del tot necessari. Més que mai. El futur no passa pel que se'n diu «periodisme ciutadà». El gran avantatge d'un mitjà tradicional és «l'edició». A Internet tothom és periodista però ningú no és editor. I només els grans mitjans són els que aconsegueixen elevar la qualitat dels continguts i de les fonts i donar valor a la informació.

Vivim en un món amb una sobrecàrrega d'informació tremenda i cal més que mai que hi hagi algú que sàpiga copsar el que és de debò important, que sàpiga posar-ho en relació amb altres informacions igualment transcendents, que sàpiga contextualitzar-ho, documentar-ho i explicar-ho, fugint de la instrumentalització i del dogmatisme, deixant si cal la porta oberta al dubte quan sigui l'única postura racional. Això és el que, bé o malament, han anat fent tradicionalment els mitjans, guanyant-se la «confiança» del públic, i això és el que han de continuar fent en el futur si volen subsistir. Al capdavant, es tracta d'una qüestió de «confiança». Perquè, què és una marca? És una generadora de confiança. Perquè, *The Economist*, posem per cas, està considerada una revista de qualitat? Segurament perquè al darrere hi ha un equip de qualitat que treballa i elabora la notícia, cosa que fa que es llegeixi amb atenció encara que no se'n comparteixi el tractament. No acostuma a donar exclusives, no li pertoca. És l'anàlisi, el que practica, i això li dona valor. Com ha observat Alfredo Pastor, és interessant d'observar, a més a més, que a *The Economist* els articles no van signats, excepte en el cas no gaire freqüent d'un article escrit per invitació. Aquesta pràctica (a) fa palès que el lector no confia en la qualitat de l'articlista, que no sap qui és, sinó en la de l'equip de direcció, que selecciona; (b) permet que persones directament implicades en

un assumpte difícil puguin parlar-ne, sense desvetllar informació confidencial, però parlant amb coneixement de causa.

D'altra banda, ha d'haver-hi moderació, en el tractament de la notícia. Els mitjans no poden assemblar-se a Internet, el contingut de la qual fa que la xarxa sigui, a causa de molts dels comentaris que hi accedeixen, com el salvatge Oest. Els mitjans han de valorar el seu propi contingut fugint d'aquests excessos, per la qual cosa no n'hi ha prou amb les regles públiques que és obligatori de complir, sinó que són imprescindibles, sobretot, uns límits propis, que evitin que el producte esdevingui corrupte.

Una temptació

La història és, amb alts i baixos, un procés continuat de racionalització progressiva de la vida col·lectiva d'acord amb l'únic principi ètic no metafísic universalment vàlid: que l'interès general ha de prevaler sobre el particular. Aquest procés es desenvolupa en el marc d'una triple ampliació: ampliació d'escenari (de la caverna a les reunions superestatals, tot passant per la tribu, la ciutat i l'Estat), de protagonista (sacerdots i cabdills militars, aristocràcia, burgesia i el poble sencer amb la inclusió final de les dones) i de llibertats (en expansió sempre difícil però constant).

En aquest procés sempre hi ha qui assumeix la funció de guia, si donem a aquesta paraula el sentit de subministrador de les idees concretes que orienten i vertebraven, en cada moment històric, la vida col·lectiva, actuant com a mitjancers entre les idees i la gent comuna. En l'Antic Règim, qui feia aquest paper eren els sacerdots —homes d'església: *clergues*—, fins al punt que el fundador de l'Estat modern va ser un cardenal francès. Després de la revolució burgesa, van ser els intel·lectuals —*clercs*—, els que van exercir de guia a través de diferents mitjans —entre els quals destacaven els diaris— i van actuar com a

mitjancers entre les grans idees de progrés i llibertat i les classes socials que aleshores tenien el protagonisme històric al si de la societat burgesa.

Després de la revolució democràtica, que comporta de manera inevitable la uniformitat que dissol qualsevol mena de diferència subjectiva i anivella qualsevol relleu individual de la personalitat, es produeix la igualació generalitzada dels gustos i dels costums. La igualació —que fa desaparèixer les diferències entre la cultura culta i la popular— esdevé la norma suprema de comportament. En aquest marc, l'antic rol dels intel·lectuals l'ocupen els mitjans de comunicació de masses i, en ells, els periodistes que transcendeixen el nucli dur del seu ofici (que no és sinó informar), assumeixen una funció —més o menys subtil— d'orientació col·lectiva i, en alguna ocasió, la categoria —més o menys explícita— de «conductor».

Aquests periodistes acostumen a prendre's al peu de la lletra l'afirmació que la premsa és el quart poder, i obliden que no tenen cap legitimació ni control democràtic per ser-ho. La premsa és el quart poder només en el sentit metafòric de fer possible, a través de la realització dels drets a informar i a ser informat, la transparència que cal perquè la democràcia esdevingui un sistema de govern efectiu, basat en els principis de llibertat i justícia, i no una simple aparença sense contingut, cosa que constitueix, quan passa, el màxim escarni i la màxima tirania. Al capdavant, els periodistes que assumeixen aquest rol acostumen a ser tan descreguts com dogmàtics i no fan més que servir, comptat i debatut, a qui veritablement té el poder i de qui depenen, que és qui els subministra el «dogma» que cal defensar.

No cal gaire perspicàcia —escriu Josep Maria Vallès— per detectar el lloc central que avui ocupen els mitjans de comunicació i els seus professionals en l'escenari polític, fins al punt que, malgrat una desconfiança recíproca evident, la proximitat entre polítics i periodistes ha acabat per configurar una «classe

político-mediàtica» els mitjancers de la qual són els gabinets de comunicació. Cal fer una menció específica, en aquest àmbit, als que hom anomena «líders d'opinió», és a dir, aquells comentaristes que signen articles periòdics en què interpreten amb desimboltura, amb un aplom contundent i eventuals guarniments de bijuteria cultural, les estratègies i les tàctiques de les forces polítiques i els seus dirigents, sentenciant amb rigor sobre les seves perspectives d'èxit o fracàs, això si no es llancen a marcar la ruta a seguir per assolir els objectius que ells mateixos han contribuït prèviament i de manera decisiva a configurar. I, per enllestir la descripció d'aquest estat de coses, cal afegir que, de tant en tant, alguns dels grans noms de la premsa acaben creient sincerament allò que publiquen: el seu talent i la seva habilitat consisteixen a expressar les voluntats, les tendències i els prejudicis dominants a cada moment com si tinguessin sentit, fent per manera que allò que és discutible sembli cert. I per això mateix, ells són les primeres víctimes d'un miratge que han contribuït a crear més que ningú.

Aquest fenomen, que té avui una gran magnitud i transcendència, l'han anomenat «mediatització de la política». «Mediatització» que fa dels mitjans uns actors rellevants de l'escena política, anant molt més enllà del paper tradicional i antic de cronistes dels fets i de les conductes que s'hi esdevenen. I, a mesura que l'observador s'acosta a la política institucional, s'adona que el problema s'agreuja. S'ha dit amb tota la raó que la presència invasiva dels mitjans no és només una experiència intel·lectual; és també una vivència sensible i tangible, que no pot fer empal·lidir —malgrat tot— la seva greu importància, perquè en la correcció d'aquest fenomen es troba un tema central en la recuperació de la credibilitat de les democràcies. La bibliografia sobre aquest fenomen és molt extensa. És la que parla, de dècades ençà, de «governar amb les notícies» (Cook), dels «mitjans en tant que institucions polítiques» (Schudson), de la «mediatització

de la política en tant que «repte a la democràcia» (Mazzoleni), de la «videocràcia» (Sartori) o de la «colonització de la política pels mitjans» (Meyer).

BALANÇ

És a prop la mort de la premsa en paper? La possibilitat que es formulï amb sentit aquesta pregunta posa ja sobre la pista que el periodisme no genera avui el mateix valor que temps enrere. Però, tot i això, convé aclarir tot seguit que a hores d'ara segueix sent molt important que algú marqui l'agenda de l'actualitat, assenyalant els temes seriosos, sovint ocults. I, per fer-ho, el periodisme continua sent imprescindible i insubstituïble. Però el periodisme que es limita a repetir les notícies d'ahir, el periodisme que es llança a l'encalç de l'entreteniment més banal, el periodisme que busca el mínim comú denominador... és fàcil de substituir. Aquest periodisme està seriosament compromès i la transició digital n'accelerará el declivi. En canvi, el bon periodisme té més oportunitats amb la transició digital perquè pot arribar a més públics, a audiències que es mouen. Algú ha dit amb tota la raó que el mòbil és el primer mitjà que sempre és amb nosaltres, cosa que genera per al periodisme unes oportunitats increïbles.

Arribats a aquest punt, paga la pena recordar el que escrivia Albert Camus a *Combat*, el 31 d'agost de 1944: «El nostre desig, més profund perquè sovint romaníem mut, era alliberar els diaris del diner i donar-los un to i una veritat que possessin el públic al nivell del que en ell hi ha de millor. Pensàvem llavors que un país val, tot sovint, el que val la seva premsa. I, si bé és cert que els diaris són la veu d'una nació, estàvem decidits, pel que a nosaltres pertoca i al lloc que ens correspon, a elevar aquest país elevant el seu llenguatge.» D'aquí que Edwy Plenel postuli «la tradició de la qualitat contra la superficialitat, de la referèn-

cia contra la despreocupació, de la jerarquia contra el flux, del públic contra l'audiència, de la fidelitat contra el zàping, de la historicitat contra el presentisme, de la memòria contra l'oblit, de la irreverència contra la submissió, de la llibertat contra la servitud». Dit d'una altra manera i des d'una altra perspectiva, cal lluitar contra l'acaparament del que és públic per part d'una sòlida aliança entre l'oligarquia estatal i l'oligarquia econòmica.

Per tant, el periodisme ha de reinventar-se per tal de continuar sent la millor versió de si mateix. A tal fi, ha d'assumir sense reserves les noves tecnologies. Vivim en un entorn radicalment multimèdia que fa que qualsevol mitjà que vulgui subsistir només en un suport tindrà el futur seriosament compromès. I, tal vegada, en aquest marc el periodisme en paper perdi importància. Els diaris seguiran editant-se com fins ara, però la distribució en paper i la venda als quioscos perdran el protagonisme actual per quedar reduïdes potser a un nivell residual.

Així mateix, la viabilitat dels mitjans de comunicació exigeix processos de concentració en grans grups que alhora necessiten grans sumes de capital. Aquest fet, junt amb l'apetència que els poders financers senten de controlar els mitjans per posar-los al servei dels seus designis i evitar que aflorin les crítiques, fa que es creïn entre els uns i els altres vincles importants de dependència recíproca, com els que hi ha entre el poder polític i el poder financer i entre el poder polític i el poder mediàtic, que fa que es generi, amb l'afegit de l'alt funcionariat de l'Estat, un nucli de poder político-financer-mediàtic que, quan es consolida i es tanca en si mateix, constitueix l'impediment més greu de cara al funcionament normal de les institucions democràtiques.

Aquest i no cap altre és el risc més greu que corren avui els mitjans de comunicació: esdevenir només un instrument, també en benefici propi, al servei d'un poder que ha renunciat a

ser un instrument al servei de l'interès general, per envilir-se en nom del seu progrés particular. D'aquí el col·lapse —a causa de voler-se enrocar en defensa pròpia— que experimenta la classe dirigent espanyola en l'actual circumstància de grans desafiaments, tant pel que fa a l'estructura territorial de l'Estat com pel que fa a les dràstiques reformes que l'actual crisi econòmica exigeix.

En aquesta tessitura, esdevé urgent que la premsa recuperi una veu pròpia, i deixi de ser corretja de transmissió d'interessos aliens als generals, i sense voler tampoc erigir-se en petulant «fadora» de notícies en comptes de ser-ne una modesta transmissora. Cal insistir que la desorientació enorme que avui preval és una font d'oportunitats per al periodisme de qualitat: aquell que interpreta, completa i contextualitza les notícies.

La sortida d'aquest atzucac passa per un doble requisit. En primer lloc, el periodisme ha de tenir gent preparada. En segon lloc, els periodistes han de mirar més el públic que els llegeix i deixar de preocupar-se tant pel poder polític, per les empreses i pel seu propi protagonisme. Perquè si bé innovar és important, encara ho és més fer bé les coses, perquè, en el futur, els grans mitjans ho seran pel rigor i la qualitat dels seus continguts, això és, per la confiança que hi depositin els lectors, i no perquè els vinguin a baix preu, llibres, paelles, mantos o pel·lícules.

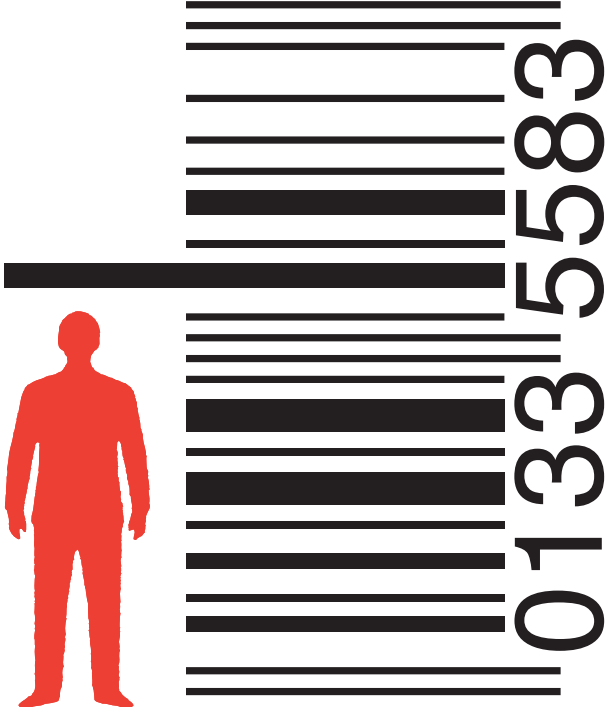
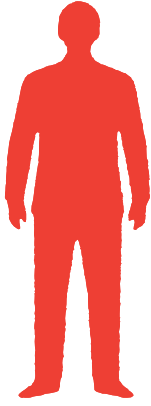
Cal tornar sempre al principi. Perquè no hi ha cap dubte que la llibertat d'expressió i el dret a rebre i emetre informació té una transcendència capital en una societat democràtica. La garantia jurídica i material d'aquests drets fonamentals és un requisit necessari per a la subsistència d'un Estat democràtic. Però com passa sempre, no n'hi ha prou amb el Dret per conformar la realitat si no hi ha una actitud social procliu a consolidar el model social que la norma jurídica perfila. Així doncs, el problema és d'actituds, és a dir, de conductes, d'unes conductes dirigides a la

realització d'uns valors. Sense valors ni conductes no hi ha llei que valgui.

A tall de conclusió, a finals del 2012, el periodisme continua sent una activitat crucial per al bon funcionament d'una societat democràtica; però no qualsevol periodisme, sinó el periodisme que contextualitza i explica la notícia, el periodisme d'investigació, el periodisme compromès sobretot amb la veritat, el periodisme que no es casa amb ningú, això és el periodisme de qualitat i independent. Per tant, el periodisme no ha de ser ni immediat, ni superficial ni gratuït. I no ha de considerar la xarxa com una competidora, ans al contrari, perquè la xarxa aporta al periodisme un valor enorme perquè l'obliga a escoltar els ciutadans. Perquè no és l'hora de sermons per adoctrinar, sinó de diàleg per entendre. Al servei tothora de la veritat. I per això investigació i rigor, notícies d'interès públic narrades per qui en sap, subjectes a verificació i rectificació. En el benentès que la difusió d'aquestes notícies d'interès públic és imprescindible per al bon funcionament d'un sistema democràtic, per la qual cosa es pot dir i repetir que el periodisme que reivindicuem és indissociable de l'exigència democràtica. Perquè el funcionament correcte d'una democràcia no es pot limitar a la pulcra constatació de la legitimitat d'origen que proporciona una victòria electoral, sinó que ha de confirmar-se, dia a dia, mitjançant la legitimitat d'exercici, l'apreciació de la qual és impossible sense una premsa lliure que posi a disposició dels ciutadans prou informació perquè puguin valorar-ne i censurar-ne la gestió. D'aquí que la llibertat de premsa sigui un component estructural de la vida democràtica.

Tot plegat es concreta en una triple exigència: preservar la independència, procurar la qualitat i merèixer la confiança.

NOTA: Per a redactar aquest text s'han tingut a la vista —i s'han fet servir àmpliament— tres textos: el manifest d'Edwy Plenel *Combate por una prensa libre*, Edhasa, Barcelona, 2012; la transcripció d'una taula rodona —amb Francisco Ruiz Antón, Alfonso Sánchez Tabernero i Francisco Pérez Latre, com a convidats— sobre «*Periodismo en la era digital ¿oportunidad o amenaza?*», apareguda a la revista “*Nuestro Tiempo*”, número 676, setembre-octubre de 2012; i el llibre d'en Josep Maria Vallès *Una agenda imperfecta: amb Maragall i el projecte de canvi*, Edicions 62, Barcelona, 2008.

Tzvetan Todorov **Una crisi moral a Europa?** Que faci l'efecte que la moral s'enfonsa en el món en què vivim no vol dir que sigui el que realment passa. La gent d'una certa edat pensa sovint que «els joves no respecten res»; i en canvi la joventut continua essent la fase de la vida en què és més fàcil inflamar-se, deixar-se emportar per la indignació social o per l'entusiasme humanitari. També s'acostuma a dir: vivim en un segle en què els interessos materials s'imposen per damunt de tot, en què els valors

espirituals cauen en l'oblit; però mai no ha existit l'edat d'or en què la situació fos la contrària. Els éssers humans són, i sempre han estat, egoistes i altruistes alhora, l'afany de riqueses ha coexistit tothora amb l'esperit generós.

S'acusa una i altra vegada els polítics (homes i dones) de manca de virtuts morals, de no actuar en nom d'un ideal sinó per emparar-se del poder o per aferrar-s'hi. De casos de corrupció o de benefici illegal, no en falten i provoquen una mena d'alegria negativa: estem gairebé contents de veure que els qui ens governen són tan egoistes i interessats com qualsevol de nosaltres. Tot i això, la corrupció no és sinó el nom difamatori d'una actitud que va néixer amb els Estats i que posa en relleu les velleïtats del poder econòmic d'influir en l'acció política. A un polític no se'l jutja per les seves virtuts morals sinó per l'èxit de la seva acció a favor de la comunitat que representa. Si se'n surt tant li fa si és desagradable amb la gent que l'envolta o si actua només per ambició personal. Pel que fa a la moral, el que se li exigeix no és que sembli un sant sinó que no trenqui les regles vigents i no posi en risc l'eficàcia de la seva acció. La reforma fiscal que proposa tal ministre, fins i tot si és justa en si mateixa, corre el perill de ser rebutjada si es descobreix que al mateix temps el beneficia directament, a ell, a coneguts seus.

I tanmateix en el món d'avui estan canviant algunes coses que tenen probablement un impacte negatiu en la moral de la ciutadania. Concretament en veig dues, de naturalesa diferent i que impliquen reaccions diferents: l'una fa referència a l'evolució tecnològica en curs, l'altra a l'impacte de certes decisions polítiques.

La revolució electrònica i informàtica de la segona meitat del segle xx està produint en la nostra manera de viure un capgirament d'una dimensió semblant a la que va causar la revolució industrial al segle xix. La invenció dels ordinadors i la seva connexió en xarxa influencia de manera profunda la forma com ens comuniquem, com ens relacionem amb els altres i, per tant, la nostra vida moral. Aquesta transformació té dues cares. D'una

banda, assistim a una acceleració i a una multiplicació fabulosa de les comunicacions, gràcies al correu electrònic, als telèfons mòbils dotats ja de miniordinadors, a Skype, a las videoconferències, a les xarxes socials de tota mena. Un segle enrere, la informació era escassa, no tothom tenia telèfon, les notícies trigaven a arribar; avui la informació és permanent i pletòrica, tots nosaltres estem connectats permanentment a més d'una xarxa i comunicats amb un gran nombre de persones. D'altra banda, la població europea, la mateixa que disposa d'aquestes tecnologies, constata un sentiment creixent de solitud, d'isolament, d'abandonament. El triomf i el fracàs de la comunicació semblen anar de bracet.

Ens adonem llavors que la paraula *comunicació* fa referència a dues funcions ben diferents: la de transmetre una *informació* i la de participar en la formació d'una persona. Quan parlo, puc comunicar dades referents al tema de conversa però alhora em posiciono en relació amb meu interlocutor, anticipo com reaccionarà, m'hi adapto, de manera que em transformo tot provant d'influir en ell, de canviar-lo. Mentre que els nous mitjans tecnològics, si bé afavoreixen en gran manera la difusió de la informació, dificulten en canvi el treball de formació. En efecte, privilegien el contacte indirecte, impersonal, a distància, s'adrecen a grups i no a individus. Res no pot substituir la proximitat d'un rostre, les sensacions auditives, tàctils, olfactivas que experimentem durant una trobada física. Que n'és de lluny, el sentit tradicional de la paraula «amic», del que té en els intercanvis electrònics, on ens adrecem simultàniament a 800 (o 8.000) «amics»! Una mutació en la comunicació d'aquest abast acaba per afectar les relacions humanes i corre el risc d'atrofiar les facultats morals. Vivim en un intercanvi il·lusori, la nostra inclinació vers els altres perd vitalitat, acabem oblidant que són els altres els que ens fan i que són ells els que tenen la clau de la nostra fràgil felicitat.

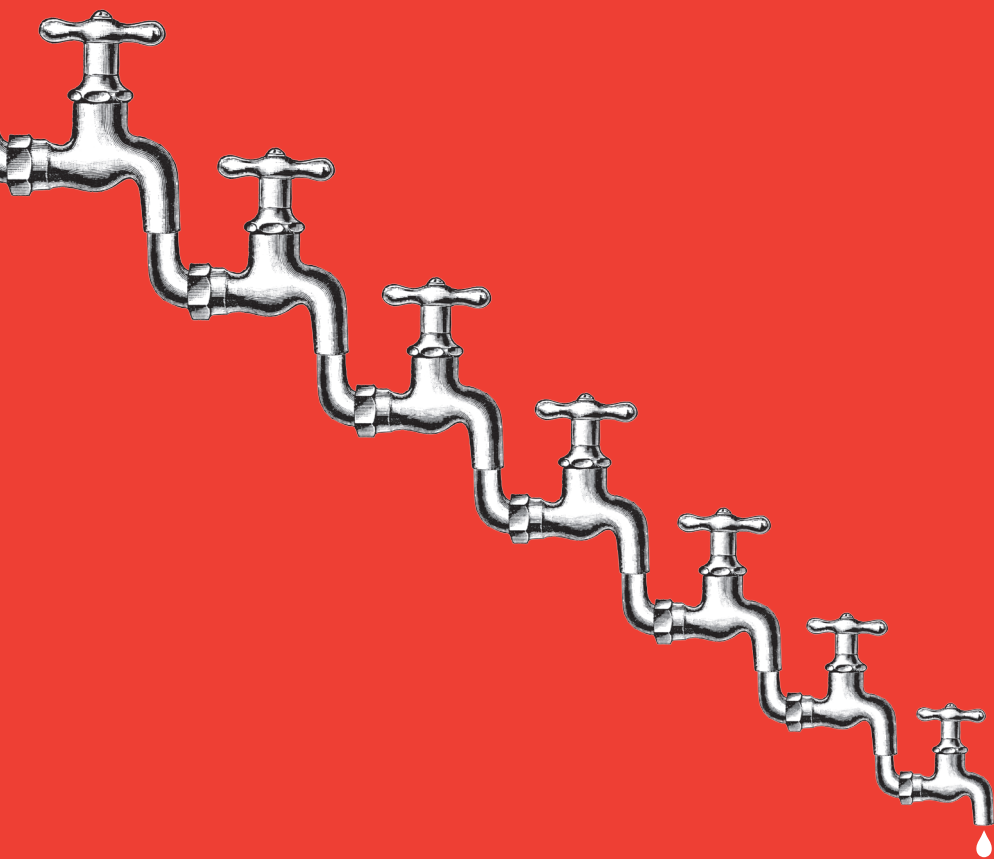
L'altra mutació que afecta la nostra vida moral prové d'una doctrina política que s'ha imposat a Europa des de fa unes dèca-

des i que respon al nom no gaire definit de «neoliberalisme». No s'ha de confondre la política amb la moral, ja ho hem dit abans, però sí que aquesta dóna a aquella un horitzó. Més enllà de cada acció política particular sorgeixen un seguit de preguntes com ara: què necessiten realment els éssers humans? En quina societat volen viure? Des de la caiguda del mur de Berlín, que va provocar l'ascens del neoliberalisme, assistim a Europa a un canvi de perspectiva, com si l'ensulsiada de l'imperi soviètic hagués de suposar la desconsideració de valors com la solidaritat, la igualtat, el bé comú, que l'URSS i els seus satèl·lits reclamaven hipòcritament com a propis. La doctrina neoliberal, omnipresent al rerefons de les decisions polítiques dels nostres governants, postula alhora que els interessos econòmics han d'imposar-se sobre les necessitats de la societat i que l'ésser humà és autosuficient. De manera que en un món en què la satisfacció de l'individu és l'únic valor compartit, no hi ha lloc per a la moral: perquè la moral comença per tenir en compte l'existència dels altres.

Tant el punt de partida d'aquesta política (una concepció de l'home i de la societat) com el punt d'arribada (l'ideal cap al qual es tendeix) es donen per sobreentesos la major part del temps o es presenten com imposats per la mateixa naturalesa dels éssers i les coses. I tanmateix són qüestionables tant en la seva suposada veritat com en els seus valors. La moral entra en crisi en un país que no té cura dels seus recursos naturals i posa així en perill la salut i la supervivència de les generacions futures; que es nega a invertir en infraestructures accessibles i profitoses per a tothom; que professa el menyspreu envers els febles i els pobres, a qui considera mandrosos o estúpids. Un Estat immoral destrueix les bases de la moral dels seus ciutadans. El rebuig dels altres que atia el populisme xenòfob simplement perquè tenen la pell més fosca o perquè practiquen una religió diferent de la nostra va en la mateixa direcció.

La crisi moral està destinada a durar, a esdevenir permanent? A llarg termini certament no: la moral és inherent a la consciència humana, si desaparegués estaríem davant d'una mutació de l'espècie. A curt termini, les dues mutacions a què hem fet referència demanen reaccions diferents. La que prové de les evolucions tecnològiques exigeix un millor domini de les noves capacitats, de la mateixa manera que aprenem a conduir un cotxe sense posar la nostra vida en perill. La que té el seu origen en una ideologia serà superada quan s'imposi una altra ideologia més propera a la veritat de les nostres experiències.

LES CONFÉ- RÉNCIES DEL CURS

Carmen M. Reinhart* **Una dècada de deute. Anàlisi de polítiques en economia internacional 95** RESUM

Aquest article presenta proves que demostren que els deutes públics en economies avançades han augmentat sobtadament els últims anys fins a uns nivells que no es registraven des del final de la Segona Guerra Mundial, sobrepassant els punts màxims assolits durant la Primera Guerra Mundial i la Gran Depressió. Alhora, els nivells de deute privat, especialment els de les institucions financeres i els de les llars,

es troben en terreny desconegut i són, en graus diversos, un passiu contingent del sector públic en molts països. Històricament, els episodis d'alt palanquejament s'han associat amb un creixement econòmic més lent i una incidència més alta de suspensions de pagaments o, de manera més general, amb la reestructuració del deute públic i privat. Una forma més subtil de reestructuració del deute disfressada de «repressió econòmica» (que va tenir el seu apogeu durant el sistema de Bretton Woods, fortament regulat) també va facilitar de manera important una reducció del deute més perfilada i ràpida del que hauria estat en altres circumstàncies, des de finals de la dècada de 1940 fins als anys setanta. Aquí conjecturem que les necessitats urgents dels governs de reduir els riscos del refinançament del deute i de frenar les creixents despeses d'interessos en vista d'un excedent de deute considerable (combinat amb l'estesa «aversió oficial» a la reestructuració explícita) condueixen a un renaixement de la repressió financera —incloent-hi més préstecs directes al govern d'audiències captives internes (com fons de pensions), límits explícits o implícits en els tipus d'interès, i regulacions més estrictes en moviments de capital transfronterers—.

I. INTRODUCCIÓ

Els deutes públics en economies avançades han augmentat sobtadament en els últims anys fins a uns nivells que no es registraven des del final de la Segona Guerra Mundial. Durant el 2010, la ràtio mitjana de deute públic sobre el PIB de totes les economies avançades ha sobrepassat els punts màxims anteriors a la Segona Guerra Mundial, que es van assolir durant la Primera Guerra Mundial i, posteriorment, durant la Gran Depressió.¹ Així mateix, els nivells de deute privat, sobretot els de les institucions financeres i els de les llars, es troben en terreny desconegut i representen, en graus diversos, un passiu contin-

gent potencial del sector públic en molts països, també als Estats Units.

Com queda documentat a Reinhart, Rogoff, i Savastano (2003), als països amb mercats emergents, els grans excedents de deute públic no es poden revocar de pressa, i rarament de manera fàcil. En concret, les ràtios de deute sobre el PIB gairebé mai no es redueixen del tot per mitjà d'un creixement econòmic robust i consistent. Generalment, la reducció significativa dels nivells de deute depèn de l'austeritat econòmica, de la reestructuració del deute (de vegades suspensió de pagaments completa), o d'una combinació de totes dues coses.

En una anàlisi complementària dels episodis de despallanquejament del deute privat subsegüents a les crisis econòmiques sistèmiques, Reinhart i Reinhart (2011) observen que el procés de reducció del deute continua durant una mitjana de set anys. A més a més, per culpa de la reducció de la producció i de l'acumulació d'endarreriments sobre els deutes existents, les ràtios de deute privat normalment continuen augmentant fins i tot dos o tres anys després del punt àlgid de la crisi econòmica —endarrerint la reducció efectiva de les ràtios de deute.²

Amb la combinació dels deutes públics alts i els ascendents (amb una proporció creixent en mans dels bancs centrals principals) i el procés prolongat de despallanquejament privat, els deu anys entre el 2008 i el 2017 probablement és oportú definir-los com una dècada de deute. Així, les qüestions que plantegem en aquest article pesaran molt en l'agenda de les polítiques públiques de nombroses economies avançades i mercats financers globals durant els pròxims anys. Aquest estudi resumeix aspectes clau dels nostres estudis recents sobre el deute públic i les crisis econòmiques. Evidentment, si els tipus d'interès real globals es mantenen molt baixos per un període de temps llarg, els costos de servei del deute seran proporcionalment baixos i les ràtios de palanquejament excepcional-

ment altes poden durar més del que és habitual. Tanmateix, com es destaca a Reinhart i Rogoff (2009), els tipus d'interès poden canviar més ràpid que els nivells de deute i, per tant, si no hi ha despallanquejament, el deute serà una vulnerabilitat crònica. Recuperant i ampliant diversos fils dels nostres estudis previs, podem documentar el següent:³

Històricament, els episodis de palanquejament alt s'han associat a un creixement econòmic més lent. Aquesta observació és vàlida tant per als episodis de deute alt que apareixen just després de les guerres com per als de temps de pau. També caracteritza episodis en què els nivells de deute alt no tenien relació amb tipus d'interès marcadament més alts.⁴

Els augments sobtats del deute públic condueixen a suspensions de pagaments privades (que normalment es manifesten com a crisis bancàries).⁵ Les crisis bancàries estan relacionades amb pujades del deute públic, que finalment porten a un índex més alt de suspensions de pagaments d'entitats sobiranes o, de manera més general, a la reestructuració del deute públic i privat. Específicament, **les crisis bancàries i els augments sobtats del deute públic ajuden a «predir» les crisis del deute sobirà.** Sens dubte, aquesta pauta històrica és la dominant abans de l'era dels megarescats, que es va obrir pas amb la crisi bancària interna del Japó del 1992, seguida, a escala internacional, per la crisi del peso mexicà de 1994-1995, reforçada durant la crisi asiàtica amb el paquet d'ajudes per a Corea, i que va assolir uns límits històrics que continuen augmentant en l'àmbit nacional i internacional al moment d'escriure aquest article. El «mètode rescat» en l'episodi actual va començar l'estiu del 2007 als Estats Units, com a resposta a la crisi d'hipoteques d'alt risc, i es va convertir en la crisi de deute d'economies avançades més greu des dels anys trenta.

Una forma més subtil de reestructuració del deute pot prendre la forma de «repressió financera» (que va tenir el seu apo-

geu durant el sistema de Bretton Woods, fortament regulat). La limitació de les opcions d'inversió del sector privat va facilitar de manera important una reducció del deute més perfilada i ràpida del que hauria estat en altres circumstàncies, des de finals de la dècada dels anys quaranta fins als anys setanta.⁶ **Aquí argumentarem que les necessitats urgents dels governs de reduir els riscos del refinançament del deute i de frenar les despeses creixents d'interessos en vista d'un excedent de deute considerable, combinat amb una aversió a una reestructuració més explícita, poden conduir a un renaixement de la repressió financera. Això inclou més préstecs directes al govern d'audiències captives internes (com fons de pensions), límits explícits o implícits en els tipus d'interès, i regulacions més estrictes en moviments de capital transfronterers.**⁷ Una representació no tan generosa de la repressió financera (vegeu-ne la definició al quadre 1) inclouria la dilapidació dels fons de pensions.

Aquest estudi continua de la manera següent: la pròxima secció presenta una perspectiva històrica de l'augment recent del deute públic en economies avançades, distingint el temps i les magnituds dels episodis previs de deute alt. La secció III resumeix les nostres conclusions sobre els vincles causals temporals entre les crisis financeres, els augments bruscos de deute públic i les reestructuracions posteriors o suspensions de pagaments completes. A la secció IV documentem que el deute elevat es relaciona amb un creixement més lent; una relació que és robusta en tots els mercats avançats i emergents des de la Segona Guerra Mundial, així com en èpoques anteriors. L'última onada important de reestructuracions o suspensions de pagaments sobiranes en economies avançades durant la dècada del 1930 (les suspensions de pagaments es limitaven a uns quants països en el bàndol perdedor de la Segona Guerra Mundial) es tracta a la secció V, on també es descriu la regulació econò-

mica de mà dura (sovint anomenada repressió financera) que va ajudar a reduir ràpidament l'excés de deute de la Segona Guerra Mundial. La secció final suggereix que molts dels elements de la repressió financera ja han començat a ressorgir (una tendència que probablement guanyarà impuls els pròxims anys), mentre els governs s'enfronten simultàniament a les difícils decisions associades amb una reducció important del deute.

Quadre 1. Definició de la repressió financera

Els pilars de la «repressió financera»

El terme *repressió financera* es va introduir a la bibliografia amb les obres de Gurley i Shaw (1960) i Ronald McKinnon (1984). Posteriorment, l'ús del terme es va convertir en una manera de descriure els sistemes financers dels mercats emergents abans de la liberalització financera generalitzada que va començar el 1980 (vegeu Giovannini i Di Melo, 1933, i Easterly, 1989). Tanmateix, com queda documentat en aquest article, la repressió financera també va ser la norma per a les economies avançades durant el període posterior a la Segona Guerra Mundial i, en major o menor grau, durant la dècada del 1980. Presentem aquí algunes de les seves característiques principals.

i) Límits o topalls explícits o indirectes en els tipus d'interès, sobretot (però no de manera exclusiva) en els del deute públic. Aquests límits al tipus d'interès podien aplicar-se per diversos mitjans, com ara: a) regulació governamental explícita (per exemple, la Regulació Q als Estats Units prohibia als bancs pagar interessos dels dipòsits a la vista i limitava els tipus d'interès dels dipòsits d'estalvi); b) en molts casos, els topalls en els tipus d'interès de préstec dels bancs eren un subsidi directe als governs en casos en què el govern rebia préstecs directament dels bancs (a través de préstecs en lloc de deute titulitzat); c) el límit del

tipus d'interès podia ser en el context de deute amb taxa de cupó fixa no negociable, o d) es podia mantenir amb els objectius de tipus d'interès dels bancs centrals (sovint sota la directiva de la Tresoreria o del ministeri d'Hisenda, quan la independència del banc central era limitada o inexistent). La monumental història de la Reserva Federal (Volum I) a Metzler (2003) documenta l'experiència dels Estats Units en aquest sentit; el clàssic estudi de Cukierman (1992) sobre la independència del banc central proporciona un context internacional més ampli.

ii) Creació i manteniment d'una audiència captiva interna que facilitava el crèdit directe al govern. Això es va aconseguir amb diverses capes de regulacions, amb algunes mesures molt contundents i d'altres més subtils: a) les restriccions del compte de capital i controls de canvi van orquestrar un «biaix domèstic forçat» en la cartera de les institucions financeres i dels particulars subjectes als acords de Bretton Woods; b) els requisits de reserva alts (generalment no remunerats) com a impost de recaptació sobre els bancs (vegeu Brock, 1989, per a una comparació internacional detallada); c) entre les mesures més subtils, mesures de regulació «prudencials», que requerien que les institucions (gairebé de manera exclusiva les nacionals) tinguessin deute públic en les seves carteres (històricament, els fons de pensions han estat un objectiu principal), i d) els impostos de transacció sobre les accions (vegeu Campbell i Froot, 1994), que també servien per a dirigir els inversors cap als instruments de deute de tipus governamental (i d'altres).

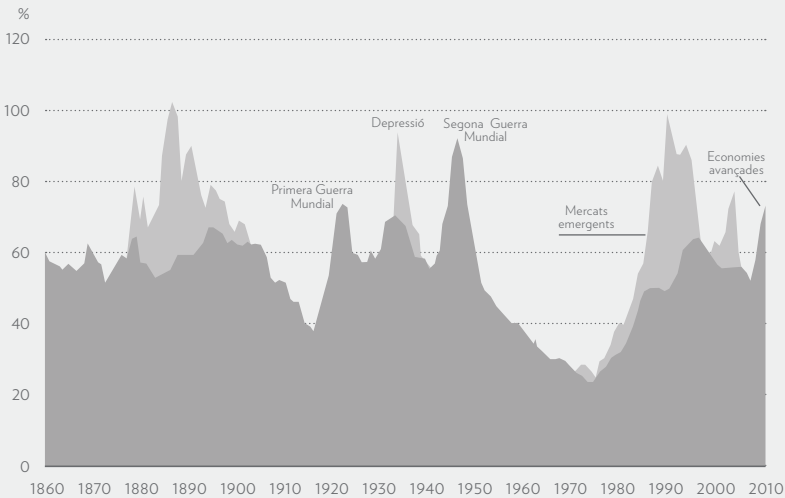
Font: Reinhart i Sbrancia (2011).

II. INCREMENTS DEL DEUTE PÚBLIC

En totes les èpoques i en tots els continents, la guerra ha estat un factor de causa recurrent dels deterioraments ràpids de les finances del govern i dels augments sobtats en l'endeutament

públic. Aquesta pauta es veu en els agregats del deute mundial i en la història individual de cada país. Per tant, no és sorprenent que, sobretot en les economies avançades, hi hagi dos pics en els agregats del deute, que corresponen a les dues guerres mundials (gràfic 1). El conjunt més petit d'economies independents, principalment europees, que hi havia a principis del segle XIX va experimentar de manera semblant un fort increment del deute durant les guerres napoleòniques.

GRÀFIC 1. DEUTE PÚBLIC BRUT COM A PERCENTATGE DEL PIB: ECONOMIES AVANÇADES I EMERGENTS, 1860-2010

Font: Reinhart i Rogoff (2011a) i les fonts que s'hi citen.

En temps de pau, les crisis econòmiques greus o sistèmiques han estat un dels factors principals darrere dels augments ràpids de deute públic. Amb el creixement de la tendència a augmentar la participació del govern en les operacions de rescat, la relació entre el deute públic i les crisis econòmiques s'ha tornat

més pronunciada a les dues últimes dècades, aproximadament. Els problemes fiscals més generals i crònics (perquè els governs gasten en excés sistemàticament i no tenen la voluntat política o la capacitat per a cobrar impostos de manera efectiva, o una combinació de totes dues) tendeixen a produir acumulacions de deute més graduals.

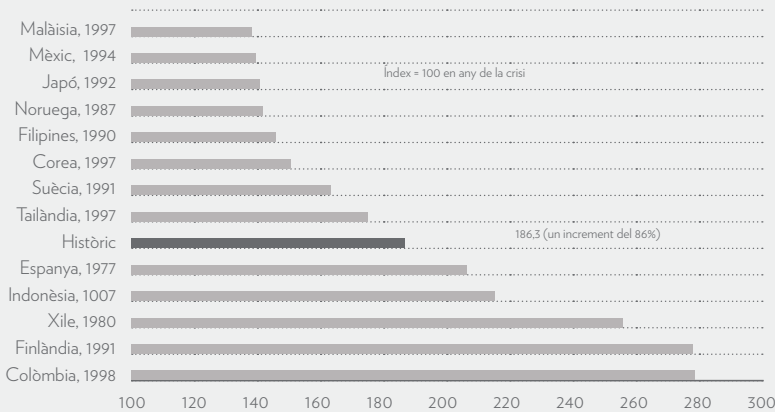
Els deutes públics en economies avançades han augmentat sobtadament els últims anys fins a uns nivells que no s'havien registrat des del final de la Segona Guerra Mundial, sobrepassant els punts màxims assolits durant la Primera Guerra Mundial i la Gran Depressió. Alhora, els nivells de deute privat, sobretot els de les llars, es troben en terreny desconegut i són, en graus diversos, un passiu contingent del sector públic en molts països, entre ells els Estats Units. Com destaquen Reinhart i Rogoff (2009 i 2011b), i com veurem més endavant, per a la majoria de governs és difícil evitar donar suport a quantitats importants de crèdit privat durant una crisi econòmica.

1. Crisis econòmiques i deute

El gràfic 2 aprofita unes dades històriques sobre el deute intern que fa poc que han sortit a la llum per a mostrar l'augment del deute públic real en els tres anys posteriors a les crisis bancàries greus del segle xx.⁸ L'acumulació de deute públic ha estat una característica distintiva de les seqüeles de les crisis bancàries durant més d'un segle, amb el deteriorament de les finances del govern i un consegüent augment mitjà del deute del 86%. Aquest exercici comparatiu se centra en l'augment del percentatge del deute, en lloc de la ràtio de deute sobre el PIB, perquè les caigudes importants de producció de vegades poden complicar la interpretació d'aquestes ràtios. Com assenyalen Reinhart i Rogoff (2008), les característiques acumulacions enormes de deute

públic les impulsen principalment les davallades importants dels ingressos fiscals, causades per la naturalesa greu i prolongada de les recessions posteriors a la crisi. En alguns casos famosos, sobretot el del Japó a la dècada del 1990, aquest deteriorament de les balances fiscals també respon a increments de la despesa pública per a combatre la recessió. En diversos casos, els costos dels rescats bancaris, objecte de tant escàndol, contribueixen només de manera relativament petita a les càrregues de deute posteriors a la crisi.

GRÀFIC 2. INCREMENT ACUMULATIU DEL DEUTE PÚBLIC EN ELS TRES ANYS POSTERIOR A LES CRISIS BANCÀRIES SISTÈMIQUES: EPISODIS POSTERIOR A LA SEGONA GUERRA MUNDIAL SELECCIONATS

Font: Reinhart i Rogoff (2008 i 2009) i les fonts que s'hi citen.

Notes: cada episodi de crisi bancària està identificat per país i any d'inici de la crisi. Només s'hi inclouen episodis principals (sistèmics) de crisis bancàries, subjectes a les limitacions de les dades. La mitjana històrica citada no inclou episodis de crisis actuals, que s'ometen del tot, perquè aquestes crisis comencen el 2007 o més tard i aquí la comparació es fa amb els tres anys posteriors a la crisi bancària.

De manera més general, un examen de les conseqüències de les crisis econòmiques greus mostra efectes profunds i prolongats en els preus dels actius, en la producció i en l'ocupació. Els increments en la desocupació i la disminució dels preus de l'habitatge

es prolonguen cinc i sis anys, respectivament. Fins i tot les recessions provocades per crisis econòmiques finalment s'acaben, tot i que gairebé sempre ho fan amb un increment enorme del deute públic.

2. L'acumulació global de deute públic del 2007 al 2010

El gràfic 2b ilustra l'increment de deute públic, ajustat a la inflació, des del 2007. **Per als països amb crisis econòmiques sistèmiques i/o problemes del deute sobirà (Grècia, Islàndia, Irlanda, Portugal, Espanya, el Regne Unit i els Estats Units), els nivells mitjans del deute han augmentat prop del 134%, superant així, amb un marge considerable, el 86% de referència dels tres anys que donen Reinhart i Rogoff (2009) per a les anteriors crisis econòmiques profundes de la postguerra.** Les acumulacions més grans de deute a Islàndia i a Irlanda no només es relacionen estretament amb la mera magnitud de les recessions/depressions en aquests països, sinó també amb el nivell d'acumulació de deute bancari anterior a la crisi, el qual —fins on sabem els autors— no té paral·lel en la llarga història de les crisis econòmiques. L'any 2010 (el tercer any de crisi a Islàndia, a Irlanda, al Regne Unit i Estats Units, i el segon any per als altres) tampoc no és l'últim que registrarà un augment del deute. Actualment, les previsions per als Estats Units mostren nivells de deute ascendents en un futur pròxim; en altres, tot i els programes d'austeritat, és probable que els deutes continuïn creixent, ja que les condicions econòmiques continuen sent inadequades i els costos de servei del deute augmenten.

Fins i tot als països que no van patir una crisi econòmica important, el deute va augmentar una mitjana d'un 36% en termes reals entre el 2007 i el 2010.⁹ Moltes economies van adoptar mesures d'estímul per a enfrontar-se a la recessió global de 2008-2009 i es van veure afectades per les notables disminucions

en els ingressos del govern. A més a més, alguns dels augments més importants en càrregues de deute dels països no afectats per la crisi (com Noruega, Austràlia i Xile) estan relacionats amb el corrent cíclic descendent dels preus mundials dels béns de consum que va acompanyar la recessió global.

GRÀFIC 2B. INCREMENT ACUMULATIU DEL DEUTE PÚBLIC REAL DES DEL 2007, PAÏSOS SELECCIONATS

III. LA SEQÜÈNCIA CRISI ECONÒMICA – CRISI DEL DEUTE SOBIRÀ

En aquesta secció resumim les conclusions principals de Reinhart i Rogoff (2010b). El mètode d'aquell estudi consistia a il·lustrar

cada resultat principal tant amb una «visió global», basada en agregats de països, com amb un «estudi (o estudis) de cas pràctic d'un país representatiu», des de les històries nacionals. Cada un dels punts principals destacats en les xifres es complementa amb les regressions de l'indicador de crisi deute/PIB corresponents, indicats a sota de cada gràfic. Comencem parlant de suspensió de pagaments sobirana del deute extern (és a dir, quan un govern entra en suspensió de pagaments sobre els seus deutes externs o els del sector privat que tenien una garantia pública).

1. Augments del deute públic i suspensions de pagaments o reestructuracions sobiranes

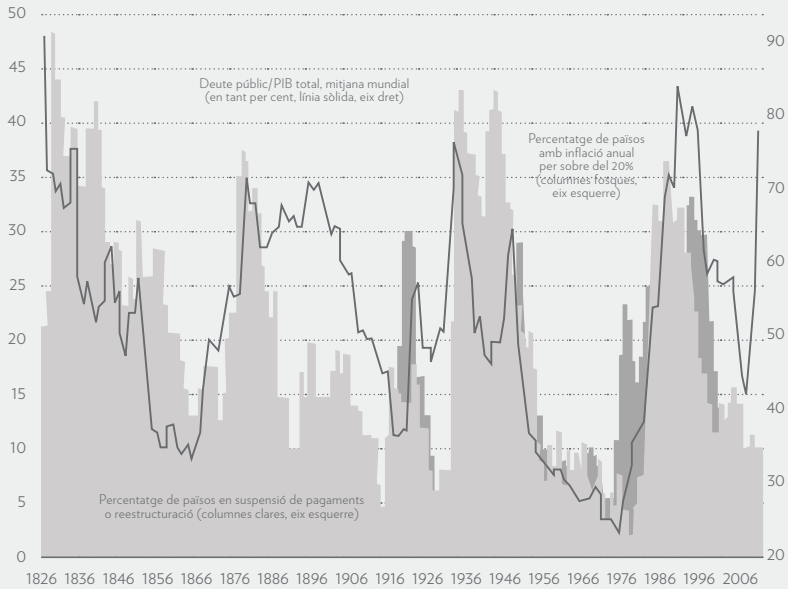
El deute públic segueix un cicle de pujada-caiguda llarg i repetit; la fase de caiguda implica una incidència considerablement més alta de crisis de deute sobirà. L'endeutament del sector públic augmenta sobtadament a mesura que la crisi s'acosta. Als agregats, els deutes continuen augmentant després de la suspensió de pagaments, mentre els endarreriments s'acumulen i el PIB es contrau notablement.¹⁰ El gràfic 3 traça la incidència de la suspensió de pagaments externs (columnes ombrejades) a partir del 1824, quan les economies llatinoamericanes que s'acabaven d'independitzar van entrar al mercat de capitals mundial per primera vegada, fins al 2006 contra una mitjana no ponderada de la ràtio de deute/PIB de tots els països en què aquestes dades estan disponibles. Els increments de la ràtio de deute solen precedir la pujada de les ràtios de suspensions de pagaments, com confirmen les regressions (que es mostren a la taula 1) dels agregats mundials que es mostren a sota del gràfic 3. Els períodes d'endeutament més alt també van associats a una incidència més alta de les crisis d'inflació (una forma més indirecta de suspensió de pagaments, destacada amb una columna ombrejada més fosca on la incidència de la inflació

supera la de suspensió de pagaments). La suspensió de pagaments a causa de la inflació és més freqüent des de la Primera Guerra Mundial, ja que els diners fiduciaris es van convertir en la norma i els vincles amb l'or es van trencar.

La suspensió de pagaments en sèrie és un fenomen generalitzat en els mercats emergents i en diverses economies avançades. La prova més convincent de la suspensió de pagaments en sèrie prové de les històries individuals de cada país; aquí es mostra la de Grècia al gràfic 4. Les setanta històries de països que figuren al Chartbook proporcionen proves amb una base àmplia per a demostrar que la suspensió de pagaments en sèrie transcendeix les regions i el temps.

L'augment distintiu del deute en la vigília d'una crisi de deute, d'una crisi bancària o de totes dues és força evident en les dues últimes suspensions de pagaments de Grècia, el 1894 i el 1932 —l'última suspensió va durar uns trenta-tres anys des de l'inici fins a la resolució final, el 1964—.

GRÀFIC 3. SUSPENSIÓ DE PAGAMENTS SOBRANA SOBRE DEUTE EXTERN, DEUTE PÚBLIC TOTAL (INTERN I EXTERN) I CRISIS D'INFLACIÓ: AGREGATS MUNDIALS, 1826-2006 (DEUTE COM A PERCENTATGE DEL PIB)

Fons: Reinhart i Rogoff (2011b) i les fonts que s'hi citen.

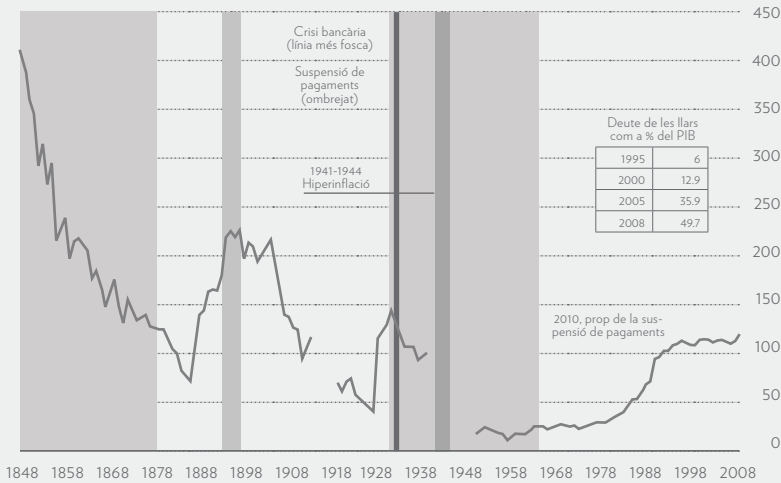
TAULA 1. DEUTE PÚBLIC I SUSPENSIÓ DE PAGAMENTS I REESTRUCTURACIÓ SOBRANES: TOTS ELS PAÏSOS, 1824-2009

Variable dependent	Món: proporció de països en suspensió de pagaments o reestructuració	
Mostra	1824-2009	
Variables independents	MCO (errors robustos)	Logit (errors robustos)
Món: deute públic/PIB (π)	0,346	0,008
Valor p	0,000	0,000
Nombre d'observacions	184	184
R ²	0,224	0,246

Notes: l'agregat del deute mundial és una mitjana aritmètica simple de les ràtios de deute/PIB de cada país. Les sèries temporals sobre deute i exportacions d'uns quants països són molt més llargues que les del PIB, i arriben fins a la primera meitat del segle XIX. En aquests casos (Brasil, Canadà, Egipte, Índia, Nicaragua, Tailàndia, Turquia i Uruguai), la sèrie de deute/PIB es va muntar (a l'escala adequada) amb les dades de deute/PIB disponibles. La separació entre les economies avançades i les emergents es fa segons la classificació actual de l'FMI.

Fons: Reinhart i Rogoff (2011b), les fonts que s'hi citen i càlculs dels autors.

GRÀFIC 4. GRÈCIA: DEUTE PÚBLIC (INTERN I EXTERN), SUSPENSÍO DE PAGAMENTS, HIPERINFLACIÓ I CRISI BANCÀRIA, 1848-2008 (DEUTE COM A PERCENTATGE DEL PIB)

Fonts: Lazaretou (2005), Reinhart (2010) i les fonts que s'hi citen.

2. Deutes amagats: deute privat que es converteix en públic

El drama en què s'han enfonsat, especialment, Islàndia i Irlanda només és nou en els nivells de magnitud dels deutes, però no en les causes ni en les pautes de la crisi.¹¹ Quan Díaz-Alejandro (1985) escrivia sobre les crisis de Xile de la dècada del 1980, ens demanava que tinguéssim en compte un país que havia liberalitzat el seu sector financer nacional i s'havia integrat plenament en els mercats mundials de capital.

«El dèficit del sector públic documentat era inexistent, mínim o moderat; el declivi de la importància del deute públic ostensible en el balanç nacional va ser celebrat per alguns observadors.»

El sector privat era un altre tema. La seva despesa era persistentment superior als ingressos i va donar lloc a grans dèficits de compte corrent. El dèficit de compte corrent va ser finançat per fluxos de capital grans i persistents, que és una manera diferent de dir que la generositat nacional se sostenia amb importants préstecs de la resta del món. Aquesta abundància de capital estranger posava les coses fàcils als bancs nacionals per a donar préstecs lliurement a les empreses i a les llars. Durant l'auge del crèdit, els béns immobles i els preus de les accions es van disparar, i els deutes també. El creixement semblava inevitable.

Tanmateix, com explica Díaz-Alejandro, la llàstima del boom és que: «No es van dedicar gaires esforços a la investigació de les credencials dels nous participants en el grup cada vegada més gran dels prestadors i els prestataris [...] no existia pràcticament cap inspecció o supervisió de les carteres bancàries [...]. Es pot argumentar, però, que la majoria dels dipositants se sentien plenament assegurats i que els prestadors estrangers consideraven que els préstecs al sector privat estaven garantits per l'Estat.»

Les dues parts del gràfic 5, que tracen les ràtios de deute públic sobre el PIB d'Islàndia i d'Irlanda (la primera) i el deute extern brut total (públic i privat), imiten fidelment la pauta descrita per Díaz-Alejandro de finances fiscals «aparentment» fiables a l'inici de la crisi financera.¹² El signe més problemàtic de futures dificultats de deute sobirà es mostra a la segona part del gràfic 5, que posa en relleu el nivell de l'acumulació de deutes privats majoritàriament externs, que portaven garanties implícites (o explícites) del govern.

Després de més de tres anys de l'inici de la crisi, els sectors bancaris continuen infestats de deutes elevats (una part considerable dels quals és improductiva) i nivells de capitalització baixos, mentre el sector familiar està molt exposat a un mercat immobiliari deprimat. En aquestes condicions, és probable que

continuí la migració dels deutes privats al sector públic i als balanços dels bancs centrals, sobretot en l'entorn habitual de rescats massius i indiscriminats.

3. Les crisis bancàries com a predicció de problemes del deute sobirà

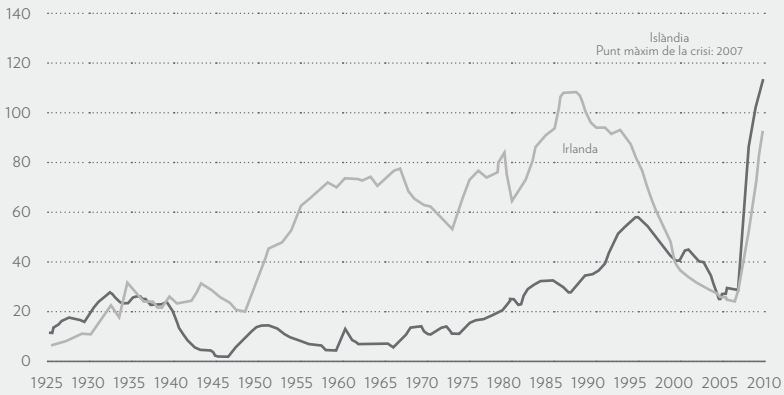
Normalment, les crisis bancàries o bé precedeixen les crisis de deute sobirà o bé hi coincideixen. Les raons d'aquesta seqüència temporal podrien ser la història de contingent passiu que destaca Díaz-Alejandro (1985) i formalitza Velasco (1986), en la qual el govern es queda deutes enormes dels bancs privats, i això posa en perill la seva pròpia solvència.¹³ Les crisis de divises, que són una part integral del fenomen de la «crisi bessona» documentat per Kaminsky i Reinhart (1999), també serien coherents amb aquesta pauta temporal. Si, com suggereixen els autors, les crisis bancàries precedeixen les crisis de divises, el valor en caiguda de la moneda nacional que ve després del començament de la crisi bancària pot posar en perill la solvència dels prestataris, tant el privat com el sobirà, que tenen la desgràcia de tenir quantitats importants de deute de moneda estrangera.

Fins i tot en absència de grans rescats (i sense tenir en compte les noves garanties del govern posteriors a la crisi), hem demostrat que el deute públic s'eleva característicament al voltant del 86% durant els tres anys que segueixen una crisi econòmica sistèmica, en gran part a causa de la davallada dels ingressos, i això prepara el terreny per a les rebaixades de la qualificació i, en el pitjor dels casos, la suspensió de pagaments.

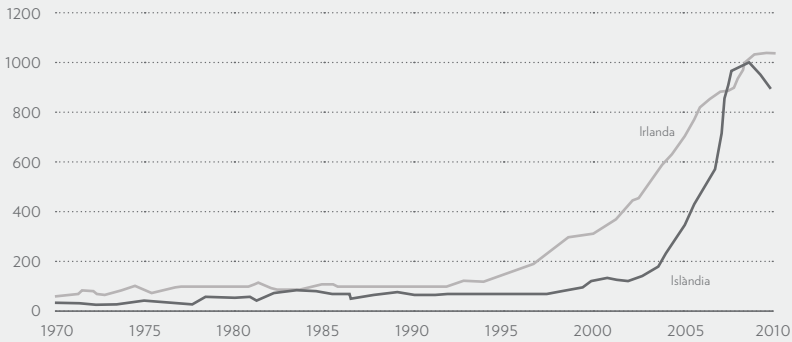
L'existència d'una cadena causal des de la crisi del deute sobirà fins a la crisi bancària, potser oculta en aquests gràfics simples, no es pot descartar a la lleugera. La repressió financera i els controls internacionals de capital poden donar al govern l'oportunitat d'obligar els bancs que d'altra manera estarien en bon

GRÀFIC 5. ISLÀNDIA I IRLANDA

a. Deute públic general (intern i extern), 1925-2010 (deute com a percentatge del PIB)

b. Deute extern (públic i privat), 1970-2010 (deute com a percentatge del PIB)

Font: Reinhart (2010).

estat a comprar deute públic en quantitats considerables. Una suspensió de pagaments del govern, en aquestes circumstàncies, afectaria directament el balanç de situació dels bancs. Les dues crisis poden ser més o menys simultànies. Però, fins i tot si els

bancs no són massa vulnerables als títols públics, el «sostre sobirà», en el qual les empreses amb préstecs no obtenen valoracions més altes que els seus governs nacionals, pot fer que l'endeutament dels bancs a l'estranger sigui molt car o del tot impossible. El resultat seria una frenada sobtada que podria comportar insolvències bancàries, immediatament o posteriorment.

4. Fonaments comuns, contagi, o totes dues coses?

En aquesta secció destaquem la distinció fonamental entre la transmissió internacional que es produeix a causa d'impactes comuns (per exemple, el col·lapse del boom de la tecnologia el 2001 o el col·lapse dels preus de l'habitatge en la crisi de finals de la dècada del 2000) i la transmissió que es produeix principalment a causa de mecanismes que realment són el resultat d'un contagi transfronterer que emana de l'epicentre de la crisi. Oferim una base per a entendre quins factors fan més probable que una crisi principalment nacional pugui impulsar un contagi *fast and furious*, o vertiginós (vegeu el quadre 2). Fem servir aquests conceptes per a analitzar la base dels escenaris de contagi a Europa i a altres llocs. L'agrupament de les crisis bancàries i de les dificultats del deute sobirà entre països és especialment sorprenent en la crisi de finals de la dècada del 2000, en què tant l'impacte comú com els vincles entre països són evidents.

Quadre 2. Conceptes de contagi

Definim *contagi* segons Kaminsky, Reinhart i Vegh (2003), que en fan una distinció entre dos tipus: el de vessament —de «combustió lenta»— i el de «combustió ràpida», marcat per la transmissió ràpida transfronterera, que els autors anomenen *fast and furious* (vertiginós).

Ens referim al contagi com un episodi que presenta importants efectes immediats en diversos països després d'un esdeveniment, és a dir, quan les conseqüències són vertiginoses i evolucionen en qüestió d'hores o dies. Aquesta reacció *fast and furious* marca un contrast amb els casos en què la primera reacció internacional davant la notícia és silenciada. Aquests casos no descarten l'aparició d'uns efectes graduals i prolongats que, en conjunt, poden tenir conseqüències econòmiques importants. Ens referim a aquests casos graduals com a vessaments. Els impactes externs comuns, com ara els canvis en els tipus d'interès internacionals o en els preus del petroli, tampoc no s'inclouen automàticament en la nostra definició de treball de contagi. A aquesta classificació hi afegim que no tots els impactes comuns han de ser externs. Aquesta advertència és especialment important pel que fa a l'episodi actual. Els països poden compartir fonaments macroeconòmics «domèstics» comuns, com l'esclat d'una bombolla immobiliària, la prosperitat de les entrades de capital, l'augment del palanquejament públic i (o) privat, etc.

5. Els tres pilars del contagi *fast and furious*

i) Les crisis sorpresa i les catàstrofes previstes. Les crisis *fast and furious* i els casos de contagi tenen associat un alt grau de sorpresa, mentre que les més tranquil·les es preveuen de manera més àmplia.

ii) El cicle de flux de capital i el palanquejament. Els episodis de contagi *fast and furious* solen anar precedits d'un augment sobtat en les entrades de capital i d'un creixement ràpid del palanquejament, que s'interrompen de manera abrupta o es paren de cop al principi d'una crisi. L'afluència de capital pot provenir de bancs, d'altres institucions financeres o de tenidors de bons. Els contractes de deute solen tenir venciments a curt termini (que

vol dir que els inversors i les institucions financeres hauran de decidir si refinancen els seus deutes o no). Amb el contagi *fast and furious*, els inversors i les institucions financeres, que sovint estan molt palanquejats, s'exposen al país en crisi. Es pot considerar que aquests inversors ja tenen un peu a fora, estan a punt per a retirar-se amb poca antelació.

iii) Els creditors comuns. La distinció esmentada sembla que és crítica quan «els països potencialment afectats» tenen un prestador comú. Si al prestador comú el sorprèn l'impacte al primer país en crisi, no hi ha prou temps abans de la crisi imminent per a reequilibrar les carteres i disminuir les operacions al país afectat. D'altra banda, si es preveu la crisi, els inversors tenen temps de limitar els danys disminuint l'exposició o assegurant les seves posicions.

Tal com es descriu a Reinhart i Rogoff (2009), la conjuntura dels elements relacionats amb la crisi actual és un exemple dels dos canals de contagi: els vincles creuats i els impactes comuns. Sens dubte, la crisi financera del 2007 als Estats Units es va estendre a altres mercats a través de vincles directes. Per exemple, les institucions financeres alemanyes i japoneses (i d'altres, que arriben fins al Kazakhstan) van buscar rendibilitats més atractives al mercat de crèdit d'alt risc dels Estats Units, potser perquè les oportunitats de benefici en el sector immobiliari nacional eren, com a mínim, limitades, i sovint lamentables. En efecte, després de la crisi va ser evident que moltes institucions financeres de fora dels Estats Units tenien una exposició considerable al mercat de crèdit d'alt risc dels Estats Units.¹⁴ Es tracta d'un canal clàssic de transmissió o de contagi, a través del qual una crisi en un país s'estén travessant fronteres internacionals. En el

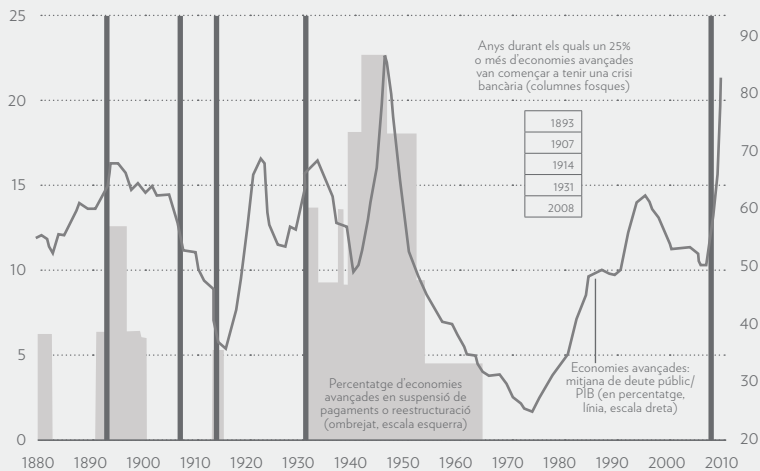
context actual, però, el contagi o la difusió són només una part de la història.

No obstant això, el fet que molts altres països experimentessin dificultats econòmiques alhora que els Estats Units (i encara ho fan) també es deu en gran part a la presència en moltes economies avançades de molts dels trets que van caracteritzar el període previ a la crisi de crèdits d'alt risc als Estats Units. En destaquen dos elements comuns. Primer, molts països d'Europa i altres llocs tenien les seves bombolles immobiliàries pròpies.¹⁵ En segon lloc, els Estats Units no eren els únics que gestionaven grans dèficits de compte corrent i experimentaven una «prosperitat de fluxos de capital» sostinguda. Bulgària, Islàndia, Irlanda, Letònia, Nova Zelanda, Espanya i el Regne Unit, entre d'altres, importaven capital estranger, i això va ajudar a nodrir un boom del crèdit i dels preus dels actius.¹⁶ Aquestes tendències, per elles mateixes, van fer que aquests països fossin vulnerables a les conseqüències desagradables habituals de les crisis dels mercats d'actius i dels girs dels fluxos de capital, independentment del que pogués estar passant als Estats Units.

Vénen més episodis *fast and furious* o vessaments? Aplicant els criteris que normalment caracteritzen el contagi *fast and furious* (vegeu el quadre 2) a l'entorn actual, s'obté un panorama ambivalent, però que, en general, suggeriria que l'amenaça del contagi (i del vessament més gradual) encara és angoixant. i) Els esdeveniments sorpresa sempre són (per definició) una possibilitat clara. Tanmateix, en el moment d'escriure aquest article la precarietat dels balanços de situació en gran part d'Europa i dels Estats Units està més present en l'opinió pública que a principis d'aquesta crisi, l'estiu del 2007. Això és clarament evident en la successió de rebaixes de la qualificació de diverses entitats sobiranes d'Europa i del Japó, així com en l'augment general i una major heterogeneïtat dels diferencials sobirans. ii) Pel que

fa al cicle de les entrades de capital i al palanquejament, els pics d'entrades i augments sobtats en els préstecs privats nous són cosa del passat, però els deutes públics continuen augmentant (vegeu el gràfic 1), i el despalanquejament privat, sobretot a Europa, ha estat (en el millor dels casos) limitat.¹⁷ Històricament, el palanquejament alt dels sectors públic i privat ha estat un «amplificador de contagi», com també ho han estat iii) els creditors comuns. A més dels elevats nivells de palanquejament en la majoria de les economies avançades, com ja hem observat, la presència generalitzada de creditors comuns (més notable a la zona de l'euro, així com al Regne Unit) és un segon factor convincent que indica que l'abast d'un contagi *fast and furious* continua sent alt. Aquest tipus de vulnerabilitat financera s'agreuja per la manca de transparència de l'exposició transfronterera en general, com destaquen Milesi-Ferretti et. al. (2010) en la seva nova i extensa base de dades.

GRÀFIC 6. SUSPENSIÓ DE PAGAMENTS SOBIRANA DE DEUTE EXTERN, DEUTE PÚBLIC TOTAL (INTERN I EXTERN), I CRISIS BANCÀRIES SISTÈMIQUES: ECONOMIES AVANÇADES, 1880-2010 (DEUTE COM A PERCENTATGE DEL PIB)

IV. DEUTE I CREIXEMENT

La progressió des de l'endeutament públic alt fins a la suspensió de pagaments o la reestructuració sobiranes sol estar marcada per episodis dramàtics, interromputs per períodes d'alta volatili-

TAULA 2. DEUTE PÚBLIC I SUSPENSÍO DE PAGAMENTS I REESTRUCTURACÍO SOBIRANES: ECONOMIES AVANÇADES, 1880-2009

Variable dependent	Economies avançades: proporció de països en suspensió de pagaments o reestructuració	
Mostra	1880-2009	
Variables independents	MCO (errors robustos)	Logit (errors robustos)
Economies avançades:		
deute públic/PIB (τ_1)	0,209	0,002
Valor p	0,000	0,000
Nombre d'observacions	130	130
R ²	0,176	0,167
Variable dependent	Economies avançades: proporció de països en crisis bancàries sistèmiques	
Mostra	1880-2009	
Variables independents	MCO (errors robustos)	Logit (errors robustos)
Economies avançades:		
deute públic/PIB (τ_1)	0,057	0,002
Valor p	0,002	0,006
Nombre d'observacions	130	130
R ²	0,047	0,050

Notes: l'agregat del deute de les economies avançades i del món són mitjanes aritmètiques simples (no ponderades per la proporció del país del PIB mundial) de les ràtios de deute/PIB de cada país. Les sèries temporals sobre deute i exportacions d'uns quants països són molt més llargues que les del PIB nominal, i arriben fins a la primera meitat del segle XIX. En aquests casos (Brasil, Canadà, Egipte, Índia, Nicaragua, Tailàndia, Turquia i Uruguai), la sèrie de deute/PIB es va muntar (a l'escala adequada) amb les dades de deute/PIB disponibles. La separació entre les economies avançades i les emergents es fa segons la classificació actual de l'FMI, tot i que hi ha uns quants països, com Nova Zelanda, que eren mercats emergents durant la major part del període anterior a la Primera Guerra Mundial.

Font: Reinhart (2010), Reinhart i Rogoff (2011b), les fonts que s'hi citen i càlculs dels autors.

tat en els mercats financers, l'augment dels diferencials de crèdit i les baixes de qualificació. Tanmateix, els impactes econòmics d'un endeutament públic elevat no es limiten a aquests episodis de drama extrem, ja que l'augment dels deutes públics no està universalment associat amb augments dels tipus d'interès ni amb expectatives de suspensions de pagaments sobiranes imminents (vegeu Gagnon i Hinterschweiger, 2011, per a una anàlisi detallada d'aquest tema). Els problemes greus d'excés d'endeutament públic també poden entenebrir el creixement econòmic, fins i tot quan la solvència de l'entitat sobirana no es posa en dubte.

A continuació resumim les principals conclusions de Reinhart i Rogoff (2010 i 2010b), donem detalls sobre algunes qüestions de metodologia i comentem alguns dels estudis més recents que examinen la relació entre el deute i el creixement.

1. L'exercici bàsic i resultats clau

L'anàlisi que vam fer es basava en unes dades recopilades recentment sobre quaranta-quatre països i que abasten uns dos-cents anys. Això equival a 3.700 observacions anuals i cobreix una àmplia gamma de sistemes polítics, institucions, règims de canvi de divises i circumstàncies històriques.

Les conclusions principals d'aquest estudi són les següents:

En primer lloc, la relació entre el deute públic i el creixement real del PIB és feble quan les ràtios de deute/PIB estan per sota del 90% del PIB.¹⁸ Per sobre del llindar del 90%, les taxes de la mediana de creixement cauen un 1% i el creixement mitjà disminueix considerablement més. El llindar per al deute públic és similar en les economies avançades i emergents, i és pertinent tant per al període posterior a la Segona Guerra Mundial com per a qualsevol període anterior del qual tenim dades (sovint fins ben entrada la dècada del 1800).

En segon lloc, els mercats emergents s'enfronten a llindars més baixos per al deute extern total (públic i privat) —que normalment es valora en una moneda estrangera—. Quan el deute extern total arriba al 60% del PIB, el creixement anual disminueix al voltant d'un 2%; per a nivells més alts, les taxes de creixement es redueixen més o menys a la meitat.

En tercer lloc, no hi ha una relació contemporània evident entre la inflació i els nivells de deute públic dels països desenvolupats com a grup (alguns països, com els Estats Units, han experimentat una inflació més alta quan el deute/PIB és alt). La història és completament diferent per als mercats emergents, on la inflació s'eleva bruscament a mesura que augmenta el deute.

El gràfic 7 es pot fer servir per a resumir les principals conclusions. El conjunt superior esquerre és aplicable als vint països avançats de la mostra de quaranta-quatre països (on es concentra gran part del deute públic).¹⁹ Els altres dos conjunts del gràfic presenten resultats comparables per al deute públic dels mercats emergents (part superior dreta) i el deute extern brut (part inferior esquerra).

Al gràfic, les observacions anuals s'agrupen en quatre categories, d'acord amb la ràtio de deute sobre PIB durant l'any pertinent: anys en què els nivells del deute/PIB estaven per sota del 30%; del 30% al 60%; del 60% al 90%, i per sobre del 90%.²⁰ Les columnes mostren la mediana i la mitjana del creixement del PIB per a cadascuna de les quatre categories del deute. Cal destacar que, de les 1.186 observacions anuals, n'hi ha un nombre significatiu de cada categoria: en 96 casos superen el 90%. (Les observacions recents en aquesta franja superior procedeixen de Bèlgica, Grècia, Itàlia i el Japó.) Partint del gràfic, és evident que no hi ha una relació òbvia entre el deute i el creixement fins que el deute públic supera el llindar del 90%. Les observacions amb el deute/PIB de més del 90% tenen una mediana de creixement que és aproximadament un 1% més baixa que els

grups de menys càrrega de deute, i nivells de creixement mitjà de gairebé un 4% menys. (L'ús del deute endarrerit no fa canviar la conclusió de manera dràstica.) La línia del gràfic 1 traça la mediana d'inflació dels diferents grups de deute, cosa que deixa clar que no hi ha una pauta aparent d'augment simultani de la inflació i del deute.

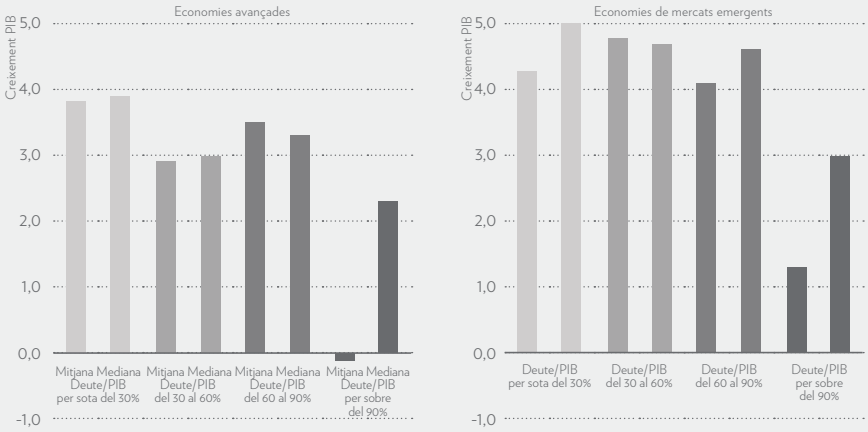
2. Episodis de deute alt en la mostra

Els episodis que ens interessin són els que tenen nivells de deute històricament alts. Si bé és pràctic centrar-se exclusivament en un país determinat o en un sol episodi d'un sol país (per exemple, en els Estats Units cap a la Segona Guerra Mundial, quan hi ha dades fàcilment disponibles, o en un cas interessant en curs, com el Japó), la base per a la regularitat empírica són les observacions múltiples. Com que les nostres dades inclouen quaranta-quatre països, i per a molts arriben a la dècada del 1800 (o com a mínim al començament del segle XIX), l'anàlisi es basa en tots els episodis de deute alt (per sobre del 90%) per al període posterior a la Segona Guerra Mundial; per a la mostra d'abans de la guerra, inclou tots els que estan coberts en les dades disponibles. La taula 3 es reproduïx de Reinhart i Rogoff (2010a) i descriu la cobertura i les estadístiques bàsiques dels diversos nivells de deute de les economies avançades.²¹

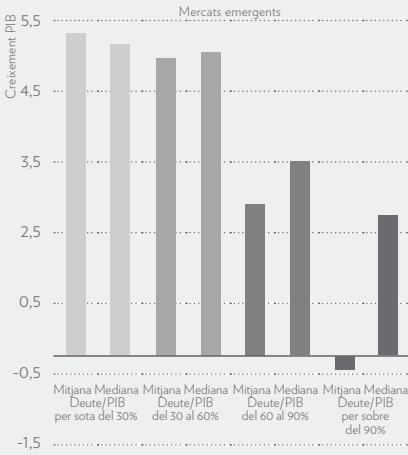
És del domini públic que els Estats Units van sortir de la Segona Guerra Mundial amb un nivell d'endeutament molt alt. Però aquest també era el cas d'Austràlia, del Canadà i sobretot del Regne Unit, on el deute públic/PIB va assolir un màxim de prop del 240% el 1948. En la mostra de les nostres dades, aquests casos de les seqüeles de la Segona Guerra Mundial s'uneixen a una sèrie d'episodis de deute alt en temps de pau: les dècades del 1920 i del 1980 fins al present a Bèlgica; la dècada del 1920 a França; Grècia en les dècades del 1920, 1930 i 1990 fins a l'ac-

GRÀFIC 7. DEUTE I CREIXEMENT REAL PER CÀPITA DEL PIB: ECONOMIES AVANÇADES I EMERGENTS SELECCIONADES, 1946-2009

Deute públic brut

Deute extern brut (públic i privat)

Font: Reinhart i Rogoff (2010a) i les fonts que s'hi citen.

tualitat; Irlanda en la dècada del 1980; Itàlia en la dècada del 1990; Espanya al començament del segle passat; el Regne Unit en el període d'entreguerres i abans de la dècada del 1860, i per descomptat, el Japó en l'última dècada. Com veurem, els episodis en què el deute és superior al 90% són escassos i, com es mostra a la taula 3, hi ha uns quants països que no han tingut mai registres de deute per sobre del 90%.

3. L·lindars i no-linealitat del deute: el punt de referència del 90%

Els l·lindars i les no-linealitats tenen un paper prou decisiu en la comprensió de la relació entre el deute i el creixement per a no ser ignorat en reinterpretacions ocasionals.

i) **Els l·lindars.** Tothom que hagi treballat amb dades sap perfectament que acotar un concepte vague, com *alt nivell de deute* o tipus de canvi *sobrevalorats*, en una definició que sigui viable per a interpretar els fets existents i fer un discurs informat requereix fer judicis arbitraris sobre el punt on es tracen els límits. En el cas del deute, vam treballar amb quatre grups: 0-30, 30-60, 60-90 i més del 90 com a tants per cent. L'últim va resultar ser el grup decisiu per a detectar una diferència en el comportament del creixement, per això aquí parlem concretament d'aquest.

El gràfic 8 mostra un histograma del deute públic sobre el PIB, així com estadístiques descriptives recopilades (al requadre) de les economies avançades (com a complement de les específiques de cada país de la taula 3) sobre el període posterior a la Segona Guerra Mundial.²² La mediana de deute públic/PIB és del 36,4%; prop del 92% de les observacions estan *per sota* del l·lindar del 90%. De fet, prop del 76% de les observacions estan per sota dels criteris de Maastricht del 60%. Dit d'una altra manera, la nostra regió d'«alta vulnerabilitat» de creixement més

TAULA 3. CREIXEMENT REAL DEL PIB A MESURA QUE CANVIA EL NIVELL DE DEUTE PÚBLIC

Economies avançades seleccionades, 1790-2009 (canvi percentual anual)

País	Període	Deute públic (Federal) / PIB			
		Per sota del 30%	del 30 al 60%	del 60 al 90%	90% o superior
Austràlia	1902-2009	3,1	4,1	2,3	4,6
Àustria	1880-2009	4,3	3,0	2,3	n.d.
Bèlgica	1835-2009	3,0	2,6	2,1	3,3
Canadà	1925-2009	2,0	4,5	3,0	2,2
Dinamarca	1880-2009	3,1	1,7	2,4	n.d.
Finlàndia	1913-2009	3,2	3,0	4,3	1,9
França	1880-2009	4,9	2,7	2,8	2,3
Alemanya	1880-2009	3,6	0,9	n.d.	n.d.
Grècia	1884-2009	4,0	0,3	4,8	2,5
Irlanda	1949-2009	4,4	4,5	4,0	2,4
Itàlia	1880-2009	5,4	4,9	1,9	0,7
Japó	1885-2009	4,9	3,7	3,9	0,7
Països Baixos	1880-2009	4,0	2,8	2,4	2,0
Nova Zelanda	1932-2009	2,5	2,9	3,9	3,6
Noruega	1880-2009	2,9	4,4	n.d.	n.d.
Portugal	1851-2009	4,8	2,5	1,4	n.d.
Espanya	1850-2009	1,6	3,3	1,3	2,2
Suècia	1880-2009	2,9	2,9	2,7	n.d.
Regne Unit	1830-2009	2,5	2,2	2,1	1,8
Estats Units	1790-2009	4,0	3,4	3,3	-1,8
Mitjana		3,7	3,0	3,4	1,7
Mediana		3,9	3,1	2,8	1,9
Nombre d'observacions = 2.317		866	654	445	352

Nota: n.d. vol dir que no hi ha observacions registrades del grup de deute pertinent. Falten observacions, sobretot durant els anys de la Primera i la Segona Guerra Mundial; es donen més detalls als apèndixs de dades a Reinhart i Rogoff (2009) i es poden obtenir directament dels autors. Els valors mínims i màxims de cada grup de deute es marquen en **negreta cursiva**.

Font: d'entre les nombroses fonts, les més importants són: Fons Monetari Internacional, World Economic Outlook; OCDE; Banc Mundial, Global Development Finance. Hi ha una llista més extensa a Reinhart i Rogoff (2009).

baix (l'àrea per sota de la corba, a la dreta de la línia del 90%) es compon de només el 8%, aproximadament, de la població de la mostra. Les consideracions habituals sobre errors de tipus I i de tipus II són aplicables aquí.²³ Si augmentem el límit del grup superior molt per sobre del 90%, releguem l'anàlisi del deute als estudis de casos pràctics (el Regne Unit entre el 1946 i el 1950 i el Japó els últims anys). Només un 2%, aproximadament, de les observacions tenen nivells de deute/PIB iguals o superiors al 120% —i això inclou els casos que ja hem mencionat.

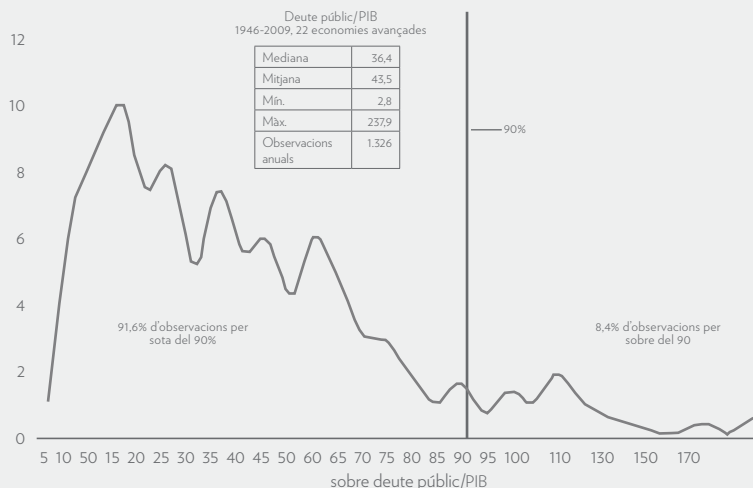
Si els nivells de deute superiors al 90% són realment tan benignes com alguns suggereixen, es podria esperar veure'n una major incidència en el curs de la història. Naturalment, la nostra lectura de les dades, com destaca el tema central del nostre llibre del 2009, no suggereix precisament que els polítics siguin universalment gaire cautelosos a l'hora d'acumular nivells alts de deute. Més aviat al contrari: corren riscos innecessaris amb les acumulacions de deute massa sovint, potser perquè confien implícitament que sovint aquests riscos triguen molt temps a materialitzar-se. Si els nivells de deute sobre el PIB superiors al 90% són tan benignes, llavors generacions senceres de polítics deuen haver passat per alt una pila de diners caiguts del cel.

No pretenem afirmar que el creixement serà normal al 89% i insuficient (un 1% més baix, aproximadament) al 91% del deute/PIB, igual que no afirmariem que un accident de cotxe és poc probable a 87 km/h i gairebé segur a 90 km/h. No obstant això, definir la noció teòrica de «regions de vulnerabilitat» als mals resultats implica per necessitat la definició de llindars, així com els senyals de trànsit Estats Units especifiquen 88 km/h.²⁴

ii) La relació no lineal. Vam resumir els resultats del nostre estudi dient: «**La relació entre el deute públic i el creixement del PIB real és feble en les ràtios de deute/PIB per sota d'un llindar del 90% del PIB. Per sobre del 90%, les**

GRÀFIC 8. EL LLINDAR DEL 90% DE DEUTE/PIB: 1946-2009, ECONOMIES AVANÇADES

Funció de densitat de probabilitat

Nota: la mostra d'economies avançades és l'agrupació completa de l'FMI (s'hi van afegir Suïssa i Islàndia). Inclou Austràlia, Àustria, Bèlgica, Canadà, Dinamarca, Finlàndia, França, Alemanya, Grècia, Islàndia, Irlanda, Itàlia, Japó, Països Baixos, Nova Zelanda, Noruega, Portugal, Espanya, Suècia, Suïssa, el Regne Unit i els Estats Units.

Font: Reinhart i Rogoff (2009 i 2010b).

taxes medianes de creixement cauen un 1%, i el creixement mitjà disminueix considerablement més». (Reinhart i Rogoff, 2010a).

Tornar al gràfic 7 és útil per a il·lustrar la importància de les no-linealitats en la relació deute-creixement. Explicat de manera senzilla, per al 92% de les observacions de la mostra no hi ha una relació sistemàtica entre el deute i el creixement.²⁵ Per tant, si fèssim un simple diagrama de dispersió de totes les observacions sobre el deute/PIB i sobre el creixement, esperaríem que sortís un «desordre confús». Podem singularitzar aquest argument generalitzat amb el cas dels Estats Units. Com s'indicava a la versió de treball de Reinhart i Rogoff (2010a), per al període de

1790-2009 hi ha un total de 216 observacions, de les quals 211 (o el 98%) estan per sota del 90% de deute sobre el PIB de tall.²⁶ **Hauria de ser força obvi que un gràfic de dispersió de les dades dels Estats Units no podria revelar una pauta sistemàtica** (com es demostra a Iron i Bivens, 2010). De fet, aquest exemple ilustra un dels resultats principals: no hi ha cap relació sistemàtica entre el deute i el creixement per sota del llindar del 90% del PIB.

4. Causalitat del deute i el creixement

Com ja hem dit, analitzem les taxes mitjanes i medianes de creixement i d'inflació *simultàniament* amb el deute. Les proves temporals de causalitat no són part de l'anàlisi. L'aplicació de molts dels mètodes estàndard per a establir precedència temporal es complica per la relació no lineal entre el creixement i el deute (explicada a continuació) que hem mencionat.

Però, on classifiquem les proves de la causalitat? Per als nivells de deute de baix a moderat pot ser que hi hagi causalitat, o no; és un problema empíric que mereix ser estudiat. Per als nivells alts de deute, les proves apunten a una causalitat *bidireccional*.

De creixement a deute: com ja hem dit a la secció II, l'anàlisi de les conseqüències de la crisi financera a RR (2008) presenta *proves* convincents, tant per als mercats avançats com per als emergents, durant el període 1800-2008 sobre els impactes fiscals (ingressos, dèficits, deutes i classificacions del crèdit sobirà) de les recessions associades amb crisis bancàries (gràfic 2).

És difícil dubtar que les caigudes econòmiques greus, independentment de si tenen l'origen en una crisi econòmica o no, en la majoria dels casos portaran a nivells més alts de deute/PIB, ja sigui simultàniament o amb retard. Sens dubte, hi ha molta

bibliografia sobre dèficits fiscals cíclicament ajustats que diu precisament això.

De deute a creixement: una pauta causal unilateral del creixement cap al deute, tanmateix, *no* concorda amb les proves. Els augments de deute públic s'associen a una incidència més alta de crisis de deute (gràfic 2).²⁷ Aquesta pauta temporal s'analitza a Reinhart i Rogoff (2008) i a les anàlisis per països que s'hi citen.²⁸ En el context actual, fins i tot una lectura superficial dels aldarulls recents a Grècia i a altres països europeus es pot remuntar de manera important als efectes adversos dels nivells alts de deute públic (o deute potencialment garantit) en el risc país i en els resultats econòmics. A un nivell molt bàsic, una càrrega elevada de deute públic implica impostos més alts (la inflació també és un impost) o menor despesa pública en el futur, si el Govern espera pagar els seus deutes.

No hi ha gaire evidència per a suggerir que el deute elevat té poc impacte en el creixement. Kumar i Woo (2010), en les seves conclusions transnacionals, destaquen que els nivells de deute tenen conseqüències negatives per al creixement posterior, fins i tot després d'utilitzar controls per altres determinants estàndard en equacions de creixement. Per als mercats emergents, la bibliografia més antiga sobre l'excés de deute de la dècada del 1980 aborda aquest tema amb freqüència.

V. LES CONSEQÜÈNCIES DEL DEUTE ALT: ELS ANYS TRENTA I LA SEGONA GUERRA MUNDIAL

Fins fa molt poc, els mercats financers i els dissenyadors de polítiques havien oblidat que la suspensió de pagaments i la reestructuració no eren alienes a les economies avançades. Per exemple, Reinhart, Rogoff i Savastano (2003) i Reinhart i Rogoff (2009) documenten que diversos països que ara són rics tenen una llarga història de suspensions de pagaments en sèrie. Aquesta secció

no pretén pas repassar aquesta rica història de la crisi del deute sobirà; es limita l'atenció als últims dos augments « globals » del deute. Aquests dos episodis de deute alt tenen algunes característiques en comú amb l'augment del deute actual, ja que afecten nombroses economies avançades (que representen una part important del PIB mundial).

La primera part de la secció presenta un breu resum de l'última onada de suspensions de pagaments sobiranes, reestructuracions i conversions forçoses, que responen a l'excés de deute en què es van sumir les economies avançades durant la dècada del 1930; la segona part de la secció descriu la reestructuració de deute més subtil que va facilitar la repressió financera generalitzada durant les dècades que van de la del 1940 fins a la del 1970.

1. Suspensió de pagaments, reestructuracions i conversions forçoses en la dècada del 1930

A la taula 4 s'enumeren els « esdeveniments de crèdit nacionals » coneguts de la Depressió. La suspensió de pagaments o la reestructuració del deute extern (vegeu les extenses notes de la taula) també acompanyaven sovint la reestructuració o suspensió de pagaments del deute intern. Tots els governs aliats, amb l'excepció de Finlàndia, van fer suspensió de pagaments dels seus deutes amb els Estats Units de la Primera Guerra Mundial (i la van mantenir durant el 1939 i mai no van arribar a pagar), ja que les condicions econòmiques es van deteriorar a tot el món durant la dècada del 1930.²⁹

Així, els deutes elevats de la Primera Guerra Mundial i els posteriors, associats amb la Depressió dels anys trenta, es van resoldre principalment a través de la suspensió de pagaments i de la reestructuració. Ni el creixement econòmic ni la inflació no van contribuir-hi gaire. En efecte, per a totes les 21 economies que ara són avançades, la taxa mediana d'inflació anual del pe-

TAULA 4. EPISODIS SELECCIONATS DE SUSPENSÍO DE PAGAMENTS O REESTRUCTURACIÓ DEL DEUTE INTERN, DÈCADES 1920-1940

País	Dates	Comentari
Per a més possibles suspensions de pagaments domèstiques en diversos països europeus durant la dècada del 1930, vegeu les notes a sota.		
Austràlia	1931-1932	L'Acord llei de conversió del deute de 1931/32, que sembla que va fer alguna cosa similar a la posterior conversió induïda de Nova Zelanda. Vegeu l'entrada de Nova Zelanda. ¹
Bolívia	1927	Els endarreriments d'interessos van durar almenys fins al 1940.
Canadà (Alberta)	Abril 1935	L'única província que va fer suspensió de pagaments, que va durar uns deu anys.
Xina	1932	La primera de diverses «consolidacions»; el cost mensual del servei domèstic es va reduir a la meitat. Els tipus d'interès es van reduir des de més del 9% fins al 6%; els períodes d'amortització eren aproximadament el doble de llargs.
Grècia	1932	Els interessos del deute intern es van reduir un 75% des del 1932; el deute intern era d'1/4 del deute públic total.
Mèxic	1930s	El servei del deute extern es va suspendre el 1928. Durant els anys trenta, els pagaments d'interessos incloïen «els endarreriments de la despesa i les pensions civils i militars».
Nova Zelanda	1933	El març del 1933 es va aprovar la Llei de conversió del deute de Nova Zelanda, que estipulava la conversió voluntària de 113 milions de lliures de deute intern a una base del 4% per al deute ordinari i del 3% per al deute lliure d'impostos. Els titulars tenien la possibilitat d'excloure-se'n, però els interessos de la part exclosa se sotmetien a un impost sobre l'interès del 33,3%. ¹
Perú	1931	Després de suspendre el servei del deute extern el 29 de maig, el Perú va fer «pagaments parcials d'interessos» del deute intern.
Romania	Febrer 1933	Suspensió de l'amortització del deute intern i extern (excepte tres préstecs).
Espanya	Octubre 1936– abril 1939	Es van suspendre els pagaments d'interessos sobre el deute extern; endarreriments en el servei del deute intern.
Estats Units	1933	Derogació de la clàusula de l'or. En efecte, els Estats Units es van negar a pagar a Panamà l'anualitat d'or que li devien d'acord amb un tractat del 1903. El conflicte es va resoldre el 1936 quan els Estats Units van pagar l'import acordat en balboes d'or.
Regne Unit	1932	La majoria del deute pendent de la Primera Guerra Mundial es va consolidar en una anualitat perpètua del 3,5%. Aquesta conversió del deute intern aparentment va ser voluntària. Tanmateix, alguns dels deutes als Estats Units de la Primera Guerra Mundial van ser emesos sota la llei interna del Regne Unit (i, per tant, classificats com a deute intern) i es van veure afectats per la suspensió de pagaments després de la fi de la moratòria Hoover del 1931.
Uruguai	1 novembre, 1932– febrer 1937	Després de suspendre l'amortització del deute extern el 20 de gener, també es van suspendre les del deute intern.
Àustria	Desembre 1945	Restauració de xílings (límit de 150 per persona). La resta es va posar en comptes bloquejats. El desembre del 1947 es van invalidar grans quantitats de xílings prèviament bloquejats, els quals van perdre completament el valor. Bloqueig temporal del 50% dels dipòsits.
Alemanya	20 juny 1948	Reforma monetària que imposava un límit de 40 marcs alemanys per persona. Cancellació parcial i bloqueig de tots els comptes.
Japó	2 març 1946–1952	Després de la inflació, l'intercanvi de tots els bitllets pels de nova emissió (1 a 1) limitada a 100 iens per persona. Els saldos restants es van dipositar en comptes bloquejats.
Rússia	1947	La reforma monetària va sotmetre la moneda en mans privades a una reducció del 90%.
	10 abril 1957	Repudiació del deute intern (que era de prop de 253.000 milions de rubles).

¹ Vegeu Schedvin (1970) i Prichard (1970), per a informació sobre les conversions d'Austràlia i de Nova Zelanda, respectivament, durant la Depressió. Michael Reddell ens va alertar amablement sobre aquests episodis i referències.

Nota: hem fet més progressos significatius en la classificació de les suspensions de pagaments dels deutes amb els Estats Units de la Primera Guerra Mundial, sobretot dels països europeus. En tots els casos, aquests episodis es classifiquen com a suspensions de pagaments sobre els deutes externs. Tanmateix, en alguns casos —com el del Regne Unit—, alguns dels deutes amb els Estats Units de la Primera Guerra Mundial també es van emetre sota jurisdicció interna i, per tant, també es podrien considerar suspensions de pagaments internes. Les suspensions de pagaments externes del 15 de juny de 1934 van incloure: Àustria, Bèlgica, Txecoslovàquia, Estònia, França, Grècia, Hongria, Itàlia, Letònia, Polònia i el Regne Unit. Només Finlàndia pagava. Vegeu *The New York Times*, 15 de juny de 1934.

ríode 1930-1939 era tot just per sobre de zero (0,4%).³⁰ Les taxes d'interès reals es van mantenir altes durant períodes considerables de la dècada.

2. Repressió financera en les dècades de 1940-1970: la reestructuració «silenciosa»

A part dels mercats emergents, molts dels quals han continuat fent suspensions de pagaments o reestructuracions del deute obertament i de manera periòdica (en general en moments de tensió econòmica greu), fins ara, les úniques suspensions de pagaments (o reestructuracions) explícites en les economies avançades des de la Segona Guerra Mundial es limitaven o bé a les dels països que van perdre la guerra (Àustria, Alemanya, Itàlia i el Japó) o bé a les dels que no van restablir mai el seu crèdit des que van entrar en suspensió de pagaments als anys trenta (Grècia, per exemple, va estar en suspensió de pagaments des del 1932 fins al 1964). La «repressió financera» va ser la substitució llavors «políticament correcta» del període posterior a la Segona Guerra Mundial per a les reestructuracions del deute i suspensions de pagaments més obertes dels anys trenta.

En general, els objectius de la reestructuració del deute són: i) la reducció del valor de l'estoc dels deutes existents (retallada), ii) la reducció dels costos de servei del deute (reduint o limitant els tipus d'interès), iii) reduir al mínim el risc de refinançament allargant els venciments i/o canviant al deute no negociable. La repressió financera aconsegueix tots tres objectius de la reestructuració del deute —tot i que el primer (la reducció del valor) s'aconsegueix més gradualment que amb les reestructuracions obertes. Per tant, com s'argumenta a Reinhart i Rogoff (2009), la repressió financera —un distintiu del període entre el 1946 i la dècada del 1970— no és altra cosa que una forma més subtil de reestructuració del deute.

La legislació o la «persuasió moral» que limita l'abast i la quantitat dels actius nacionals de deute no governamental que poden tenir les institucions financeres; les limitacions addicionals (o directament la prohibició) de les participacions d'actius estrangers, i l'exigència a les institucions financeres de tenir més deute públic eren part del «paisatge finançament reprimit». Tot un seguit de límits als tipus d'interès (per exemple en dipòsits) va fer més acceptable tenir bons de l'Estat de baix rendiment, tant per als particulars com per a les institucions. Històricament, els fons de pensions han proporcionat l'«audiència captiva per excel·lència» per a col·locar grans quantitats de deute públic amb taxes de rendibilitat qüestionables (sovint ex post negatiu en termes reals). Val la pena assenyalar que l'autèntic tipus d'interès ex post del deute públic (deguadament ponderat pel tipus d'instrument de deute) va ser negatiu per al deute dels Estats Units durant una quarta part dels anys entre el 1945 i el 1980, mentre que la proporció equivalent al

TAULA 5. LIQUIDACIÓ DEL DEUTE AMB LA REPRESSIÓ FINANCERA: ITÀLIA, REGNE UNIT I ESTATS UNITS, 1945-1955

País	Deute públic / PIB			Mitjana anual: 1946-1955	
	1945	1955 (actual)	1955 sense estalvis de la repressió (est.)***	«ingressos repressió financera» / PIB	inflació
Itàlia*	79,2	38,1	129,3	9,1	10,8
Regne Unit**	215,6	138,2	182,9	4,5	5,9
Estats Units	116,0	66,2	118,6	5,2	4,2

* Itàlia va estar en suspensió de pagaments del seu deute extern entre el 1940 i el 1946.

** Els estalvis derivats de la repressió financera són d'un límit inferior, ja que utilitzem l'índex de preus al consumidor «oficial» per a aquest període en els càlculs i s'estima que la inflació va ser considerablement més alta que la xifra oficial (vegeu, per exemple, Friedman i Jacobson Schwartz, 1963).

*** Els estalvis simples anuals acumulats sense capitalització.

Nota: Els increments del deute/PIB van ser: Itàlia 129,0 el 1943; Regne Unit 247,5 el 1946; Estats Units 121,3 el 1946. Una interpretació alternativa dels ingressos de la repressió financera és que són només l'estalvi en el servei dels interessos del deute.

Font: Reinhart i Sbrancia (2011).

Regne Unit va ser de gairebé el 50%, segons ho documenten Reinhart i Sbrancia (2011).

Amb els exemples d'Itàlia, el Regne Unit i els Estats Units, la taula 5 mostra l'important paper que va tenir la repressió financera (combinada amb una lleu inflació) en la dècada crucial de reducció del deute després de la Segona Guerra Mundial.³¹ Els estalvis van des d'una mitjana aproximada del 9% a Itàlia (que tenia una inflació més alta) fins a aproximadament un 5% Estats Units i al Regne Unit. En efecte, els estalvis derivats de la repressió financera són d'un límit inferior per al Regne Unit, ja que utilitzem l'índex de preus al consumidor «oficial» en els càlculs per a aquest període i s'estima que la inflació va ser considerablement més alta que la xifra oficial (vegeu, per exemple, Friedman i Jacobson Schwartz, 1963). A més, altres factors (com ara la conversió del 1951 dels Estats Units, que va canviar el deute negociable pel no negociable) no es tenen en compte en aquests càlculs simples de reducció del deute. El fet és que els tipus d'interès reals ex post van ser considerablement més baixos tant en les economies avançades com en les de mercats emergents durant l'era de repressió financera entre la Segona Guerra Mundial i els alts tipus d'interès reals de la dècada del 1930, i la liberalització postfinancera i de comptes de capital que es va estendre a través dels mercats financers des de mitjans dels vuitanta.

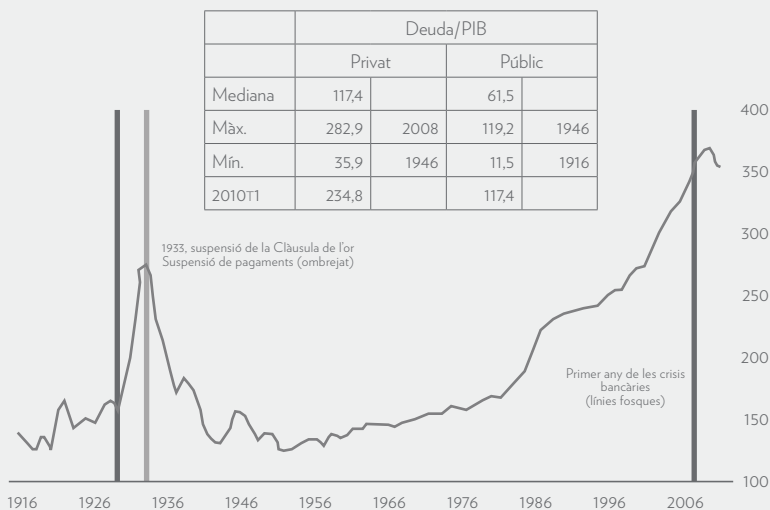
VI. CONCLUSIONS

No cal mirar més enllà de les taxes d'atur persistentment altes als Estats Units i en altres economies avançades per a quedar convençut de la importància de desenvolupar una millor comprensió de les perspectives de creixement de la pròxima dècada. Hem presentat proves que suggereixen que els nivells alts de deute frenen el creixement. Es pot argumentar que els Estats Units

poden tolerar nivells més alts de deute que altres països sense posar en dubte la seva solvència. Probablement és així.³² En estudis anteriors, hem demostrat que la història del crèdit d'un país té un paper molt important a l'hora de determinar els nivells de deute que pot aguantar sense acabar en una crisi de deute sobirà. Centrant-nos en aquest article, però, encara no tenim indicis equivalents que suggereixin que les conseqüències dels nivells alts de deute sobre el creixement seran diferents per als Estats Units que per a altres economies avançades.

El gràfic 9, que traça el deute pendent total (públic i privat) dels mercats de crèdit dels Estats Units entre el 1916 i el primer trimestre del 2010, deixa clara aquesta qüestió.³³ Malgrat

GRÀFIC 9. DEUTE PENDENT TOTAL (PÚBLIC I PRIVAT) DELS MERCATS DE CRÈDIT: ESTATS UNITS, 1916-2010 T1

Nota: començant el 2010:T1, gairebé tots els valors de garantia hipotecària de Fannie Mae i Freddie Mac es consoliden als seus balanços de situació i, per tant, s'inclouen en el deute públic.

Font: estadístiques històriques dels Estats Units, Flux de Fons, Junta de Governadors de la Reserva Federal; Fons Monetari Internacional, World Economic Outlook.

un despallanquejament considerable del sector financer privat, el deute total es manté prop del seu màxim històric el 2008. El deute total del sector públic durant el primer trimestre del 2010 és d'un 117% del PIB; des del 1916 (quan s'inicia aquesta sèrie), només ha estat més alt durant un període d'un any al 119% el 1945. Potser els nivells desorbitats de deute dels Estats Units no es convertiran en una càrrega per al creixement en les pròximes dècades. No obstant això, si ens podem fiar de la història, es tracta d'una proposta arriscada, i l'excessiva dependència de l'excepcionalitat dels Estats Units pot arribar a ser només un exemple més de la síndrome d'«aquest cop és diferent».³⁴

La forta escalada del deute del sector públic serà probablement un dels llegats més duradors de les crisis financeres de 2007-2009 als Estats Units i a altres països. Analitzem l'experiència de quaranta-quatre països amb unes dades sobre el deute públic, la inflació i el creixement que comprenen fins a dos segles. La nostra conclusió principal és que, tant als països avançats com als mercats emergents, els nivells alts de deute/PIB (90% o més) es relacionen amb resultats de creixement considerablement més baixos. Els nivells molt més baixos de deute extern/PIB (60%) es relacionen amb resultats adversos del creixement dels mercats emergents. Rares vegades el creixement dels països comporta la superació dels deutes. La resposta no lineal del creixement al deute, mentre el deute augmenta cap als límits històrics, recorda el fenomen de la «intolerància al deute» desenvolupat a Reinhart, Rogoff i Savastano (2003). Quan els països arriben als sostres d'intolerància del deute, els tipus d'interès del mercat poden començar a augmentar de sobte, forçant ajustaments molestos.

Per a molts, si no la majoria, de països avançats, descartar les preocupacions pel deute en aquest moment equival a no saber veure el problema més obvi. També ho és fingir que la reestructuració no serà necessària. Potser no se'n dirà reestructuració, per tal de no ferir la sensibilitat dels governs que volen fer veure que

troben una solució d'economia avançada per a una crisi del deute sobirà de l'estil de les dels mercats emergents. Com en altres episodis de resolució de la crisi de deute, les recompres de deute i els intercanvis de deute per finançament són part del paisatge de la reestructuració. És probable que la repressió financera no sigui un terme políticament correcte, així que la regulació prudencial segurament proporcionarà el marc per a un retorn a un sistema més semblant al de l'economia mundial abans de les reformes de mercat de la dècada del 1980.

El procés en què els deutes s'estan «collocant» per sota dels tipus d'interès de mercat en fons de pensions i altres institucions financeres interiors més captives ja ha començat en diversos països d'Europa. Els bancs centrals de tots dos costats de l'Atlàntic s'han convertit en actors encara més importants en la compra de deute públic, possiblement per a un temps indefinit. Als Estats Units, la por de l'apreciació de la moneda continua impulsant els bancs centrals en molts mercats emergents a comprar bons de l'Estat nord-americans a gran escala. És a dir, als mercats de bons de l'Estat cada vegada hi ha més compradors aliens al mercat, cosa que posa en dubte quin és el contingut informatiu dels preus dels bons en relació amb el seu perfil de risc subjacent, una característica comuna als sistemes financerament reprimits.

REFERÈNCIES

BORDO, Michael; EICHENGREEN, Barry. «Is Our Current International Economic Environment Unusually Crisis Prone?» Preparat per a la *Conferència sobre capital privat* del Reserve Bank of Australia. Sydney, agost, 1999.

BORDO, Michael; EICHENGREEN, Barry; KLINGEBIEL, Daniela; MARTINEZ-PERIA, Maria Soledad. «Is the Crisis Problem Growing More Severe?» *Economic Policy*, 16, abril 2001, pp. 51-82.

BRUNO, Michael; EASTERLY, William. «Inflation Crises and Long-Run Growth», *Journal of Monetary Economics*, vol. 41, núm. 1, febrer 1998, pp. 3-26.

CALVO, Guillermo. «Servicing the Public Debt: The Role of Expectations», *American Economic Review*, 78, setembre: pp. 647-661.

CAPRIO, Gerard; KLINGEBIEL, Daniela; LAEVEN, Luc; NOGUERA, Guillermo. «Banking Crisis Database». A HONOHAN, Patrick; LAEVEN, Luc (eds.), *Systemic Financial Crises*, Cambridge: Cambridge University Press, 2005.

CHECHERITA, Christina; ROTHER, Philipp. «The Impact of High and Growing Debt on Economic Growth and Empirical Investigation for the Euro Area», Working Paper del Banc Central Europeu, Sèrie núm. 1237, agost, 2010.

DIÁZ-ALEJANDRO, Carlos. «Goodbye Financial Repression, Hello Financial Crash», *Journal of Development Economics*, 19, 1985.

EASTERLY, William R. «Fiscal Adjustment and Deficit Financing During the Debt Crisis». A HUSAIN, I.; DIWAN, I. (eds.), *Dealing with the Debt Crisis*. Washington DC: Banc Mundial, pp. 91-113, 1989.

EICHENGREEN, Barry. *Golden Fetters The Gold Standard and the Great Depression 1919-1939*, Nova York: Oxford University Press, 1992.

EICHENGREEN, Barry; LINDERT, Peter H. (eds.) *The International Debt Crisis in Historical Perspective*, Cambridge: MIT Press, 1989.

FLANDREAU, Marc; ZUMER, Frederic. *The Making of Global Finance, 1880-1913*, París: OECD, 2004.

FOSTEL, Ana; GEANOKOPIOS, John. «Leverage Cycles and the Anxious Economy», *American Economic Review*, 98 (4), 2008, pp. 1211-1244.

FRIEDMAN, Milton; JACOBSON SCHWARTZ, Anna. *A Monetary History of the United States 1867-1960*, Princeton: Princeton University Press, 1963.

GAGNON, Joseph; HINTERSCHWEIGER, Marc. «The Global Outlook for Government Debt over the Next 25 Years: Implications for the Economy and Public Policy», mimògraf, Peterson Institute for International Economics, 2011.

GEANOKOPIOS, John «The Leverage Cycle». A ACEMOGLU, D.; ROGOFF, K.; WOODFORD, M. (eds.), *NBER Macroeconomic Annual 2009*, vol. 24, pp. 1-65, University of Chicago Press, 2009.

GIOVANNINI, Alberto; DE MELO, Martha. «Government Revenue from Financial Repression». *American Economic Review*, vol. 83, núm. 4, pp. 953-963, 1993.

GOPINATH, Gita; AGUIAR, Mark. «Defaultable Risk, Interest Rates and the Current Account», *Journal of International Economics*, 69, vol. 1, juny 2006.

JEANNE, Olivier. «Debt Maturity and the International Financial Architecture», *American Economic Review*, 2010.

KAMINSKY, Graciela L.; REINHART, Carmen M. «The Twin Crises: The Causes of Banking and Balance of Payments Problems», *American Economic Review*, vol. 89 núm. 3, juny 1999, pp. 473-500.

KAMINSKY, Graciela L.; REINHART, Carmen M.; VEGH, Carlos. «The Unholy Trinity of Financial Contagion», *Journal of Economic Perspectives*, vol. 17, núm. 4, tardor 2003, pp. 51-74.

KINDLEBERGER, Charles P. *Manias, Panics and Crashes: A History of Financial Crises* Nova York: Basic Books, 1989.

KUMAR, Mohan; WOO, Jaejoon. «Public Debt and Growth», FMI Working Paper WP/10/174 , juliol 2010.

LAZARETOU, Sophia. «Greek Monetary Economics in Retrospect: The Adventures of the Drachma», *Economic Notes by Banca Monte dei Paschi di Siena*, vol. 34, núm. 3, pp. 331-370, 2005.

LINDERT, Peter H.; MORTON, Peter J. «How Sovereign Debt Has Worked». A SACHS, Jeffrey (ed.), *Developing Country Debt and Economic Performance*, vol. 1, University of Chicago Press, pp. 39-106.

MENDOZA, Enrique G.; TERRONES, Marco E. «An Anatomy of Credit Booms: Evidence from macro Aggregates and Micro Data», NBER Working Paper 14049, maig 2008.

MILESI-FERRETTI, Gian Maria; STROBBE, Francesco; TAMIRISA, Natalia. «Bilateral Financial Linkages and Global Imbalances: a View on The Eve of the Financial Crisis», FMI Working Paper 10/257, 2010.

OBSTFELD, Maurice; ROGOFF, Kenneth. *Foundations of International Economics*, MIT Press, 1995.

REINHART, Carmen M. «This Time is Different Chartbook: Country Histories on Debt, Default, and Financial Crises», NBER Working Paper, febrer 2010.

REINHART, Carmen M.; REINHART, Vincent R. «Is the US Too Big to Fail», VoxEU, 10 de maig de 2010; publicat originalment el 17 de novembre de 2008.

REINHART, Carmen M.; REINHART, Vincent R. «Capital Flow Bonanzas: An Encompassing View of the Past and Present». A FRANKEL, Jeffrey; GIAVAZZI, Francesco (eds.). *NBER International Seminar in Macroeconomics 2008*, Chicago: Chicago University Press per a NBER, 2009, pp. 1-54.

REINHART, Carmen M.; REINHART, Vincent R. «After the Fall», a Simposi de polítiques econòmiques del Banc de Reserves Federal de Kansas City, 26-28 agost 2010, *Macroeconomic Challenges: The Decade Ahead*, Jackson Hole, Wyoming, 2011.

REINHART, Carmen M.; ROGOFF, Kenneth S.; SAVASTANO, Miguel A. «Debt Intolerance», *Brookings Papers on Economic Activity*, vol.1, primavera 2003, pp. 1-74.

REINHART, Carmen M.; ROGOFF, Kenneth S. «The Modern History of Exchange Rate Arrangements: A Reinterpretation», *Quarterly Journal of Economics*, vol. CXIX, núm. 1, febrer 2004, pp. 1-48.

REINHART, Carmen M.; ROGOFF, Kenneth S. *This Time is Different: A Panoramic View of Eight Centuries of Financial Crises*, NBER Working Paper 13882, març 2008.

REINHART, Carmen M.; ROGOFF, Kenneth S., *This Time is Different: Eight Centuries of Financial Folly*, Princeton: Princeton University Press, octubre 2009.

REINHART, Carmen M.; ROGOFF, Kenneth S. «Growth in a Time of Debt», *American Economic Review*, vol. 100, núm. 2, maig 2010a, pp. 573-578.

REINHART, Carmen M.; ROGOFF, Kenneth S. *Debt and Growth Revisited*, VoxEU, 11, agost 2010b.

REINHART, Carmen M.; ROGOFF, Kenneth S. «Domestic Debt: The Forgotten History», *Economic Journal*, 121, maig 2011a.

REINHART, Carmen M.; ROGOFF, Kenneth S. «From Financial Crash to Debt Crisis», *American Economic Review*, vol. 101, núm. 5, pp. 1676-1706, 2011b.

REINHART, Carmen M.; SBRANCIA, M. Belen. «The Liquidation of Government Debts», mimògraf, Peterson Institute for International Economics, 2011.

RODRIG, Dani; VELASCO, Andres. «Short-Term Capital Flows». A *Conferència anual del Banc Mundial sobre Economia de desenvolupament*, abril 2000.

VELASCO, Andres. «Financial and Balance-of-Payments Crises», *Journal of Development Economics*, octubre 1987, 27(1/2), pp. 263-283.

WINKLER, Max. *Foreign Bonds: An Autopsy*, Philadelphia: Roland Sway Co., 1933.

WYNNE, William H. *State Insolvency and Foreign Bondholders: Selected Case Histories of Governmental Foreign Bond Defaults and Debt Readjustments*, vol. II, Londres: Oxford University Press, 1951.

*Vull donar les gràcies a Fred Bergsten, Joseph Gagnon, Peter Peterson, Vincent R. Reinhart i als participants de la reunió del 27 de setembre a la Peterson Foundation pels seus útils comentaris i suggeriments.

1. Si no s'indica el contrari, deute públic aquí es refereix al deute brut del govern central. Com a tal, no inclou altres nivells d'endeutament del govern (per exemple, el deute estatal i local als Estats Units), i tampoc no engloba el deute de l'empresa pública, o el deute amb garantia pública explícita (ni implícita). Els passius contingents del govern associats amb subsidis de la Seguretat Social no estan incorporats en les extenses (cent anys o més) dades que tenim del deute governamental i en l'anàlisi que en fem. El deute públic intern és deute governamental emès sota la jurisdicció legal interna. El deute públic no inclou obligacions amb garantia pública. El deute brut extern total inclou els deutes externs de totes les branques del govern, així com el deute privat emès per entitats nacionals privades sota jurisdicció estrangera.

2. El despallanquejament privat, tal com es mesura amb el nou endeutament (vegeu Fostel i Geanakoplos, 2008, i Geanakoplos, 2009), en general comença a frenar notablement o a disminuir durant la crisi i, en alguns casos, just abans de l'inici de la crisi.

3. En concret, l'anàlisi es basa en Reinhart i Rogoff (2008, 2009, 2010a, 2010b i 2011a, 2011b). Encara que gran part de l'assaig es dedica a sintetitzar estudis anteriors, hi ha material nou important, com per exemple la discussió sobre el fet que els deutes de la Primera Guerra Mundial i de la Gran Depressió es van resoldre en gran part amb suspensions de pagaments completes i reestructuració, mentre que els deutes de la Segona Guerra Mundial sovint es van resoldre amb repressió financera. Aquí argumentem que la repressió financera probablement tindrà un paper important en l'estratègia de sortida de l'acumulació actual. També destaquem els nivells extraordinaris de deute extern d'Irlanda i d'Islàndia en comparació amb totes les normes històriques de la nostra base de dades.

4. Vegeu Gagnon i Hinterschweiger (2011) per a una anàlisi de la relació entre deute i tipus d'interès.

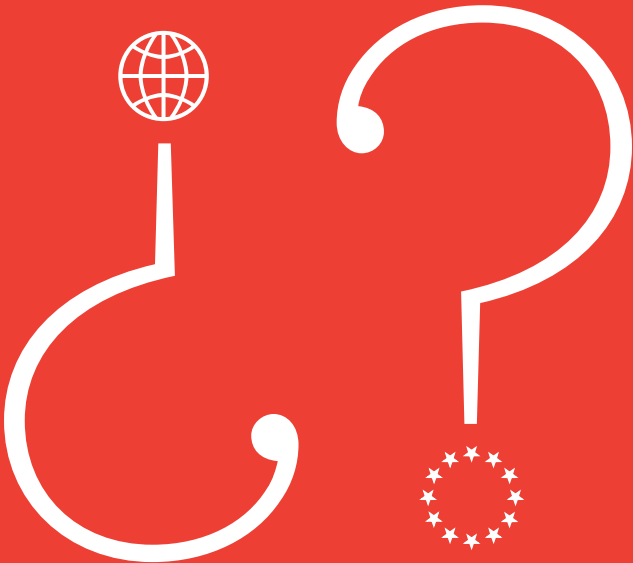
5. Vegeu Kaminsky i Reinhart (1999).

6. Reinhart i Sbrancia (2001).

7. Existeixen obres sobre la repressió financera en economies de mercats emergents (vegeu Easterly, 1989) i Giovannini i De Melo, 1993, per exemple). Tanmateix, el sistema de Bretton Woods, adoptat el 1946, va establir un sistema de mercats financers altament regulats basat en els tres pilars de: i) crèdit dirigit, ii) límits al tipus d'interès, i iii) controls de divises (vegeu el quadre 1).

8. Aquesta anàlisi es va presentar per primera vegada a Reinhart i Rogoff (2008).
9. Em centro en el deute públic brut perquè les sèries de temps de mesures més generals del deute públic de molts països no estan disponibles. Sens dubte, el període previ real del deute és considerablement més llarg que el que aquí s'indica, almenys sobre una base actuarial de valor present, a causa de les àmplies garanties governamentals que s'han donat al sector financer en els països en crisi i en altres llocs on, per exemple, les garanties de dipòsits es van elevar el 2008.
10. Vegeu Reinhart i Rogoff (2009 i 2011a) per a proves sobre el comportament de la producció abans, durant i després de les crisis de deute.
11. Històricament, els deutes externs bruts deu vegades superiors al PIB (com els casos d'Islàndia i d'Irlanda) no surten als gràfics, tant en el cas d'economies avançades com d'economies de mercats emergents. En efecte, Reinhart, Rogoff i Savastano (2003) calculen que més de la meitat de totes les suspensions de pagaments de mercats emergents o episodis de reestructuració des de la Segona Guerra Mundial van tenir lloc amb nivells de deute del 60% o menys (cosa que satisfaria els criteris de Maastricht).
12. Vull observar que Islàndia i Irlanda (i també Espanya), que tan sovint són notícia pels seus problemes de deute actuals, eren casos exemplars de reducció del deute públic amb èxit fins a la vigília de la crisi actual.
13. Vegeu Arellano i Kocherlakota (2008) per a un marc coherent amb aquestes dinàmiques.
14. Amb l'opacitat dels balanços de situació en moltes institucions financeres en aquests països, l'abast d'aquesta exposició és, encara, desconegut.
15. Vegeu Reinhart i Rogoff (2009).
16. Reinhart i Reinhart (2009).
17. Vegeu Reinhart i Reinhart (2011).
18. En aquest article, deute públic es refereix al deute brut del govern central. El deute públic intern és deute públic emès sota la jurisdicció legal interna. El deute públic no inclou obligacions amb garantia pública. El deute brut extern total inclou els deutes externs de totes les branques del govern, així com el deute privat emès per entitats nacionals privades sota jurisdicció estrangera.
19. Els exercicis equivalents a aquest per a mercats emergents es presenten a l'estudi original.
20. Els quatre grups que abasten els nivells d'endeutament baix, mitjà-baix, mitjà-alt i alt es basen en la nostra interpretació de gran part dels estudis i del debat de polítiques sobre el que es considera nivells de deute baixos, elevats, etc. És paral·lela a les agrupacions de països que fa el Banc Mundial segons quatre grups d'ingressos. L'anàlisi de sensibilitat que implica un conjunt diferent de límits de deute es mereix una exploració, així com els llindars de deute específics per països en les línies generals que es presenten a Reinhart, Rogoff i Savastano (2003).
21. El lector que hi estigui interessat pot adreçar-se a l'estudi original per a la taula equivalent de mercats emergents.
22. La mostra utilitzada inclou 24 països de mercats emergents.
23. La hipòtesi nul·la és sigui el que sigui que s'entén per «normal» en oposició a l'alternativa del creixement més baix.

24. Kaminsky i Reinhart (1999) tracta aquests problemes de metodologia.
25. Bruno i Easterly (1998) troben no-linearitats semblants en la relació inflació-creixement.
26. El gràfic 3 a la versió de treball del NBER no s'inclou a la versió publicada de l'article.
27. Per a un model en què els dèficits del govern finançats pel crèdit condueixen a una crisi de la moneda, vegeu Krugman (1979).
28. Reinhart i Rogoff (2011b).
29. Finlàndia, que aleshores estava sota una amenaça constant d'invasió soviètica, va mantenir els pagaments dels deutes als Estats Units per a conservar una relació tan bona com fos possible.
30. Vegeu Reinhart i Reinhart (2011a).
31. Vegeu Reinhart i Sbrancia (2011) per a una anàlisi completa del paper internacional de la repressió financera a l'hora de reduir l'excés de deute de la Segona Guerra Mundial.
32. De fet, aquest és l'argument central a Reinhart i Reinhart (2010), que originalment es va publicar el 17 de novembre de 2008.
33. Flux de Fons agreguen els sectors privat i públic, quan el segon s'integra de les empreses federals (xarxa), les estatals i les locals i governamentals. Reiterem que aquesta no és la mesura del deute públic que fem servir en l'anàlisi històrica, que és el deute brut del govern central (que per als Estats Units actualment és el 90% del PIB).
34. La síndrome d'«aquest cop és diferent» té les bases en les creences fermes que: i) les crisis financeres i els seus efectes negatius són una cosa que passa a altres persones en altres països i en altres temps (no passen aquí, no passen ara ni ens passen a nosaltres); ii) estem fent les coses millor, som més intel·ligents, hem après dels errors del passat; iii) a conseqüència d'això, es creu que les velles regles de valoració ja no són aplicables.

Mark Leonard **Europa com a força en l'escenari mundial** Fa uns quants anys vaig escriure un llibre on deia que Europa lideraria el segle XXI. Quan es va publicar, alguns temien que Europa quedaria apartada al marge i seria irrelevant. Però ha passat el contrari: Europa no havia estat tan prominent en la imaginació global des d'abril del 2004. Recordo que en aquella època viatjava pel món i em sorprenia que la gent, des de Pequín fins a Bòsnia o el Caire, ens veiés com una potència ascendent que

elaborava una constitució i uns plans per a una política exterior comuna encaçalada per un nou ministre d'Exteriors. Wen Jiabao va arribar a declarar el 2003 «l'any d'Europa», i es va fer un gran esforç per contrastar la focalització en Brusselles amb la política de Washington de dividir i governar els estats membres.

Avui tothom torna a interessar-se per la Unió Europea, però ara aquesta preocupació és per la implosió d'Europa i no pas pel seu creixement. Se'ns percep com un problema en lloc d'una solució als problemes; un objecte en lloc d'un subjecte. Però aquesta nova atenció no és un fet completament negatiu, perquè el problema més greu de la UE és que massa sovint no és prou valorada.

Personalment, em sembla que la UE és l'experiment més apassionant de la història; no només perquè ha suprimit les guerres entre països europeus, ha donat suport a la transició dels seus veïns o fins i tot ha protegit valors importants. El més apassionant, per a mi, és que és la innovació més important en l'exercici del poder polític des de la creació de l'estat nació fa cinc-cents anys. La UE ha evidenciat que els ciutadans poden viure bé en estats petits que tenen proximitat amb els ciutadans i, alhora, gaudir de la protecció i de l'economia d'escala que es deriven de tenir un mercat de cinc-cents milions de consumidors i polítiques per enfrontar-se a problemes d'àmbit continental, des del crim organitzat fins al canvi climàtic.

Encara més important és que la UE ha demostrat que existeix una manera de pensar diferent sobre la seguretat. En lloc de confiar en l'equilibri de poder i la no-interferència en els afers dels altres, el model de seguretat de la UE es basa en una profunda interdependència econòmica, política i, sobretot, legal. Els tribunals de justícia han substituït els exèrcits com a eina per a solucionar conflictes.

I aquest model europeu ha estat pioner en l'escenari mundial i s'ha estès de quatre maneres fonamentals: amb l'ampli-

ació, a través de l'impacte que té sobre els veïns, a través de la creació d'institucions globals que defensen una manera de treballar europea, i, finalment, inspirant altres regions del món perquè s'hi integrin.

En aquella època pensava que el resultat final d'aquestes tendències seria que el món no esdevindria ni un espai unipolar dominat pels Estats Units ni un govern global liderat per les Nacions Unides, sinó que més aviat veuríem un món de regions governat segons uns principis que resultessin còmodes als europeus.

Llavors vaig argumentar —i encara penso el mateix— que la manera europea d'exercir i organitzar el poder és excepcionalment adequada per a un món interdependent amb problemes d'acció col·lectiva.

Per a mi, si la UE és important és precisament perquè estem entrant en un món en què Europa no creu que serà el centre de l'univers.

LA CRISI ACTUAL D'EUROPA

Sovint és més fàcil entendre la crisi d'un continent amb l'avançat de la distància. En alguns aspectes, els xinesos entenen més bé les causes i conseqüències de la crisi de la UE que nosaltres mateixos.

Els xinesos amb qui parlo s'han adonat que la crisi d'Europa és, sobretot, política més que econòmica; una crisi de la democràcia. Si el defecte de la construcció econòmica de l'euro és la creació d'una moneda única sense una hisenda comuna, el defecte de la seva construcció política és la creació d'un sistema comú per a crear polítiques sense tenir una política comuna. En aquest espai hem vist un conflicte creixent entre institucions polítiques tecnocràtiques que han intentat construir Europa i oposicions populistes que han provat de debilitar-la.

Ara som testimonis de la caiguda de l'ordre polític europeu i de l'erosió del consens permissiu per a la integració. A Holanda, a Finlàndia, a Grècia, a Irlanda o a Itàlia, els partits predominants són apartats al marge i els partits alternatius dominen l'agenda. És el moment d'un *Tèa Party* europeu? El moment en què les orgulloses jerarquies dels partits es troben a la deriva i sense el poder per guiar les seves formacions, en altres temps orgulloses. O potser passa alguna cosa més greu. He estat investigant aquest tema i em sembla que la crisi econòmica del 2008 passarà a la història com un dels moments més importants d'alineació política, fins i tot més que el 1917, el 1945 o el 1989 quan tot el sistema polític i de partits va quedar capgirat i es va reconstruir.

Després, els xinesos van assenyalar unes quantes tendències institucionals interessants:

Primer, la renacionalització. El 2003 es van esforçar molt a enfortir les relacions amb Brusselles, però ara han decidit que la ruta real cap a Europa passa per Berlín. Ja vam veure que tractaven Angela Merkel com si fos la líder d'Europa, en lloc de la d'Alemanya, durant el seu viatge a Pequín a l'agost del 2012. Han organitzat reunions conjuntes del seu gabinet.

En segon lloc, els *think-tanks* xinesos s'han interessat molt per la idea d'una Europa multinivell. Quan vaig ser a Pequín fa unes setmanes em van preguntar si és possible que els líders europeus salvin l'euro però creïn una barrera tan profunda entre els 17 i la resta que matin accidentalment la UE dels 27, i després em van preguntar si és probable que el Regne Unit surti de la UE. Si voleu saber què passarà al Regne Unit, em sembla que ara és molt probable que tots els partits polítics predominants es comprometin a fer un referèndum sobre la permanència a la UE a la pròxima legislatura. Els conservadors triaran un pas

a dos temps: primer es comprometran a repatriar la sobirania en una sèrie d'àrees, com la directiva d'horaris laborals, les polítiques socials, el sector pesquer, etc., i llavors prometran un referèndum afirmatiu. El Partit Laborista és més probable que prometi un referèndum sobre «permanència o sortida». En aquest cas, segurament tindrà tres parts: unir-se a tot, l'*statu quo*, o la retirada.

En tercer lloc, s'han adonat de la crisi de l'ordre europeu. Per nosaltres la UE proporciona la base institucional de l'ordre europeu, però aquest abril els xinesos van convèncer els polonesos d'organitzar una conferència per a la Xina i l'Europa de l'Est —amb el model de les conferències de la Xina i Àfrica—. Aquest pas tan agressiu dels xinesos va deixar atònits els oficials de Brusselles. Pequín no va distingir entre membres i no membres de la Unió i va posar Sèrbia, Bòsnia i d'altres amb la UE. No tenien previst convidar la Comissió Europea, i —cosa encara més sorprenent— volien establir una oficina permanent de suport a aquesta comunitat nova.

I la gran pregunta és com afectaran aquests canvis institucionals i polítics la UE com a agent de política exterior. Superficialment, l'eurocrisi:

- Ha restringit la capacitat europea de reaccionar davant les revolucions a l'Orient Mitjà i el nord d'Àfrica.
- Ha desencadenat una onada de retallades de pressupost als estats membres que podria erosionar les fonts de poder dur i poder tou, com la defensa i la despesa en ajuda.

Però, a un nivell més fonamental, ha plantejat la possibilitat de la desintegració, en lloc de la integració, al sud-est d'Europa: quines serien les conseqüències geopolítiques de la sortida de Grècia?

QUÈ HI PODEM FER?

El primer pas ha de ser explorar quin problema hi ha amb l'estratègia actual. L'estiu passat, Angela Merkel es va trobar al caire del precipici de l'ensorrament de l'euro i no li va agradar gens la vista: va decidir que faria tot el que fos necessari per a salvar l'euro. Però els intents del seu govern per minimitzar els costos del rescat dels països en crisi van deixar països com Grècia sota la pressió deflacionista i van fer que el cost dels préstecs pugés de manera vertiginosa. L'intent de Merkel de fer complir les normes sense tenir en compte els efectes en l'economia real va provocar una revolta als països deficitaris. I el d'imposar accions decisives a través d'un duet francoalemany va acabar estimulant el populisme i va crear més paralització. Tot i que, individualment, aquestes estratègies tenen una lògica pròpia, collectivament fan que el projecte europeu sembli garrepa, rígid i opressiu.

En comptes de l'estratègia del passat, els líders de la UE necessiten una visió alternativa per a una Europa d'incentius que sigui generosa, flexible i fortificant. Al nostre informe, *A Europe of incentives* «Una Europa d'incentius», n'exploràvem les implicacions en termes econòmics i polítics.

Però, si hem de progressar, em sembla que és important entendre amb més matisos la posició d'Alemanya. S'ha parlat molt de la por patològica a la inflació de la dècada del 1920, però la culpabilitat sobre els anys trenta i la por del col·lapse de l'ordre europeu encara fan que l'elit alemanya sigui sensible als arguments sobre què és bo per a Europa.

També hi ha un tercer record del qual se'n parla menys: una sensació de traïció sobre la unitat política europea dels anys noranta. El 1994 dos destacats polítics alemanys —Wolfgang Schäuble i Karl Lamers— van oferir a qui llavors era el primer ministre francès, Edouard Balladur, la possibilitat d'unir-se al nucli dur d'una unió política com a intercanvi per sacrificar el

marc alemany per la Unió Monetària Europea. Balladur no es va dignar ni a contestar. El teló de fons del debat actual sobre els eurobons és que l'elit política alemanya —liderada per Schäuble, que ha ascendit al càrrec de ministre de Finances— tem que els francesos se'ls tornaran a rifar.

A molts comentaristes externs se'ls escapa el fet que Merkel va preparant de mica en mica el terreny per a un gran pacte europeu. En privat, moltes persones del seu govern ja accepten les afirmacions que fa des de l'oposició el Partit Socialdemòcrata d'Alemanya (SPD), segons el qual l'austeritat sense creixement és una quimera, i una part del preu que s'ha de pagar per permetre que Espanya i Itàlia tornin a créixer ha de ser la socialització del seu deute (el Consell d'Assessors Econòmics de Merkel fins i tot ha publicat un avantprojecte per a un «fons de redempció del deute»). Berlín és reticent a donar la targeta de crèdit a altres països sense abans aconseguir alguns sistemes de control sobre la despesa. Expliquen que Alemanya no pot finançar França si insisteix a mantenir la despesa pública al 56% del PIB i la jubilació als seixanta anys (la despesa pública d'Alemanya és del 46%, i l'edat de jubilació els seixanta-set anys). Berlín vol canviar els tractats i institucions europees per fer que aquestes restriccions siguin vinculants (incloent-hi un increment de poder del Parlament Europeu sobre els pressupostos nacionals i eleccions directes per a elegir el president de la Comissió).

La pregunta que es fan els alemanys és si França està disposada a la unió política a canvi de la solidaritat fiscal. Els crítics l'encerten quan diuen que no és bo que el govern alemany presenti la unió política com a prerequisite per a la unió bancària i fiscal, però s'equivoquen en descartar la idea com si fos una maniobra de distracció.

L'Europa actual s'està convertint en una «unió apolítica» on les eleccions permeten que els ciutadans canviïn de govern però no de polítiques, i els que decideixen són els tecnòcrates.

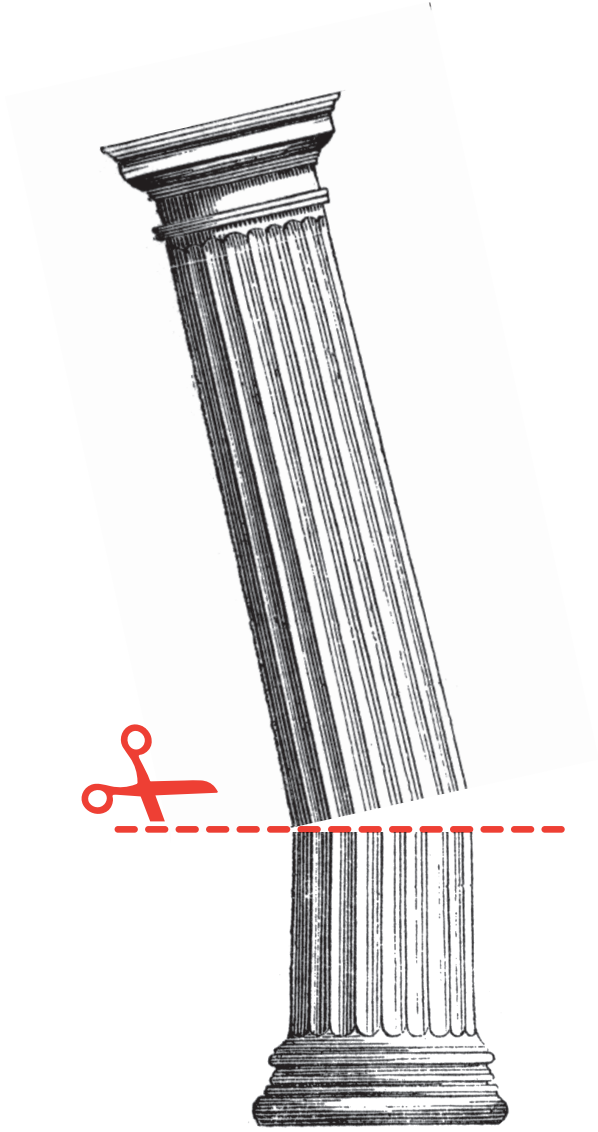
El que preocupa és que la visió alemanya portarà la política econòmica encara més lluny de l'àmbit polític, però alguna mena de legitimació democràtica haurà d'anar de bracet amb la socialització del risc, tant per a assegurar-se que la UE té els fonaments democràtics per aguantar el rebombori financer, com per a complir amb els requisits del Tribunal Constitucional d'Alemanya.

Des del meu punt de vista, la UE serà més legítima si fa que els governs nacionals tinguin un paper més visible i n'incrementa la responsabilitat, en lloc de convertir la Comissió Europea en un govern *de facto*. Una idea podria ser establir un consell de viceprimers ministres que es reunís setmanalment a Brusselles i que hagués de respondre davant d'una segona cambra de parlamentaris nacionals que es reuniria amb el Parlament Europeu.

Alemanya no vol fer cap pas fins a l'últim moment, perquè vol temps per trobar la manera d'introduir controls i té por que els països deutors tornin a caure en mals hàbits si Alemanya socialitza el deute massa de pressa.

Però aquesta mena de polítiques de risc s'estan tornant massa perilloses. S'estan preparant les circumstàncies per arribar al pitjor escenari possible, i ens acostem al moment en què ni Merkel no podrà parar-ho. Però, tot i que les biblioteques s'ompliran amb els errors de la seva política europea, Europa té sort que és una dirigent alemanya la que es troba en el punt de mira. Si França fos la nació indispensable, dubto que aconseguís superar la seva obsessió amb la sobirania i l'orgull nacional. Espanya i Itàlia tenen tradicions proeuropeïstes, però el que no sé és si tenen els recursos i la credibilitat política per a fer que els mercats i els altres països les segueixin. I imagineu-vos per un moment què passaria si David Cameron es trobés a la pell de Merkel. Potser el món té molta por de les conseqüències de les polítiques alemanyes, però, per raons històriques, geogràfiques i polítiques,

la república de Berlín encara és l'únic país que ens podem imaginar sacrificant els interessos a curt termini per salvar Europa de la crisi actual.

Wolfgang Münchau **Per què la zona euro no és sostenible amb el sistema actual** Argumentaré que el conjunt actual de directives disponibles és incompatible amb la supervivència de la zona euro. Tinc en compte la decisió presa a la Cimera del 28 i 29 de juny de 2012, que va tenir lloc després de la reunió anual del Cercle d'Economia. Després de les operacions de liquiditat del Banc Central Europeu (BCE) el desembre del 2011 i el febrer del 2012, diversos dissenyadors de polítiques —entre ells Wolfgang

Schäuble, ministre de Finances alemany— van expressar la sensació que «la pitjor part de la crisi ja s'ha acabat». Va resultar, però, que aquesta opinió era errònia: el diferencial dels bons a deu anys tornava a ampliar-se el març del 2011 i arribava a nous límits cap al juny. Això es va desencadenar per una combinació de fets: l'augment del dèficit espanyol del 2011; l'estancament de les negociacions del Govern espanyol amb la Comissió Europea pel pressupost del 2012; la crisi de Bankia; l'especulació sobre la sortida de Grècia enmig de la pujada de Syriza en les enquestes d'opinió gregues; la incertesa sobre el programa i les polítiques de François Hollande, que després va ser elegit president de França; l'estat d'incertesa política d'Itàlia, i el referèndum irlandès sobre el pacte fiscal (amb un ampli vot afirmatiu). El consens entre els funcionaris de la UE era que les polítiques de liquiditat del BCE donaven dos anys a la Unió per a solucionar la crisi. Aquesta opinió també va resultar ser errònia.

GRÈCIA

Gran part del debat sobre la crisi de la zona euro s'ha centrat en Grècia. Les segones eleccions gregues del 2012, celebrades el 17 de juny, van fer sorgir una coalició de la Nova Democràcia, el Pasok i l'Esquerra Democràtica. Aquests tres partits van acordar que de moment seguirien l'actual memoràndum de la UE i el Fons Monetari Internacional i, mentrestant, intentarien negociar alguns canvis. Angela Merkel ha deixat clar que no hi haurà més diners, i això limita l'abast de les renegociacions. Com que Grècia té un dèficit primari de tot el 2012, qualsevol extensió del programa sens dubte requeriria més diners.

A mi em sembla que el Govern actual complirà les condicions fins a la tardor, i que llavors començarà la confrontació, probablement amb l'informe de la troica al desembre. Clarament,

el perill que Grècia es trobi en una situació en què no tingui més remei que sortir de la zona euro existeix, fins i tot amb el Govern actual. Una alternativa preferible seria declarar-se en suspensió de pagaments dins de la zona euro, però això requeriria la voluntat de renegociar de totes les parts i acceptar un alt grau de participació dels sectors oficials. Potser encara passarà, però jo no hi comptaria. Jo crec que Grècia no sortirà de la UE, però el perill és clar i present.

ESPANYA

La crisi espanyola té una altra essència, però no és menys greu. No és una crisi fiscal, sinó una crisi bancària amb implicacions fiscals. I, com que l'Estat espanyol és fiscalment responsable del sistema bancari espanyol, els dos problemes estan relacionats —com va demostrar la reacció negativa del mercat al programa espanyol del FEEF/MEDE (Fons Europeu d'Estabilitat Financera/Mecanisme Europeu d'Estabilització) que s'havia previst. Després que el BCE donés diners als bancs a través de l'operació de refinançament a llarg termini (LTRO, per les sigles en anglès), amb l'objectiu explícit que els bancs donessin suport al govern, el FEEF deixa diners a l'Estat perquè pugui recapitalitzar els bancs. Alguns comentaristes de mercat han comparat aquesta situació amb la de dos borratxos en un bar que se sostenen l'un en l'altre. La pressió de les crítiques finalment va portar a l'acord de la Cimera del 28 i 29 de juny per a permetre injeccions de capital directes del MEDE als bancs. Tot i que està sotmès a un risc greu d'execució i possibles retards, aquest acord implica que el Consell Europeu ha entès que es necessita una estratègia diferent.

Abans d'aquest acord, la rendibilitat dels bons espanyols havia augmentat fins a més del 7% —un nivell al qual Espanya podia obtenir préstecs dels mercats financers de manera sosteni-

ble, sobretot tenint en compte la gravetat de la recessió. L'augment dels diferencials espanyols el van causar les polítiques mal fetes, començant per l'ajornament del pressupost del 2012 fins després de les eleccions a Andalusia, la mala gestió de la crisi de Bankia i la insistència del president del Govern a dir que Espanya no recorreria al programa MEDE.

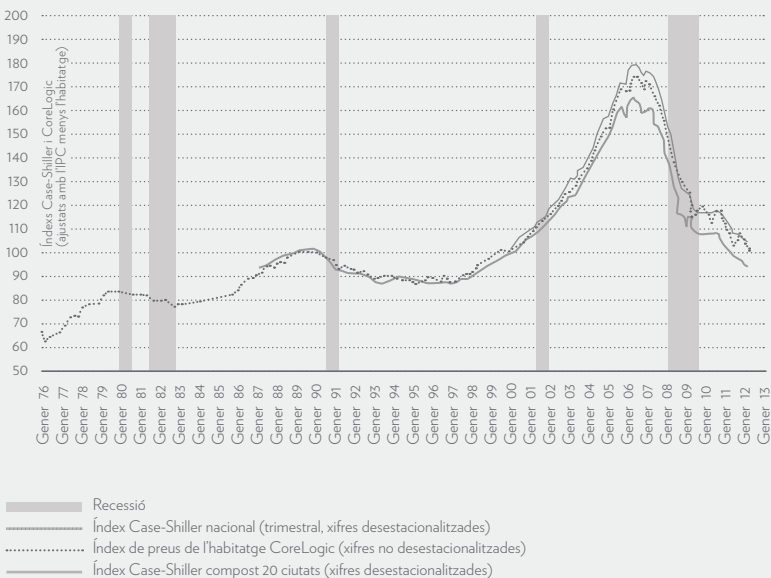
La crisi de Bankia posa en dubte de manera més general la viabilitat del sistema bancari espanyol. Un informe fet per dos assessors independents va estimar que la recapitalització necessitava entre 51.000 i 62.000 milions d'euros, però no crec que aquest càlcul tingués en compte de manera adequada l'impacte de la recessió en els beneficis d'explotació del sistema bancari espanyol en els pròxims anys. La meua estimació és d'entre 100.000 i 200.000 milions. Aquesta xifra excediria la quantitat del programa acordat amb el FEEF/MEDE. Amb un deteriorament simultani dels sectors públic i privat, l'economia espanyola està atrapada en una recessió de balanç, un fenomen que va descriure Richard Koo en referència al Japó de principis de la dècada dels noranta, i que pot provocar una caiguda profunda, prolongada i difícil de superar.

Les projeccions de dèficit espanyol encara són massa optimistes. L'objectiu original era tenir un dèficit del 6,5% el 2011, reduir-lo al 4,4% el 2012 i al 3% el 2013. Més tard es va acordar un programa revisat, segons el qual Espanya reduiria el dèficit al 5,4% el 2012 i mantindria el compromís de l'objectiu d'un 3% al 2013. Cap el juny es va abandonar aquest objectiu i es va ajornar fins al 2014. Les notícies que afirmen que el dèficit del 2012 del Govern central ja havia arribat al límit anual al maig suggereixen que aquest any Espanya tindrà un excés de dèficit molt important, probablement d'una escala semblant a la del 2011. No hi ha dubte que ens trobem en un ambient en què, com va descriure Koo, les projeccions econòmiques ordinàries fallen perquè no tenen en compte les dinàmiques d'una recessió de balanç.

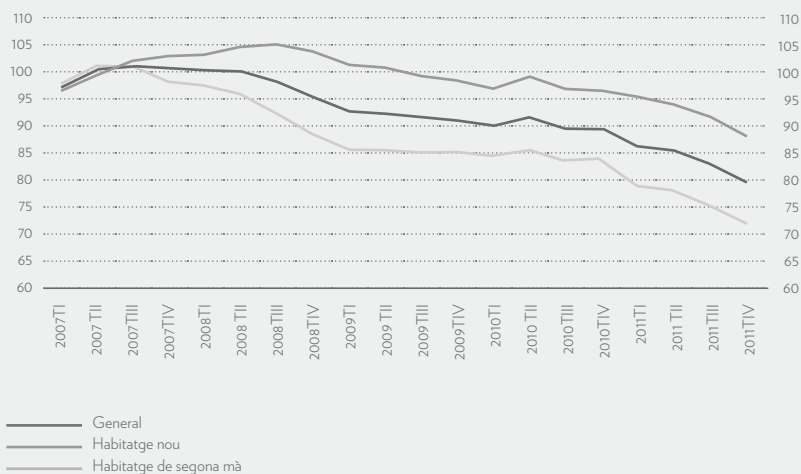
Tot i el fort despallanquejament al sector privat, la ràtio total de deute sobre el PIB no ha baixat gaire. Mentre els Estats Units estan clarament en un procés de despallanquejament, Espanya no ha progressat gairebé gens. El motiu és que es va permetre que els bancs no fessin res sobre els seus deutes incobrables durant molt més temps, i aquest factor també ha contribuït a fer que la baixada de preus de l'habitatge vagi molt més a poc a poc.

El gràfic que hi ha a continuació compara l'índex dels Estats Units i el d'Espanya. La sèrie espanyola només es pot trobar a partir del 2007, però la caiguda d'un 20% és molt més baixa que la dels Estats Units, especialment si tenim en compte que Espanya tenia una bombolla molt més grossa.

GRÀFIC 1. PREUS DE L'HABITATGE DELS ESTATS UNITS: ÍNDEX CASE-SHILLER DE L'HABITATGE

GRÀFIC 2. ÍNDEX ESPANYOL DE PREUS DE L'HABITATGE

Font: INE.

ITÀLIA

La situació a Itàlia és molt diferent de la de Grècia i Espanya. Itàlia pateix un gran excés de deute i problemes estructurals, però la posició política actual és relativament bona i els problemes d'actius dubtosos no són tan greus com els d'Espanya.

El dilema d'Itàlia es pot resumir així: com pot ser solvent i quedar-se a la zona euro amb els interessos de mercat en la franja de 4-6%, tenint en compte que el país té un nivell de creixement baix? Itàlia s'enfronta al problema afegit d'haver de sot-

metre's a la nova norma 1/20 que es va redactar amb les legislacions conegudes com a «*six pack*», ara reafirmades en el pacte fiscal. D'acord amb aquesta norma, els països han de reemborsar una vintena part del seu excés de deute (és a dir, la porció que fa que s'excedeixi l'objectiu d'una ràtio de deute sobre el PIB del 60%). La norma exigeix que Itàlia pagui un 3% del seu deute cada any (1/20 de 60) durant vint anys. A més a més, per a estabilitzar el nivell de deute actual al 120%, Itàlia necessita un superàvit primari de prop del 4% —la xifra exacta depèn de les previsions de creixement i dels tipus d'interès. Per tant, amb la norma 1/20, el superàvit primari que necessita Itàlia durant gairebé una generació és més o menys d'un 7% (reduint-se a poc a poc amb la caiguda del nivell del deute sobre el PIB). No queda clar ni si això és tècnicament possible, tenint en compte l'impacte d'aquestes mesures d'austeritat brutals en el creixement, i amb la possibilitat que Itàlia quedi atrapada en un forat de deute molt abans que pugui arribar a aquests nivells. Però, deixant de banda la viabilitat econòmica, aquests nivells no són realistes políticament.

A més, la lluna de mel política del primer ministre, Mario Monti, es va acabar amb el seu programa de reformes, que va rebre atacs de totes bandes, incloent-hi acadèmics com Francesco Giavazzi o Alberto Alesina, que en un article al *Corriere della Sera* va criticar el programa dient que era desencertat i que no centrava prou en el creixement. Monti també ha baixat en les enquestes d'opinió, i se senten queixes des de la seva coalició i demandes d'eleccions noves. Va aconseguir superar una moció de confiança important al Parlament italià, relacionada amb les reformes laborals i les pensions. I també va aconseguir el que al principi semblava un bon resultat de la Cimera Europea del 28 i 29 de juny, que hauria

hagut d'allargar la seva permanència en el càrrec una mica més.

Però el que ha canviat a la política italiana és l'ascens d'un partit populista antieuro, el Moviment 5 Estrelles, i un gir de cent vuitanta graus de Silvio Berlusconi, que ha descobert l'euro com a tema per fer campanya. Ara opina que no seria cap sacrilegi si Itàlia sortís de la zona euro. En una entrevista va dir que seria millor si en sortís Alemanya, o si el BCE proporcionés un suport il·limitat al mercat de bons italià. Però, si no es compleix cap d'aquestes condicions, Itàlia hauria de considerar la possibilitat de sortir de la zona euro. L'amenaça política d'una sortida de la zona euro pesa sobre Itàlia.

RISCOS SISTÈMICS

El risc més perillós, ara mateix, és que un pànic bancari alentit es converteixi en una fugida de capital més extensa i contagiosa. El pànic bancari alentit ja ha començat a Grècia i a Irlanda, amb retirades de dipòsits importants a altres llocs. El pànic bancari fins i tot podria ser racional si tenim en compte que el fons de garantia dels dipòsits depèn de la credibilitat de la seva entitat sobirana. Encara no hi ha un pànic bancari fort, però podria passar en qualsevol moment, i també a Espanya i a Itàlia. Es necessitaria una resposta massiva i immediata.

El segon risc més important és una sortida incontrolada de Grècia. Des del meu punt de vista, tindria conseqüències catastròfiques per a l'economia grega; conduiria a un augment devastador de la desocupació i de la inflació, i probablement a la violència i a la insurrecció i, en el pitjor dels casos, a un retorn a la dictadura.

També tindria greus conseqüències per a la zona euro: ja no seria vista com una unió monetària, sinó com una zona imprecisa de moneda única. Això podria implicar un canvi fonamental de les expectatives dels inversors i dels ciutadans. La UE té els canals de contagi sota control, però s'ha d'anar amb compte amb «allò desconegut que desconeixem» (els «*Unknown Unknowns*» de Donald Rumsfeld).

LA SOLUCIÓ

La crisi de la zona euro té els següents components:

- una crisi bancària (Espanya, Irlanda, Portugal, Grècia);
- una crisi del deute sobirà (Grècia, Itàlia, Portugal, Irlanda);
- una crisi de competitivitat (el sud);
- una crisi de govern.

Per tant, un programa per a la resolució de la crisi hauria de tocar tots aquests punts, i en l'ordre adequat. Les «solucions» anteriors, com ara el préstec LTRO, no sols no han tingut cap efecte sinó que han enfortit el lligam perjudicial entre els bancs i la seva entitat sobirana, i s'han convertit en una manera ruïnosa i indirecta de donar suport al govern.

Per enfrontar-se a aquests defectes, un sistema per a solucionar la crisi necessita el següent:

- una protecció forta i flexible que tingui una capacitat suficientment alta (ja sigui amb un increment del lí-

- mit de préstec del MEDE o amb el palanquejament del MEDE a través d'una llicència bancària);
- un sistema comú de garantia de dipòsits;
 - un sistema comú de resolució bancària;
 - un full de ruta cap als bons europeus que inclogui bons de redempció del deute per cobrir estocs de deute pendent i un projecte d'eurobons per ocupar-se del deute nou;
 - una sobirania fiscal compartida al centre;
 - canvis en la missió del BCE.

L'acord de la Cimera del 28 i 29 de juny tenia l'objectiu de permetre que el MEDE injectés fons als bancs (o capital en la forma que es preferís), i de facilitar les adquisicions als mercats primaris i secundaris de bons, mentre s'avançava simultàniament cap a una unió bancària, amb les propostes per a aquest tema ajornades fins a l'octubre, o més tard. No quedava clar si les decisions exigien canvis en el tractat del MEDE. En qualsevol cas, sospito que es trigaria molt a aconseguir que els canvis acordats es poguessin posar en pràctica.

L'acord no ha suposat cap diferència fonamental per a la falta de sostenibilitat de la situació fiscal a Grècia i a Itàlia, ni per a la situació econòmica i fiscal d'Espanya i Irlanda. Les mesures acordades a la Cimera són un pas en la bona direcció que, fa uns quants anys, m'hauria alegrat molt de veure. Però em temo que ara són insuficients i arriben massa tard.

El problema fonamental de la zona euro no ha canviat. El conjunt de polítiques i tipus d'interès actuals és incompatible amb la supervivència de la zona euro. S'hauran d'acceptar coses que alguns polítics dirigents, com ara Angela Merkel, ja havien desestimat, o la zona euro fracassarà perquè els estats membres

adoptaran monedes nacionals, no per voluntat sinó per desesperació.

**EL
MÓN
AL
2012**

Tres qüestions econòmiques vistes des d'una altra mirada. Alejandro Estruch

El món al 2012. Joan B. Culla i Clarà

Espanya al 2012. Raphael Minder

Alejandro Estruch **Tres qüestions econòmiques vistes des d'una altra mirada** En aquest text, intencionadament breu, em proposo abordar tres problemes de l'economia espanyola i europea des d'un punt de vista que, sense arribar a ser ortodox, s'hi acostava amb una perspectiva una mica diferent de la convencional o, almenys, de l'habitual. Primer faré referència a la percepció dels efectes de la política de competència que s'ha desenvolupat a Europa en les últimes dècades, amb referència especial al cas espanyol.

A continuació proposaré una visió peculiar del que significarà (així, en mode indicatiu, perquè passarà tard o d'hora) la sortida de la crisi. I acabaré amb una referència a l'evolució dels tipus de canvi de l'euro respecte a les tres divises que avui dia resulten decisives en el comerç exterior europeu: el dòlar d'EEUU, el ien i el iuan.

Als economistes ens agrada fer servir gràfics per a il·lustrar les nostres explicacions. Els gràfics són representacions simplificades de la realitat que freqüentment ajuden a entendre-la, i gairebé sempre a explicar-la. També ens agrada intercalar expressions en llatí i en anglès en el discurs perquè, com deia l'estimat Ernest Lluch, donen a això que fem més aparença de ciència, i a la més mínima oportunitat fem servir expressions matemàtiques perquè, en paraules del no menys estimat i enyorat Fabià Estapé, «les matemàtiques són com la cavalleria: no serveixen per a guanyar batalles però resulten molt elegants». En aquesta peça faré servir alguns gràfics, gairebé cap llatínada i pràcticament gens de matemàtiques.

No començaré sense abans agrair al Cercle d'Economia, en la persona d'Antón Costas, la invitació per a col·laborar en aquesta publicació, així com a Joan Ramon Borrell per haver-me donat les idees principals que desenvoluparé.

I. ELS EFECTES DE LA POLÍTICA DE COMPETÈNCIA: L'OPINIÓ DELS EXECUTIUS

La competència no és un fenomen espontani en els mercats. El desig natural de qualsevol que produeix o ven alguna cosa és ser l'únic que ho fa, i no pas per cap perversitat estranya, sinó perquè la finalitat de tota empresa és maximitzar els beneficis i, quan un és monopolista, als beneficis normals hi afegeix els que es deriven de vendre quantitats més petites a preus més alts o, com diu l'economia del benestar, d'apropiar-se d'una part de

l'excés del consumidor. Espanya, com a mínim en això, no és diferent dels altres països. Tots som molt liberals, molt partidaris de la competència lliure... fins que tenim una posició de domini en el mercat on treballem.

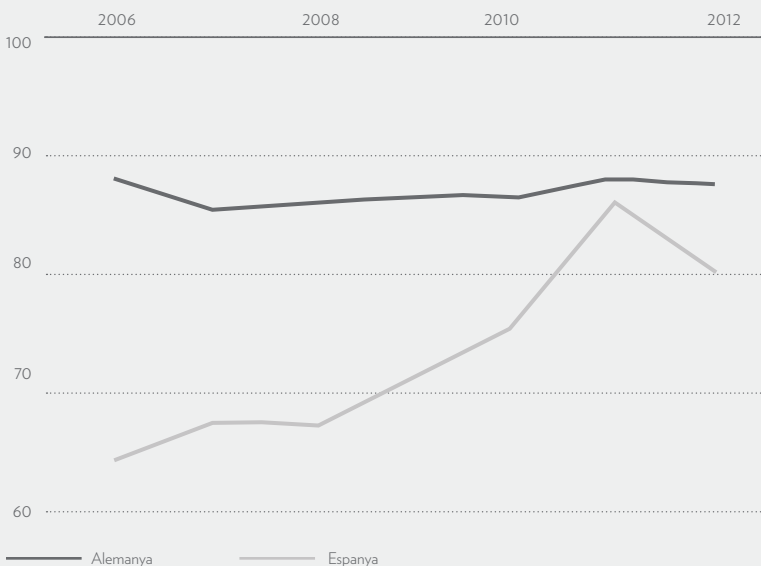
Per això existeixen, des de fa més d'un segle llarg en alguns països —en això sí que anem amb un lleuger retard: el nostre Tribunal de la Competència, ara la Comissió Nacional de Competència, es va crear el 1963—, lleis que intenten protegir els interessos dels consumidors i preservar el joc net en el mercat mitjançant el control i la repressió de les pràctiques restrictives de la competència. Hi ha moltes maneres d'analitzar aquestes lleis. Es pot estudiar la regulació en abstracte i deduir dels continguts quins efectes se'n poden esperar. També és útil comparar els nivells de competència que hi ha en els mercats abans i després de l'aplicació d'una normativa determinada. Però, no seria interessant conèixer la percepció que tenen els professionals que gestionen empreses sobre l'efectivitat de les lleis de defensa i promoció de la competència?

En un treball recent de Borrell, Jiménez i García (2013) s'analitzen les dades de l'*Executive Opinion Survey* realitzat per l'escola de negocis International Institute for Management Development (IMD) de Lausana. Es tracta d'una àmplia enquesta-panel amb dades recollides de 59 països durant 14 anys, dirigida a executius sènior representatius de la comunitat de negocis de cada país, en proporció al pes dels diferents sectors en el PIB. A aquests executius, sempre d'empreses mitjanes o grans amb dimensió internacional, se'ls demana que avaluin les condicions de competència presents i esperades del país on han viscut i treballat l'any anterior.

Amb les dades obtingudes a l'enquesta, Borrell va elaborar un gràfic on es mostra l'efectivitat de la política de competència d'Espanya i d'Alemanya en comparació amb el país que ha obtingut la millor avaluació (índex 100) a cada un dels anys,

segons els resultats recollits a l'enquesta entre el 2006 i el 2012. El país de referència va ser Finlàndia el 2006, el 2010 i el 2011; Àustria el 2007 i Dinamarca el 2008, el 2009 i el 2012.

FIGURA 1.1. EFECTIVITAT RELATIVA DE LA POLÍTICA DE COMPETÈNCIA

Font: Borrell (2012).

Alemanya és un país amb una llarga tradició en la lluita antitrust i, per tant, no és sorprenent que la percepció de la seva política de competència sigui estable i elevada, prop del 90% del país més ben considerat en tots els anys observats. Què passa amb Espanya? Doncs que, comparada amb el millor país, entre el 2006 i el 2011 la millora de la valoració ha estat excellent —d'una mica menys de l'índex 65 a més del 85, és a dir, una millora de prop del 40%— però el 2012 la tendència es trenca i tornem a caure al 80. I això, per què?

La millora del judici sobre la nostra política de competència està relacionada amb l'aprovació d'una llei nova, derivada d'un ampli procés de consulta pública en què van participar experts en política de competència i en les estratègies i estructures institucionals que han tingut més bon resultat a l'hora d'aplicar-la, tant a Espanya com en altres països avançats. El resultat va ser el disseny d'una institució potent i amb recursos, al marge del joc dels partits i de les influències dels sectors afectats per la seva feina, amb consellers molt preparats tècnicament i tècnics de gran professionalitat que han treballat sense interferències.

La millora del disseny institucional ha implicat un augment considerable dels informes, expedients i sancions, en el qual la contribució del programa de clemència no ha estat menor, que ha confirmat el potencial que se li atribuïa en funció de les experiències estrangeres conegudes. Fins i tot malgrat algunes accions legals difícils d'entendre dutes a terme per alguns dels afectats, les autoritats nacionals de competència han estat impertorbables en l'exercici de les seves funcions. Així, han influït també en l'àmbit dels comportaments empresarials i han generat un clima de confiança i de cooperació amb les seves homòlogues autonòmiques que explica una part important de la percepció reflectida a l'enquesta a què ens referim.

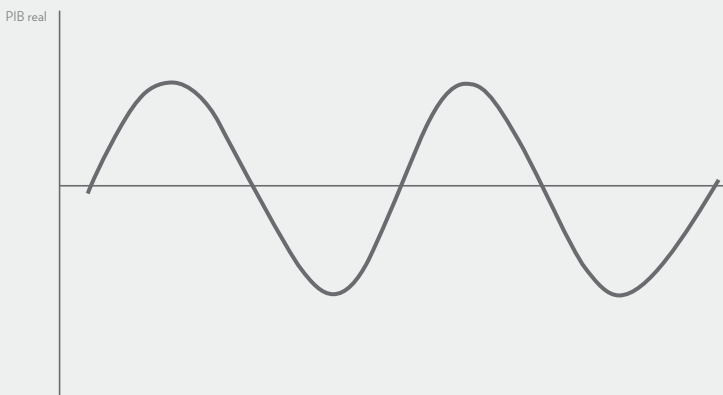
Què canvia a partir del 2012? Clar que no estem parlant de fets, sinó d'opinions. Curiosament, l'arribada al poder del govern actual no es veu com una garantia de continuïtat en les polítiques de foment i defensa de la competència. Potser ens trobem davant d'una d'aquelles paradoxes que sembla que ens agraden tant a Espanya: els governs d'extracció socialdemòcrata, teòricament menys creients en la capacitat del mercat, són els que milloren la legislació antitrust, mentre que els que s'autoanomenen liberals no sembla que inspirin la confiança suficient de que l'aplicaran amb la fermesa necessària.

Probablement perquè els capitans d'empresa coneixen perfectament la diferència entre els que són partidaris de la lliure competència i els que defensen el joc lliure de les forces del mercat, sigui quin sigui el resultat d'aquest joc.

II. MÉS INFLACIÓ PER A SORTIR MÉS DE PRESSA DE LA CRISI?

Per a representar el cicle econòmic solem fer servir un gràfic com el de la figura 2.1, que mostra l'evolució del PIB real. Collocant el temps a les abscisses i la taxa de creixement econòmic real a les ordenades, la línia sinusoïdal mostra el cicle econòmic i la interpretació és immediata: quan la línia és ascendent estem millorant; quan arriba al punt més alt, tard o d'hora les coses començaran a espatllar-se; quan és descendent estem empitjorant, i quan som al punt més baix es pot esperar que, tard o d'hora, les coses milloraran. De manera que, mirant-ho així, si ens trobem en una situació negativa hi ha dos moments clau: un, quan s'arriba al punt més baix del cicle i un altre, una mica posterior, quan la taxa de creixement econòmic perd aquell signe negatiu

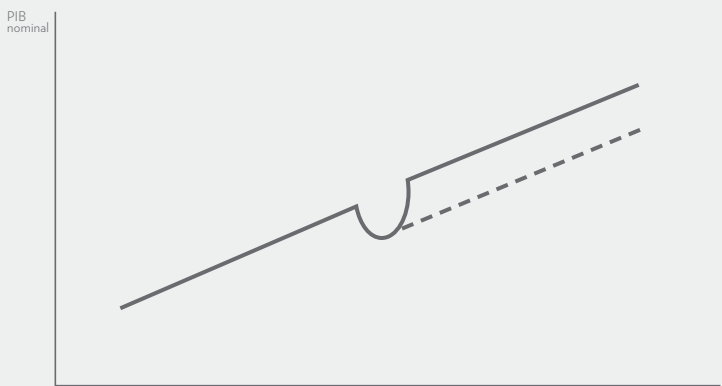
FIGURA 2.1. PERFIL DEL CREIXEMENT EN EL CICLE ECONÒMIC

dolorós que l'acompanya i podem afirmar que l'economia està creixent. I prou.

I prou? Res no s'allunya més de la realitat. Si mirem el cicle així, resulta que un gràfic que representés el valor del PIB podria tenir un aspecte semblant al que es mostra en la línia contínua de la figura 2.2. El PIB va creixent més o menys compassat amb la seva tendència, arriba la crisi i al gràfic apareix una mena de sot, de manera que quan sortim de la crisi tornem a ser on érem i aquí no ha passat res. Seria bonic que fos així, però la realitat no és tan agradable. En la intervenció que va fer a la desena edició del Seminari «Ernest Lluch» de l'última tardor, a la Facultat d'Economia i Empresa de la Universitat de Barcelona, el professor Javier Andrés (2012), un dels macroeconomistes espanyols de més reputació, va introduir una perspectiva del tema diferent i molt més realista, que ha explicat posteriorment en una de les seves aportacions habituals al bloc Nada es gratis de la web de FEDEA. El realisme més important d'aquesta perspectiva recau en tres qüestions.

FIGURA 2.2. LA TRAJECTÒRIA DEL PIB EN LA IMAGINACIÓ I EN LA REALITAT

En primer lloc, el final de la crisi no ens fa tornar així com així a la tendència de creixement econòmic que havíem abandonat. El que passa realment és que durant qualsevol crisi es destrueix una part important del potencial de l'economia, de la seva capacitat per a generar activitat, feina i riquesa. I, per tant, quan tornem a créixer no ho fem des dels nivells que teníem immediatament abans de l'inici de la crisi, sinó des d'un punt de partida més o menys inferior en funció de la profunditat de la depressió, que, certament, en el present ho és molt. Per tant, *ceteris paribus*, és molt més versemblant una trajectòria del PIB com la que es representa en la línia de punts de la figura 2.2.

En segon lloc, la pregunta realment interessant no és quan tindrem taxes de creixement positives, sinó quan recuperarem els nivells de vida que tindríem si no s'hagués desencadenat —i estès en els termes en què la vivim— la crisi. Això equival a preguntar-se què s'ha de fer perquè la línia de punts en què vivim es retrobi amb la línia contínua en què vivíem, i quant trigarà a fer-ho.

Finalment, el PIB real és, sens dubte, una magnitud significativa. Però les persones normals no vivim en aquest món, sinó en un que és molt més prosaic: no rebem ingressos ni fem les nostres despeses (ni, si escau, estalviem) en diners «reals», sinó en diners «nominals», és a dir, al preu corrent. O, el que és el mateix, no vivim en el món del PIB real sinó en el món del PIB nominal, el creixement del qual és la suma del creixement real més els preus.

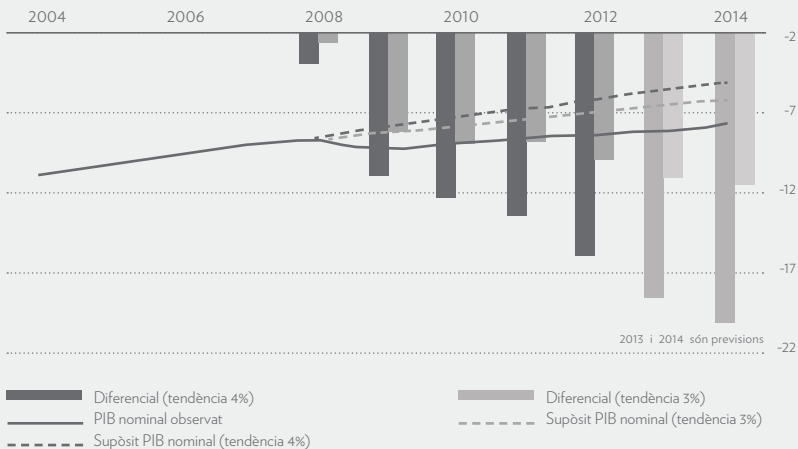
La proposta de Javier Andrés resulta suggestiva perquè pren el debat sobre la possible conveniència d'acceptar temporalment taxes d'inflació més altes per a permetre una recuperació més àgil de l'economia. Citant opinions favorables i desfavorables, Andrés recorda que els efectes d'una expansió monetària no queden clars quan els tipus d'interès són molt a prop de zero i que, en qualsevol cas, una estratègia de creixement que inclogui taxes d'inflació més altes s'hauria de plantejar sempre amb caràcter temporal, prenent com a variable de referència el crei-

xement del PIB nominal i mantenint l'objectiu establert d'inflació del 2% sense alterar, amb la finalitat de preservar la credibilitat del Banc Central Europeu.

A la figura 2.3 la línia fosca representa l'evolució del PIB nominal. La línia de punts central correspon a la trajectòria que hauria tingut si s'hagués mantingut una taxa de creixement del 3% anual (2% d'inflació més 1% de creixement real), i la línia de punts superior mostra el cas si el creixement hagués estat del 4% (2% d'inflació més 2% de creixement real). Les barres clares i fosques representen, respectivament i per a cada any, el diferencial entre el PIB nominal observat i el que resulta dels dos supòsits plantejats, mesurat a l'eix dret.

En el supòsit de PIB nominal més moderat, el 2014 el diferencial superarà el 10%, arribant a un 20% en l'escenari més optimista. Amb aquestes xifres, per arribar al PIB potencial en un termini de sis anys, el creixement nominal hauria de ser, respecti-

FIGURA 2.3. DIFERENCIAL DEL PIB NOMINAL A LA ZONA EURO

Font: Andrés (2012).

vament, del 4,5% i del 7% anual. I si decidim agafar-nos-ho amb més calma, diguem deu anys, hauríem de parlar de creixements del 4% i del 5,75% anual, sempre del PIB nominal. El problema és que, amb la previsible debilitat de la demanda, aconseguir aquestes taxes de creixement nominal amb una inflació del 2% anual es converteix pràcticament en una missió impossible. Diversos treballs apunten a la conveniència d'acceptar una inflació mitjana més elevada, al voltant del 4% anual durant cinc anys.

Això significaria un gir gairebé copernicà de la política monetària que el BCE ha aplicat fins ara. Però davant l'evidència de la durada de la recessió, amb la previsió més que raonable que la recuperació serà molt dèbil, és força probable que acceptar temporalment taxes d'inflació més altes sigui l'única manera d'evitar que les altes xifres d'atur actuals es prorroguin com una llosa inamovible.

III. GUERRA DE DIVISES, COMPETITIVITAT I CREIXEMENT?

De tant en tant l'amenaça de la guerra de divises treu el cap als mitjans de comunicació o, alternativament, ho fa la seductora insinuació que un procés de depreciació de l'euro podria constituir una de les claus per a treure la maltractada economia europea de l'escenari desfavorable en què es troba immersa. Sens dubte, no són pocs els crítics que no acaben d'entendre les raons per les quals les autoritats monetàries de la Unió sembla que són les úniques a qui no preocupa que la divisa que patrocinen (sí, el mateix euro que fins fa poc feia dubtar de la seva capacitat per a sobreviure) estigui notablement apreciada davant del dòlar estatunidenc, el ien i el iuan.

Tanmateix, ens podem preguntar si a hores d'ara té cap sentit, amb els coneixements econòmics i històrics disponibles, plantejar les coses en aquests termes. La teoria econòmica expli-

ca que si un país té necessitat de reequilibrar els comptes exteriors, un mètode senzill és permetre la depreciació de la moneda pròpia, que es tradueix en un abaratiment gairebé immediat de les exportacions i un encariment de les importacions. Aquesta mena de polítiques s'han aplicat durant dècades amb un èxit raonable, però sempre limitat a una condició indispensable: que la crisi a què ens enfrontem sigui de tipus intern. Una depreciació d'aquest tipus simplement significa que, com que hem estat menys eficients que els nostres clients i competidors, hem anat acumulant una pèrdua de competitivitat que només pot ser compensada amb l'empobriment que suposa reconèixer que els actius denominats en la nostra moneda pròpia han perdut part del seu valor.

Contràriament, quan les crisis tenen un abast ampli, les polítiques de devaluació competitiva sempre han tingut efectes perniciosos. Comencen consistint en el que Joan Robinson va batejar com «empobrir el veí», però acaben empobrint-nos a tots. En la dècada del 1930 molts països van abandonar el patró or per a poder devaluar artificialment la moneda, amb les conseqüències que tots coneixem. Actualment es parla obertament de guerra de divises perquè, esgotats o rebutjats per principi els instruments monetaris i fiscals per a estimular l'economia, l'única opció disponible és la depreciació. Però aquesta estratègia, que no és res més que proteccionisme encobert, podria ser només el primer pas cap a mesures més explícites de fre al comerç internacional, que a mitjà termini implicarien un deteriorament generalitzat dels nivells de vida però probablement millorarien d'alguna manera el creixement: si tots entréssim en una carrera de devaluacions, els efectes sobre la relació entre les importacions i les exportacions dels diferents blocs s'anullarien entre elles, però bona part dels beneficis de l'intercanvi s'hauria perdut pel camí.

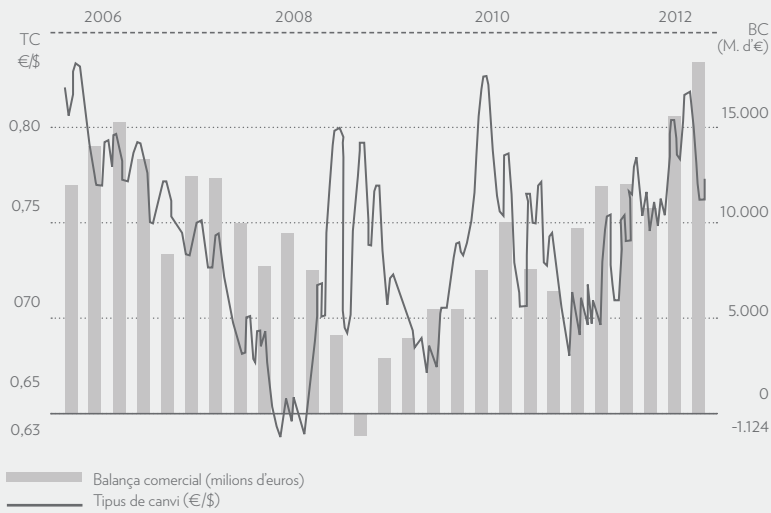
En aquest context, pot ser que tingui sentit dirigir la mirada cap a les relacions comercials de la Unió Europea amb els Estats Units, el Japó i la Xina. Per això hem construït tres gràfics on superposem una representació estilitzada dels tipus de canvi de l'euro amb el dòlar, el ien i el iuan, i les balances comercials de la Unió amb els països respectius. Els tipus de canvi —eix esquerre— s'expressen en termes d'euros necessaris per a comprar l'altra divisa i, per tant, una trajectòria ascendent de la corba indica que l'euro s'està depreciant i hauríem d'estar guanyant competitivitat, i una trajectòria descendent indica el contrari. La balança comercial —eix dret— es mesura en milions d'euros. El període de referència abasta des del 2006 fins a les últimes dades disponibles de la Balança de Pagaments de la Unió, tercer trimestre del 2012.

Si el comerç entre dos territoris depengués del tipus de canvi, el saldo de la balança comercial hauria de tenir un perfil semblant al de la cotització de l'euro: com més alt el tipus de canvi, més favorable el saldo, i viceversa. Vegem què diuen les dades. En general, s'aprecia una certa correlació entre les dues tendències, però en tots tres casos hi ha discordances notables i vistoses. A la figura 3.1, corresponent als Estats Units, l'apreciació gradual de l'euro concorda amb la reducció del superàvit comercial. Però la caiguda de l'euro entre finals del 2008 i mitjan 2009 no queda reflectida a la balança europea, que fins i tot entra en dèficit. Les depreciacions de l'euro posteriors, com les dels trimestres centrals del 2010, tenen un impacte només tendencial que s'allunya molt del que es podria esperar. Es pot dir el mateix de les relacions comercials amb el Japó (figura 3.2). La tendència és l'esperada, però és fàcil identificar-hi etapes en què el saldo comercial no és el que teòricament determinaria el tipus de canvi euro/ien. Ni els moments de fortalesa màxima de l'euro no són sempre els de més dèficit comercial, ni les puntes de depreciació coincideixen

xen amb les fases d'evolució més favorable d'aquest dèficit. Però en el cas de la Xina, que ilustra la figura 3.3, encara és més evident la poca sensibilitat del saldo comercial a l'evolució del tipus de canvi. Aquí ja no es tracta pas de divergències destacables, sinó que les dades reflectides al gràfic semblen indicar que les tendències del comerç europeu amb la Xina depenen molt menys del tipus de canvi que d'altres factors.

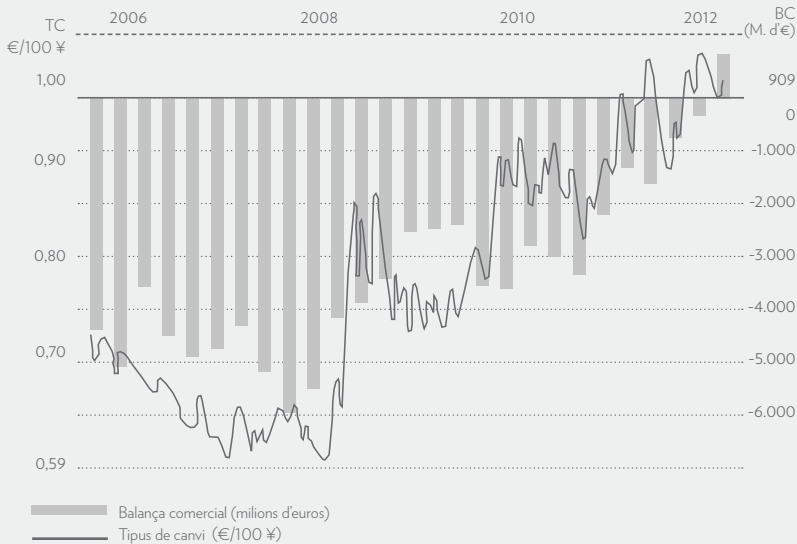
Així doncs, tot i que per molts motius podria ser desitjable una relaxació de la política monetària europea per a col·laborar en la recuperació de l'economia, i que és cert que les estratègies de mantenir monedes dèbils adoptades pels Estats Units, el Japó i la Xina (i altres països) poden estar dificultant la via exportadora al creixement, la solució als problemes de la Unió no sembla que es trobi en l'intent de guanyar competitivitat exclusivament forçant una depreciació de l'euro: molt probablement els efectes serien reduïts i no durarien gaire i les conseqüències d'una guerra de divises, tot i que són difícils de preveure, segur que serien negatives. És necessari recuperar el terreny perdut en la competitivitat de l'economia europea, sí. Però, per a fer-ho, és molt probable que augmentar el tipus de canvi de l'euro no sigui una opció de la qual se'n pugui esperar gran cosa.

FIGURA 3.1. TIPUS DE CANVI EURO-DÒLAR I BALANÇA COMERCIAL UE-EUA

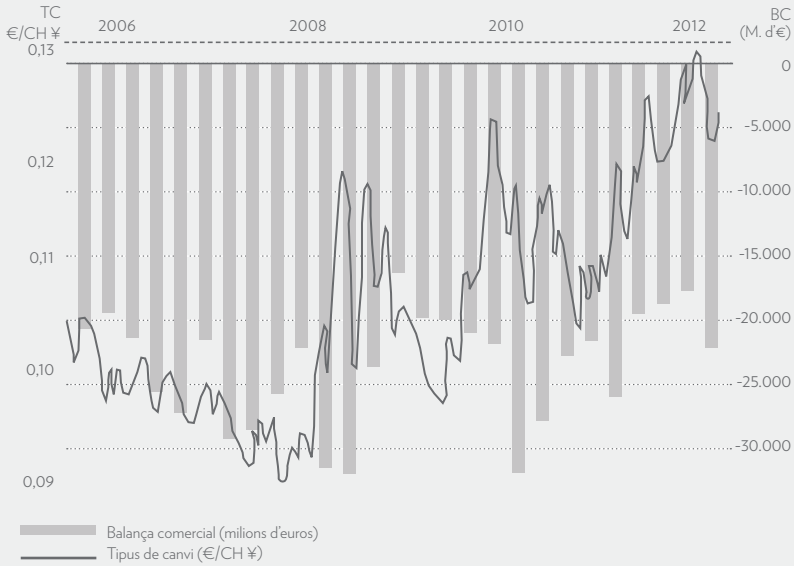
Font: Eurostat per a la balança comercial i www.fxtop.com per als tipus de canvi.

FIGURA 3.2. TIPUS DE CANVI EURO-IEN I BALANÇA COMERCIAL UE-JAPÓ

Font: Eurostat per a la balança comercial i www.fxtop.com per als tipus de canvi.

FIGURA 3.3. TIPUS DE CANVI EURO-IUAN I BALANÇA COMERCIAL UE-XINA

Font: Eurostat per a la balança comercial i www.fxtop.com per als tipus de canvi.

REFERÈNCIES

ANDRÉS, J.: «¿Debe Europa tolerar una inflación más elevada?», a *Nada es gratis* (bloc de FE-DEA), www.nadaesgratis.es, publicat el 12 de desembre de 2012.

BORRELL, J. R.: «Presentación del presidente de la CNC en el *Workshop* sobre política de competencia», Màster en Economia i Regulació dels Serveis Públics, UB, Barcelona, 2012.

BORRELL, J. R.; JIMÉNEZ, J. L. i GARCÍA, C.: «Evaluating Antitrust Leniency Programs», a *Journal of Competition Law and Economics*, en premsa, 2013.

Joan B. Culla i Clarà **El món al 2012** Iniciat amb l'entronització a Pyonyang de Kim Jong-un com a Líder Suprem, el tercer monarca de la dinastia comunista nord-coreana instaurada el 1948 pel seu avi Kim Il-sung, l'any 2012 ha ratificat un cop més com era d'erroni l'anunci que formulà dues dècades enrere el polític nord-americà Francis Fukuyama sobre «la fi de la història», entenent per «història» la lluita entre ideologies i la persecució, per part dels éssers humans, d'utopies polítiques, socials o religioses. La fulgurant

expansió de l'islamisme polític, la salut que exhibeixen —des de l'Amèrica Llatina fins a Europa— diverses formes de populisme, el vigor que han recuperat —o que potser no havien perdut mai— els nacionalismes, tant els imperials (a Rússia, a la Xina, a Turquia...) com els subestamentals (a Escòcia, a Catalunya, a Flandes...), fins i tot la intensa polarització ideològica que ha conegut la cursa electoral a la presidència dels Estats Units, dibuixen un món tensionat per pulsions i antagonismes força clàssics, molt lluny del tranquil horitzó liberal-democràtic, economicista i científicista que Fukuyama havia dibuixat el 1992.

EL MÓN ÀRABO-MUSULMÀ, DE LA PRIMAVERA A LA CANÍCULA

Un any després del seu esclat inicial, les anomenades «primaveres àrabs» presenten, observades des d'Occident, un balanç problemàtic, potser justament a causa de l'ingenu optimisme amb què aquest Occident les va veure despuntar. Si agafem el cas d'Egipte —que segueix essent l'epicentre i el germà gran dels països àrabs—, aquella inicialment simpàtica i moderna revolució antiMubarak de joves occidentalitzats que es convocaven entre ells a la plaça Tahrir del Caire mitjançant Twitter o Facebook es va veure ràpidament submergida per la realitat social d'un país on —segons enquestes recents— un 80% de la població considera legítima la lapidació de la dona adúltera.

La traducció política d'aquesta realitat social la va dibuixar, des del gener del 2012, la composició del Parlament constituent elegit durant els mesos anteriors, el primer que els egipcis havien pogut triar democràticament en tota la seva història: el braç polític de la Germandat Musulmana, el Partit Llibertat i Justícia, hi tenia 225 escons amb el 47,2% dels vots; el partit al-Nur ('la Llum'), de tendència salafista, 125 diputats amb el 24,3% dels sufragis; i, per contra, La Revolució Contínua, una

coalició d'esquerra impulsada per joves de la plaça Tahrir, recollia tan sols l'1,4% dels vots, traduïts en 8 escons. Amb el suport del 73,5% dels electors, les opcions islamistes més moderades o més radicals totalitzaven 359 dels 508 escons de l'assemblea.

La potentíssima irrupció de l'islamisme desequilibrà el matrimoni de conveniència que, des de la caiguda de Mubarak, existia entre els Germans Musulmans i la Junta Militar encara governant, encapçalada pel mariscal Mohamed Hussein Tantawi, i convertí les eleccions presidencials del maig-juny en un torcebraç entre les dues forces que es disputen des de fa set o vuit dècades el poder al país del Nil. Un pols amb un vencedor clar: el 30 de juny, Mohamed Mursi, el candidat de la Germandat Musulmana, prenia possessió com a primer president de la República Àrab d'Egipte amb el suport del 51,7% dels vots emesos en segona volta.

Si Washington va mostrar ràpidament la voluntat de cooperar amb el nou mandatari, i d'influir-hi per mitjà del suport econòmic —un ajut financer de 1.000 milions de dòlars va ser anunciat el setembre, a banda dels 1.300 milions anuals per a les Forces Armades—, la ràpida destitució-jubilació del sempitern mariscal Tantawi com a ministre de Defensa obria un interrogant sobre les relacions entre el nou poder civil i els encara molt poderosos uniformats. El respecte de l'Administració Mursi per la separació de poders i pel pluralisme polític, social i religiós del país, l'abast del seu projecte de crear-hi «una nova civilització» fonamentada en l'islam (l'anomenat «projecte Renéixer»), el rumb de la seva política exterior i en particular l'actitud envers Israel són algunes de les altres incògnites que flanquegen la transició egípcia.

L'equivalència entre processos democratitzadors i ascens de forces islamistes es produí també en altres països participants de la «primavera àrab». En el bressol d'aquesta, a l'aparentment secularitzada Tunísia, les eleccions de l'octubre del 2011 a una

Assemblea Constituent havien donat el triomf (37% dels vots i 89 escons sobre 217) al moviment islamista al-Nahda, que formà un govern de coalició amb dos partits laics. Tanmateix, aquest i altres gestos tranquil·litzadors —especialment, sobre el respecte als drets de les dones— no han impedit una intensa pugna al voltant de la inclusió o no de la xaria en la nova Constitució, mentre al llarg de l'any 2012 grups radicals salafistes intentaven imposar violentament la llei corànica en matèria de moral i costums, o incendiaven parcialment (el setembre) l'ambaixada dels Estats Units en protesta per unes suposades injúries a Mahoma.

A la veïna Líbia, el postgaddafisme ha seguit dominat pel caos de milícies, lleialtats tribals i pulsions centrífugues, sobretot a la Cirenaica, si bé al juliol les inèdites eleccions a una Assemblea nacional van atorgar el triomf al moderat i prooccidental Mahmud Jibril. Dos mesos després, però, l'assalt al consolat nord-americà de Bengasi i la mort de l'ambaixador d'Obama al país àrab van evidenciar tant l'extrema fragilitat de l'Estat libi com la gosadia dels grups armats locals en l'òrbita d'Al-Qaeda.

Quelcom similar es podria dir sobre el Iemen. Allí, els riscos d'implosió territorial, la virulenta amenaça armada d'Al-Qaeda de la península Aràbiga i les pressions de Washington, Riad i els països del Golf van esperonar la renúncia pactada del dictador Alí Abdalà Saleh després de 33 anys al poder, i la seva sortida del país a finals de gener. Poc després, les urnes ratificaven plebiscitàriament el fins aleshores vicepresident, el general Abed Rabbo Mansur Hadi, com a president de transició per un període de dos anys, una fórmula que difícilment podia satisfer les expectatives democràtiques dels estudiants de Sanà, i menys encara resoldre les febleses estructurals d'un Estat quasi fallit.

L'única excepció significativa als èxits electorals islamistes ha estat Algèria, on després d'haver capejat sense grans problemes les protestes populars del 2011, el règim dirigit pel president Buteflika guanyà amb rotunditat els comicis legislatius del maig del 2012, amb gairebé dos terços dels escons entre l'històric

Front d'Alliberament Nacional i un segon partit oficialista. Això sí, amb una abstenció del 57% i plausibles denúncies de frau massiu per part de l'oposició confessional.

Considerant el conjunt del món àrab, es pot afirmar que les monarquies han resistit millor que els règims republicans l'huracà revolucionari, segurament perquè posseeixen fonts de legitimitat (religioses, dinàstiques...) que no tenien els Mubarak, Ben Alí, Gaddafi, etcètera. És el cas, sobretot, del Marroc, on l'arribada al govern del Partit de la Justícia i el Desenvolupament, islamista moderat, després d'haver guanyat per majoria simple les eleccions del novembre del 2011, s'ha vist minimitzada per les maniobres del palau reial, i el primer ministre Abdelilah Benkiran no ha aconseguit limitar el poder del rei Mohamed VI, digui el que digui la nova Constitució. Al regne de Bahrein la monarquia sunnita, amb suport militar de l'Àrabia Saudita, manté sufocades per la repressió les protestes de la majoria xiïta, sense haver-hi fet més que concessions cosmètiques. L'emirat de Qatar, per la seva banda, segueix creient que la millor manera de preservar l'autocràcia a casa és esperonar les revolucions a fora, ja sigui mitjançant la cadena televisiva Al Jazeera o bé, directament, subministrant armes i suport diplomàtic a les rebel·lions líbia i siriana.

En qualsevol cas, la flor més sagnant i enverinada de la «primavera àrab» es localitza a Síria. Les manifestacions prodemocràtiques que hi havien començat el març del 2011, brutalment reprimides per la dictadura de Bashar al-Assad, es van transformar gradualment en revolta armada, i després en guerra civil, davant la impotència de la Lliga Àrab i la paràlisi de l'ONU, on Rússia i la Xina —cadascuna per raons internes— defensen el principi de la no-ingerència. El conflicte que a la tardor del 2012 ja havia causat, segons l'oposició, més de 40.000 morts i tota mena d'atrocitats, s'ha anat sectaritzant (la majoria sunnita amb la rebel·lió, les minories alauita, drusa i cristiana amb el règim...) i els elements islamistes, locals o foranis, han adquirit

un protagonisme creixent en els rengles insurgents, que no tenen una direcció política unificada. Això, i les immenses complicacions d'una hipotètica intervenció militar occidental, dibuixen un empat estratègic que pot perllongar durant molts mesos la destrucció i el sofriment. I que multiplica també els riscos d'extensió territorial de la crisi més enllà de les fronteres sirianes.

En efecte, mentre Israel ha observat els esdeveniments amb discreció, ha debatut problemes interns i ha gaudit —almenys, fins l'esclat bèl·lic del novembre a Gaza— de la novetat de no ser el centre d'atenció mediàtica del Pròxim Orient, al fragilíssim Líban l'antagonisme entre els xiïtes d'Hezbollah aliats d'al-Assad i els sunnites afins als rebels sirians ha donat lloc a diversos brots de violència intercomunitària i a desenes de morts, el més significatiu dels quals el general Wissam al-Hassan, cap de la intel·ligència policial i enemic jurat del règim de Damasc, assassinat a l'octubre. Amb tot, el veí que més s'ha implicat en la guerra civil de Síria, fins a vorejar la intervenció militar, ha estat la Turquia de Recep Tayyip Erdoğan, d'acord amb l'orientació neootomana i l'ambició de primogenitura regional de la seva política exterior.

Val a dir que si, a l'inici de les «primaveres àrabs», la Turquia d'Erdoğan havia estat suggerida com a possible model de compatibilitat entre islam i democràcia, la dinàmica interna de la política turca qüestiona cada cop més aquesta hipòtesi. Sota el pretext de castigar trames colpistes reals o suposades, el govern de l'AKP (Partit de la Justícia i el Desenvolupament) ha fet empresonar centenars de militars kemalistes, persegueix l'oposició laica, dilueix la separació de poders, retalla les llibertats i pretén reislamitzar l'educació, la moral pública i la vida social, al mateix temps que s'allunya d'una Unió Europea en crisi per girar-se cada cop més vers l'Orient.

L'altra potència regional, l'Iran, ha conegut un ràpid afegiment del poder del populista president Ahmadinejad en benefici de l'autoritat religiosa del Guia Suprem, el clergue Alí Jame-

nei; però això no ha impedit al règim seguir fent ostentació dels seus míssils amb un abast cada cop més gran, ni tampoc continuar, impertèrrit, el seu programa nuclear. Amb tot, les sancions de Washington i de la Unió Europea (embargament total a les importacions de petroli iranià des del gener del 2012) han desfermat la inflació i el malestar de les classes mitjanes, posant el sistema teocràtic a la defensiva. En aquest context adquireixen encara més importància els esforços per estendre la influència de Teheran per l'Amèrica Llatina bolivariana (Nicaragua, Cuba, Veneçuela, Equador...) sobre la base de la retòrica antiimperialista comuna. I, sobretot, esdevé vital la supervivència de la dictadura d'al-Assad a Síria, aliada estratègica crucial a la qual els governants iranians brinden un suport il·limitat en armes, en diners i en combatents.

REFORÇAMENT DEL POPULISME A L'AMÈRICA LLATINA

Els països d'aquest subcontinent han conegut al llarg del 2012 dinàmiques diverses que es poden agrupar en dues grans tendències. Per un costat, la que inaugura l'any amb la presa de possessió a Nicaragua de Daniel Ortega per a un tercer mandat presidencial sostingut sobre el frau jurídic i electoral, i el culmina amb la reelecció del veneçolà Hugo Chávez gràcies al suport del 55% dels votants. Es tracta, per descomptat, dels règims bolivarians caracteritzats per l'arbitrarietat econòmica (nacionalitzacions, expropiacions...), el discurs socialitzant i/o indigenista i la confrontació verbal contra els Estats Units; i també pel poc respecte a la llibertat d'expressió, per molt que l'equatorià Rafael Correa doni protecció diplomàtica al creador de WikiLeaks, Julian Assange... Però, encara que amb les seves singularitats, també es pot col·locar en aquest grup el peronisme argentí de Cristina Fernández de Kirchner, que el mes d'abril procedí a la truculenta expropiació de Yacimientos Petrolíferos Fiscales (YPF), filial de l'empresa espanyola Repsol, i ha continuat agi-

tant la reivindicació territorial de les illes Malvines, mentre restringeix les llibertats i prepara la reforma constitucional que li permeti un tercer mandat presidencial.

En l'altra tendència, la del liberalisme econòmic i la democràcia parlamentària, se situen —amb totes les diferències històriques, socials i culturals— des del petit Panamà de Ricardo Martinelli fins al gegantí i emergent Brasil de la presidenta Dilma Rousseff, que ha corregit amb un caire més pragmàtic i menys ideològic les polítiques del seu predecessor i mentor, Lula da Silva. També s'ha arrencat en aquesta línia el president del Perú des de mitjan 2011, Ollanta Humala, que tot i haver arribat al poder amb un perfil semblant al d'Hugo Chávez, va renunciar aviat als experiments per fer bandera de la defensa de l'Estat de Dret i d'un nacionalisme compatible amb l'obertura a les inversions estrangeres. L'alternança electoral a Mèxic, amb la victòria d'Enrique Peña Nieto en nom del Partido Revolucionario Institucional (PRI), no sembla significar el retorn al poder dels *dinosaures* d'allò que fou durant set dècades un partit-Estat, sinó més aviat el triomf d'un líder confessadament catòlic i conservador, a punt per governar des del centre i obligat a fer-ho amb amplis consensos parlamentaris.

Finalment, mereix una atenció especial l'evolució política a Colòmbia, on el president Juan Manuel Santos, després d'haver estat ministre de Defensa i hereu polític del seu predecessor, Álvaro Uribe, ha trencat amb l'uribisme i amb la tesi d'una solució exclusivament militar al conflicte guerriller més antic d'Amèrica. La tardor del 2012, Santos anunciava l'inici d'un procés negociador amb les Fuerzas Armadas Revolucionarias de Colombia (FARC); un procés que, inaugurat a Noruega a mitjan octubre, s'havia de perllongar previsiblement durant molts mesos a l'Havana, seguit per la castigada societat colombiana amb una barreja d'esperança i escepticisme.

L'ÀFRICA SUBSAHARIANA, O LA CARA OCULTA DE LA LLUNA

No constitueix en absolut una novetat, però durant l'any 2012 una bona part del continent africà ha seguit sense rebre d'Occident gairebé cap atenció ni diplomàtica ni mediàtica, com si fos una enorme zona sense cobertura dins del nostre planeta globalitzat i hipercomunicat. Les excepcions són aquells Estats fallits que, per ser-ho, esdevenen focus d'amenaques per als interessos occidentals: els pirates i els islamistes de la milícia d'Al-Shabab a Somàlia —combatuts a l'oceà per vaixells de guerra de la Unió Europea, i en terra per tropes de la Unió Africana—; o bé els grups islamistes radicals (entre ells, Al-Qaeda al Magrib islàmic) que, aliats amb independentistes tuaregs, es van apoderar al març de l'immens i desèrtic nord de Mali, l'Azawad. El risc que, a banda d'afavorir els ja crònics segrestos de cooperants o turistes occidentals, aquesta zona es transformés en un Afganistan o una Somàlia a les portes d'Europa, ha mobilitzat els governs de l'Àfrica occidental, però sobretot París o Madrid, a organitzar una operació militar internacional que restableixi l'autoritat de l'Estat malià sobre el conjunt del seu territori.

Per la resta, i enmig d'una crisi econòmica europea que ha arrasat les polítiques de cooperació en favor del desenvolupament i contra la immigració illegal, l'interès del Vell Continent per l'Àfrica negra es limita a aquells països en fort creixement que ofereixen sortides laborals a la nova emigració comunitària, com ara Angola per als portuguesos. Mentre la Xina multiplica les inversions i les compres de primeres matèries sense preocupar-se gens ni mica per la democràcia o pels drets humans, els governs i el gruix de les opinions públiques occidentals ho ignoren tot o bé fan els ulls grossos davant la sempiterna i devastadora dictadura de Robert Mugabe a Zimbàbue, o en relació amb la satrapia petrolera de Teodoro Obiang a Guinea Equatorial, o

respecte del terror anticristià que el grup islamista Boko Haram fa regnar al nord de Nigèria, o enfront dels cíclics xocs armats al Darfur sudanès i entre el Sudan i el Sudan del Sud. Ni tan sols les inextricables guerres i guerrilles a l'est de la República Democràtica del Congo, amb implicació ruandesa i ugandesa i un cost de més de tres milions de morts en dues dècades, no han aconseguit interessar de manera sostinguda els europeus.

És cert que, al llarg dels darrers lustres, milions d'africans han vist millorar de manera sensible el seu nivell de renda, però la pobresa i la desigualtat segueixen essent colossals, fins i tot al país més ric i desenvolupat del continent. A Sud-àfrica, on el règim del Congrés Nacional Africà ha submergit el noble llegat de Nelson Mandela en un oceà de corrupció, nepotisme i incompetència, la taxa d'atur és del 40%, prop de nou milions de persones viuen amb menys d'un euro al dia, i la matança de miners en vaga ocorreguda a l'agost evidencià que les pràctiques policials no havien canviat gaire des dels obscurs temps de l'apartheid.

XINA: CAPITALISME SOTA LA BANDERA ROJA

En una ocasió li van preguntar a Zhou Enlai, primer ministre de la Xina Popular i braç dret de Mao, quina valoració feia de la Revolució Francesa, esdevinguda un segle i mig abans: «és massa aviat per dir-ho», respongué. En la segona dècada del segle XXI i havent deixat enrere tota pretensió revolucionària, els successors de Zhou Enlai en el poder a Pequín semblen haver adoptat com a filosofia la d'un altre règim francès, la monarquia de Lluís Felip I, que el seu president del govern François Guizot resumí en un mot: *Enrichissez-vous* ('Feu-vos rics!').

En efecte, el creixement econòmic incessant (de l'ordre del 10% anual al llarg de les tres darreres dècades) i la subsegüent millora del nivell de vida de la població (1.350 milions d'habitants) són les condicions fonamentals del pacte tàcit que permet

al Partit Comunista mantenir el monopoli del poder i que ha erigit la Xina en la segona economia del món. Tanmateix al llarg del 2012, i en els prolegòmens del XVIII Congrés del Partit Comunista Xinès (PCX), la fórmula fins ara tan reeixida ha mostrat importants símptomes de desgast.

Aquests no cal buscar-los en les immolacions d'activistes tibetans —per dramàtiques que resultin—, ni en les protestes creixents de víctimes de l'expropiació abusiva de terres o de desastres mediambientals, ni tan sols en les denúncies i demandes de llibertat d'expressió d'intel·lectuals i universitaris dissidents. Havent reemplaçat *de facto* el marxisme-leninisme-maoisme pel nacionalisme, el règim de Pequín sap explotar els sentiments patriòtics com a factor de cohesió política i social —així ho evidencià l'esclat d'agitació anti japonesa del mes de setembre, a compte d'uns illots deshabitats—, i afalaga l'orgull dels xinesos de tornar a ser una gran potència amb gestos com l'entrada en servei del *Liaoning*, el primer portaavions de l'Armada Popular d'Alliberament. Tot plegat, en el marc d'un programa de rearmament que ha multiplicat la despesa militar per 5,5 en dotze anys.

No, els veritables problemes han sorgit a l'interior mateix del sistema, o com a conseqüència de la seva lògica. D'una banda, la liquidació del llegat ideològic de Mao suscita tensions i resistències, que han aflorat en el cas Bo Xilai: aquest alcalde de províncies i prometedor dirigent, partidari d'un cert retorn al maoisme, va ser cessat, expulsat del partit i processat sota acusacions de corrupció i abús de poder que els sectors esquerranistes —o antirreformistes— han vist com una purga política.

En qualsevol cas, la manca de controls democràtics i de transparència informativa afavoreixen la corrupció fins als nivells més alts: la passada tardor, *The New York Times* informà que, gràcies a la seva influència, l'entorn familiar del primer ministre Wen Jiabao havia acumulat una fortuna de 2.700 milions de dòlars. Sense anar tan enllà, l'increment de les desigualtats

socials, o el preu prohibitiu de l'habitatge en algunes zones urbanes nodreixen un malestar potencialment perillós.

No és estrany, doncs, que en el discurs d'obertura del XVIII Congrés del PCX, el novembre, el secretari general sortint, Hu Jintao, advertís sobre una corrupció que, si no s'hi posa remei, «podria resultar fatal per al partit, i provocar el col·lapse de l'Estat». Per a la resta, aquesta assemblea quinquennial serví principalment per formalitzar un nou i ben pautat relleu generacional en el lideratge: arribaven al vèrtex del poder els prínceps rojos, fills dels fundadors del règim, encapçalats per un nou secretari general de 59 anys, Xi Jinping, que el març del 2013 esdevindria president de la República, amb Li Keqiang com a més que probable primer ministre.

Els grans reptes de la nova direcció col·legiada seran el canvi de model de creixement econòmic —per centrar-lo menys en les exportacions i més en el consum domèstic i la demanda privada— mentre dura la crisi financera internacional; i, sobretot, la preservació del sistema autoritari, de l'Estat-partit amb el seu poder opac i endogàmic, enmig de l'eclosió d'unes classes mitjanes benestants, dinàmiques i lògicament favorables a les reformes, de l'accelerat canvi social en un enorme país que ja suma més de 500 milions d'internautes.

RÚSSIA: NEOTSARISME AMB HIDROCARBURS

El retorn de Vladímir Putin, el març del 2012, a la presidència de la Federació Russa mercès a una nova permuta de càrrecs amb el seu dòcil *alter ego*, Dimitri Medvédev, ha confirmat definitivament la deriva autoritària de la potència euroasiàtica. Home fort del Kremlin des del 2000, Putin ha anat construint un règim a la seva mida, un sistema caracteritzat per l'ús abusiu dels ressorts del poder en detriment de les llibertats democràtiques, per l'adulteració del pluripartidisme mitjançant partits creats i afavorits

des de l'aparell de l'Estat (Rússia Unida, Rússia Justa...), per un nacionalisme inclinat a exhibir múscul militar i maneres imperials, per una estreta aliança amb l'Església ortodoxa i per una repressió implacable contra els opositors actius; repressió que ha tingut el seu exemple més sonat en les components del grup de punk Pussy Riot però que, en casos extrems, pot portar l'adversari del règim literalment fins a Sibèria, cas de l'antic oligarca en desgràcia Mijaíl Jodorkovski.

En definitiva, Vladímir Putin ha erigit un sistema que recorda molt —i no només per la recuperació d'antics uniformes i velles litúrgies monàrquiques— el tsarisme de finals del segle XIX. Amb la diferència que, si la Rússia d'Alexandre III era un gegant econòmicament descalç, la de Putin s'ha beneficiat del seu enorme potencial exportador de petroli i gas, de l'increment de la demanda energètica a Europa i Àsia i d'un llarg cicle de preus alts dels hidrocarburs en el mercat mundial. El creixement d'una pròspera classe mitjana urbana desitjosa de llei i ordre, i la secular familiaritat de la Rússia profunda amb els lideratges personals forts, resolutius i pretesament protectors, expliquen que Putin gaudeixi d'un amplíssim suport social intern.

Per altra banda, la voluntat del líder rus de recuperar el pes internacional de l'extingida Unió Soviètica i, en la mesura del possible, el seu *hinterland* imperial ha portat Moscou a afavorir els règims afins, autoritaris però amics, dins l'antic espai soviètic. El cas més notori és el de Bielorrússia, on Aleksandr Lukaixenko exerceix, amb les benediccions del Kremlin, una implacable dictadura de fet des del 1994. Tendeix a assemblejar-s'hi cada vegada més la Ucraïna del president Viktor Yanukóvitx, on la líder opositora i exprimera ministra, Iúlia Timoixenko, és a la presó condemnada per «abús de poder», i on les mesures russificadores corren en paral·lel amb el distanciament de Kíev respecte de Brusselles. L'Azerbaidjan —on la dinastia Aliyev governa des del 1969—, el Kazajstan del president vitalici (en el càrrec des del

1990) Nursultan Nazarbàyeu, o l'Uzbekistan del dictador (també des del 1990) Islam Karimov són altres exemples d'Estats exsoviètics protegits o associats a Rússia, als quals la comunitat internacional disculpa la manca absoluta de democràcia gràcies als enormes recursos naturals explotables, a les grans possibilitats d'inversió i negoci i al valor estratègic de les seves geografies.

OBAMA, REVALIDAT

Com succeeix cada quatre anys, el 2012 la vida pública als Estats Units ha estat dominada per les eleccions presidencials del novembre, en les quals s'havien d'enfrontar el president en exercici, Barack Obama —sense rivals en els rengles demòcrates— i el republicà Mitt Romney, exgovernador de Massachusetts i el primer mormó a aspirar a la Casa Blanca, investit de la candidatura després d'un disputat procés de primàries.

Obama afrontava la batalla per la reelecció sense l'aura de taumaturg que envoltà la seva arribada a la presidència, el gener del 2009, i amb les enormes expectatives d'aquell moment molt rebaixades. Però quatre anys després, com subratllà una consigna recurrent de la seva campanya, «Bin Laden és mort i General Motors és viva». Tot i una política exterior cauta i poc bel·licosa (a parer dels republicans, massa tova en relació amb les primaveres àrabs, per exemple), l'enemic públic número 1 dels Estats Units des de l'11-S del 2001 havia estat abatut al Pakistan el maig del 2011. I, en el front econòmic intern, el catastròfic llegat de George W. Bush començava a difuminar-se mercès a una represa fràgil (la taxa d'atur a l'octubre era del 7,9%) però innegable si hom tenia en compte la situació del sistema financer o de la indústria automobilística.

Amb tot, la batalla electoral Obama-Romney no va ser tan sols un duel entre dues fórmules contraposades per reduir el dèficit —augmentant els ingressos segons el demòcrata, reduïnt

les despeses segons el republicà— sinó que va tenir també una important dimensió ideològica, confrontant posicions antagòniques sobre el paper i els límits de l'Estat i del mercat, sobre l'avortament, el matrimoni homosexual, la legalització del consum de drogues, etcètera. I és probablement en aquests terrenys on Obama aconseguí un avantatge decisiu entre les dones, els hispans, els afroamericans, els asiàtics, els gais i altres minories. Així, el dimarts 6 de novembre el primer president negre dels Estats Units obtingué la reelecció amb el 50,3% dels vots populars, enfront del 48,7% d'un Mitt Romney que no havia aconseguit desprendre's de la imatge de ric insolidari amb conviccions poc fermes.

El segon mandat de Barack Obama, en qualsevol cas, no es presenta plàcid ni planer. Amb una majoria republicana a la Cambra de Representants i l'amenaça de caure en el *fiscal cliff* («precipici fiscal») el gener del 2013, amb l'ombra de l'hegemonia xinesa cada cop més present a la regió d'Àsia-Pacífic i l'exasperant —per als americans— tauler d'escacs del Pròxim Orient més complicat que mai, el president reelegit no ho tindrà fàcil si vol passar a la història per més motius que el color de la seva pell.

EL DECLIVI D'EUROPA

Mentre l'encara jove segle XXI va dibuixant canvis transcendents en l'equilibri demogràfic, polític i econòmic del planeta (la ja esmentada irrupció de la Xina, però també el pes creixent de l'Índia i el Brasil, els símptomes de fatiga del Japó com a tercera economia mundial, etcètera), un d'aquests canvis, el que més ens afecta, resulta tal vegada menys visible per massa proper: el declivi d'Europa.

Ens referim, és clar, a la crisi financera i econòmica que començà a fer-se sentir el 2007-2008, encara que alguns governants triguessin a admetre-la. Però alludim, sobretot, a les con-

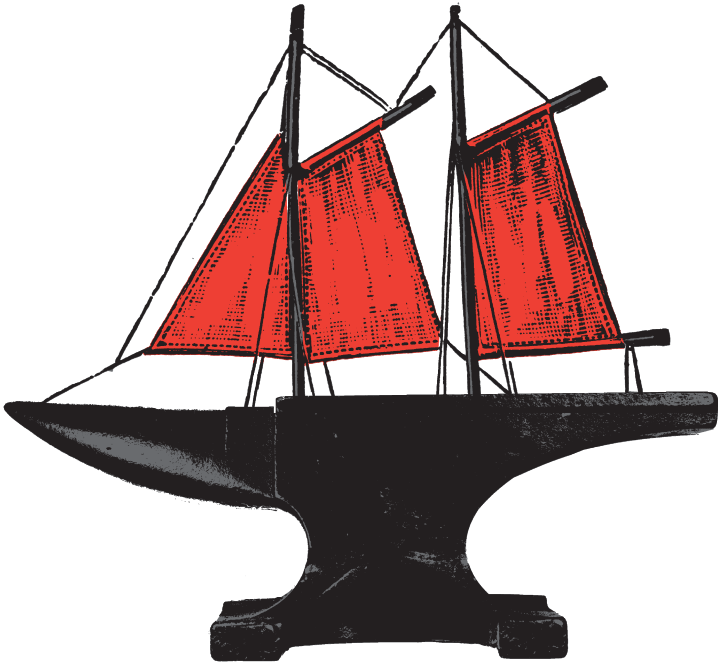
seqüències polítiques i socials d'aquesta crisi, i a la realitat de fons que la crisi ha fet aflorar: la feblesa estructural de la Unió Europea tal com havia estat construïda fins ara. L'establiment, una dècada enrere, d'una unió monetària sense unió fiscal, ni econòmica, ni bancària era un experiment d'alt risc que s'ha estavellat contra la recessió, trencant la solidaritat entre el nord i el sud de la Unió i amenaçant-ne la cohesió bàsica.

Capitanejat per una Alemanya cada cop més decisiva en el si de les institucions europees, el nord accentua la seva visió negativa sobre un sud indolent, malbaratador i paràsit mentre, als països meridionals rescatats o en risc de ser-ho, Berlín i la cancellera Angela Merkel esdevenen els símbols detestats d'un rigor pressupostari i fiscal que resulta devastador per a les rendes baixes, per als serveis socials, per a la posició dels funcionaris públics, etcètera. Quan, pels carrers d'Atenes, de Lisboa o de Madrid, hom identifica l'Alemanya del 2012 amb el Tercer Reich i Merkel amb Hitler, sembla evident que la UE no gaudeix d'una salut moral gaire bona. Salut que difícilment li retornaran euròcrates grisos, mancats de legitimitat democràtica directa i captius dels governs estatals, com José Manuel Durão Barroso o Herman Van Rompuy. Més integració i més participació ciutadana directa són les úniques teràpies efectives.

Per altra banda, ha estat més fàcil criticar la pretesa «dictadura econòmica» del centre-dreta alemany governant sobre les polítiques europees a que no contraposar-li alternatives. L'elecció, al maig, del socialista François Hollande com a president de la República Francesa va fer concebre esperances que París esdevingués l'aparador d'una resposta diferent, d'una resposta d'*esquerra* a la crisi. Però les mesures anunciades per Hollande el novembre sota el rètol de «pacte per la competitivitat» (severes retallades de la despesa pública, augment de l'IVA, exempcions fiscals a les empreses...) han decebut aquelles expectatives.

La situació dramàtica de Grècia ha estat, durant el 2012, a la vegada metàfora i punta de l'iceberg de la crisi europea. En el país on nasqué la democràcia, als peus d'una Acròpolis que simbolitza el bressol de la cultura europea, la democràcia i l'europeisme han mostrat els seus límits. Les eleccions parlamentàries avançades al 6 de maig van donar un resultat que feia impossible formar una majoria de govern coherent i, en conseqüència, obligaren a una nova cita amb les urnes el 17 de juny. Aquest cop, la polarització entre partidaris i adversaris de complir les condicions del rescat europeu va donar la victòria als primers, i el líder conservador Andonis Samaràs formà un executiu de complexa coalició que resta assetjat per les protestes socials mentre intenta renegociar els terminis del programa d'austeritat dictat per la UE i el Fons Monetari Internacional.

La problemàtica grega i, encara que menys agudes, la portuguesa, l'espanyola o la italiana, illustren el desgast de les estructures tradicionals de la Unió, i en aquest sentit també ajuden a explicar el creixement de les forces centrífugues que, a Escòcia, a Flandes o a Catalunya, reivindiquen per a aquests territoris un canvi d'estatus sense renegar, ben al contrari, de l'aposta per la integració continental.

Raphael Minder Espanya al 2012

El desembre del 2011, un mes després que el Partit Popular arribés al poder, Mariano Rajoy va fer servir el seu primer discurs al Parlament com a president del Govern per a fer una sèrie de promeses que incloïen abaixar els impostos, millorar l'eficiència del sector públic i sanejar el sector bancari. «S'equivoquen completament els que pensen que Espanya no serà capaç de fer les reformes que necessita per a tenir èxit a l'Europa de l'euro», va dir Rajoy als legisladors. Un any més tard, però,

aquest èxit continua esquivant Espanya. En canvi, Rajoy continua encallat al front de la crisi de l'euro, incapaç de convèncer els inversors que Espanya compliria els objectius pressupostaris que es van acordar amb els seus homòlegs europeus, mentre també ha d'afrontar un 25% de desocupació sense precedents i protestes massives als carrers.

Per acabar-ho d'adobar, Rajoy va haver d'empassar-se les seves paraules i incomplir unes quantes promeses electorals —com la pujada recent de l'impost sobre el valor afegit, que ha deixat en una situació precària sectors com la cultura i el petit comerç en temps de consum nacional baix.

Al juny, el seu Govern també va negociar un rescat europeu dels bancs de 100.000 milions d'euros, que Rajoy havia jurat que els bancs espanyols no necessitarien mai. Ara s'espera que arribin a Espanya més fons europeus, com a adquisicions de bons del Banc Central Europeu, per molt reticent que hagi estat Rajoy a acceptar aquesta mesura.

També hi ha altres temes difícils que s'han afegit als maldecaps del president, sobretot el desafiament separatista de Catalunya que amenaça d'esclatar.

Algunes de les últimes notícies des de Brusselles tampoc no han estat encoratjadores. Espanya va veure com l'economia del país es transformava amb els milers de milions d'euros de subsidis que va rebre en els vint-i-cinc anys que fa que va entrar a la UE, el 1986. Ara, però, Rajoy s'afanya a evitar una retallada important en el flux d'ajuda com a part del pròxim pressupost de la UE.

Irònicament, les negociacions del pressupost de la UE —que segurament s'allargaran durant mesos— obliguen Rajoy a argumentar que Espanya i les seves comunitats estan en més mala forma del que sembla i que no haurien de ser incloses en el club dels rics d'Europa.

No es pot carregar tota la culpa de les desgràcies d'Espanya a Rajoy. Va heretar una economia que ja queia en picat després

que el seu predecessor, José Luis Rodríguez Zapatero, no aconseguís adonar-se ràpidament que Espanya no podria quedar al marge de la crisi econòmica mundial.

Rajoy també es va trobar amb unes finances públiques que eren molt pitjors del que l'Administració socialista havia reconegut. En lloc de l'objectiu de dèficit del 6% del producte interior brut que havia promès Rodríguez Zapatero, Espanya va acabar el 2011 amb un dèficit que a l'última revisió pujava al 9,4% — una diferència impactant que gairebé arriba al nivell dels errors de càlcul dels comptes de Grècia—.

Aviat també van aparèixer problemes inesperats en un sector bancari que feia temps que es presentava com a model de supervisió cautelar, en part perquè el Banc d'Espanya havia forçat algunes institucions a prendre mesures anticíclics. De fet, el Banc d'Espanya va deixar que el sector arribés a estar a punt d'ensorrar-se després d'una dècada de préstecs immobiliaris imprudents i una supervisió reguladora poc estricta.

En molts sentits, sembla que el Govern de Rajoy es va passar tot l'any 2011 anant d'un problema bancari inoportú a un altre.

Al febrer, el ministre d'Economia Luis de Guindos va ser prou confiat per predir que Espanya posaria punt i final als seus problemes bancaris si els bancs feien un sanejament de 50.000 milions d'euros addicionals d'actius immobiliaris problemàtics. En una conferència de premsa, De Guindos va dir que aquesta cobertura addicional era «substancial», sobretot considerant el que s'havia fet fins aleshores —entre el 2008 i el juny del 2010, els bancs només van fer provisions de 66.000 milions per a actius immobiliaris dubtosos, fins i tot amb la caiguda del sector de la construcció—.

Potser era «substancial», però el que és segur és que no era suficient. En tres mesos, Bankia va passar de ser un soci potencial en una fusió —l'especulació es centrava en si cauria als braços de CaixaBank— a ser un aparador de mala gestió.

Sota la presidència de Rodrigo Rato, Bankia va aconseguir registrar les pèrdues més altes de la història bancària d'Espanya. Rato, per si algú no se'n recorda, representava que era la *crème de la crème* de les finances espanyoles, el prestigiós exministre que havia guiat l'economia del país els primers anys del *boom*, i que també va ser el rival principal de Rajoy per a liderar el partit, fins que finalment va marxar de Madrid per agafar el timó del Fons Monetari Internacional.

La fallida de Bankia no només va ser d'una escala sense precedents, sinó també molt traumàtica. El 2 de maig, Rato va dir als periodistes que es trobaven «en una situació molt robusta, des del punt de vista de la solvència i també des del punt de vista de la liquiditat». Cinc dies més tard, el Govern pressionava Rato perquè anunciés la seva dimissió i preparava el camí per a la nacionalització de Bankia.

Incompetència greu, ignorància o negligència criminal? Això ho decidirà un tribunal espanyol, perquè Rato i altres executius de Bankia s'enfronten a un plet dels accionistes insatsifets que havien comprat accions de Bankia feia menys d'un any en una oferta pública inicial, que es va presentar com un exemple a seguir per a les altres caixes d'estalvis.

Després de les negociacions sobre el rescat bancari del juny, Rajoy va marxar immediatament cap a Polònia a veure jugar la selecció espanyola a l'Eurocopa. L'últim comentari que va fer sobre la crisi bancària, abans d'anar cap a l'aeroport a agafar l'avió, va ser: «La situació s'ha resolt».

No tan de pressa, senyor Rajoy. Al novembre, mentre escrivia aquesta anàlisi de l'any, el Govern encara corria per a posar punt i final a la crisi bancària establint l'anomenat banc dolent, on es transferirien els actius més tòxics. Tanmateix, la valoració d'aquests actius tòxics ha creat un nou problema per culpa de l'efecte dòmino que podria tenir en altres actius immobiliaris dels bancs.

Mentrestant, Brusselles estava a punt d'anunciar les condicions per a cedir part dels 100.000 milions del rescat negociat el mes de juny. A més a més de retallades en llocs de treball, segurament els bancs també es tornaran a trobar en una trajectòria de xoc amb els seus clients d'accions preferents, molts dels quals s'han sentit enganyats pels bancs i han portat les queixes de desinformació als tribunals.

Alhora, el sistema judicial d'Espanya també s'ha passat gran part del 2012 a la banqueta dels acusats, enmig d'una preocupació creixent sobre eficiència i imparcialitat. El Tribunal Suprem, sobretot, va generar controvèrsia, tant a dins del país com a escala internacional, quan el mes de febrer va declarar culpable i va inhabilitar Baltasar Garzón, el jutge espanyol més combatiu i prominent, per excedir-se en les seves competències en un cas d'intervenció de converses telefòniques.

Tanmateix, al juny li va tocar al Tribunal Suprem encaixar un cop important, tant a la seva imatge com a la d'Espanya, quan el seu president va haver de dimitir després de ser acusat per un altre jutge de carregar vacances personals al compte de despeses laborals. Al principi, Carlos Dívar, fill i nét de jutges, va mantenir-se ferm, fins i tot quan els mitjans de comunicació van publicar detalls de fins a trenta-dos viatges de vacances, pels quals Dívar va comptabilitzar uns 28.000 euros com a despeses de suposades reunions de negocis.

Fins i tot quan sortia per la porta, el senyor Dívar mantenia que sempre havia separat les despeses privades de les de negocis, negant que hagués comès «cap irregularitat, ni jurídica, ni moral, ni política».

Afegint un to irònic a la situació, l'última aparició oficial de Dívar va ser presidint amb molta pompa la cerimònia que marcava el segon centenari del Tribunal.

El Suprem i la resta del poder judicial poden començar el seu pròxim segle de vida millorant la seva reputació i eficiència?

El veredicté està decidit, però els problemes són profunds i s'estenen molt més enllà del sistema judicial.

N'és un bon exemple una de les últimes decisions que va prendre el president Rodríguez Zapatero abans de passar el testimoni a Rajoy: l'indult d'Alfredo Sáenz, un alt executiu del Banco Santander, que implicava commutar per una multa una pena de tres mesos de presó i la inhabilitació temporal com a banquer.

El dirigent socialista deixava el Govern i no va oferir cap explicació per a aquest indult inesperat que s'havia decidit després que el Tribunal Suprem ratifiqués una sentència prèvia contra Sáenz, que el 1994 va ser condemnat per acusació falsa contra uns presumptes deutors del Banesto (un exemple previ sorprenent de mala gestió bancària).

Amb interferència política o sense, el poder judicial espanyol també necessita urgentment una revisió perquè la quantitat de casos legals segurament continuarà augmentant com a conseqüència de la crisi econòmica. Els tribunals haurien d'esperar més casos de bancarrota en els pròxims mesos, així com més disputes legals entre direcció, accionistes i treballadors acomiadats. Mentrestant, van aflorant més irregularitats de les que van apuntalar els anys del boom econòmic i la bombolla immobiliària espanyola. Des de València fins a Galícia, tant polítics regionals com locals, sovint en conxorxa amb les seves caixes d'estalvis, van aprovar despeses d'infraestructures fictícies o excessives, o van concedir permisos de construcció ilegals a promotors. Els banquers, mentrestant, augmentaven les carteres de préstecs mentre els consultors i altres intermediaris s'embutxacaven honoraris sospitosos per aquest tipus de feina.

Aquests pagaments d'honoraris sospitosos han arribat tan lluny que fins i tot Iñaki Urdangarin, el gendre del rei Joan Carles, és el primer membre de la família reial que ha hagut de compareixer davant d'un jutge. El cas encara no està tancat, però podria tenir implicacions importants, ja que els investigadors

estan intentant localitzar comptes a diversos països estrangers i investiguen el paper d'alguns polítics importants, en llocs com València o les illes Balears, en la concessió de contractes substanciosos per a esdeveniments turístics i esportius.

La investigació no inclou el rei, que de fet va intentar dissuadir el seu gendre de continuar aquests negocis anys abans que s'investiguessin.

Però el rei Joan Carles també ha tingut els seus problemes —i no només de salut—; uns problemes que fins i tot el van obligar a oferir una disculpa pública sense precedents per un viatge privat de cacera d'elefants que va impactar un país enfonsat en la crisi econòmica.

Mentrestant, Rajoy s'ha vist obligat a ajudar els polítics autonòmics, molts dels quals ara són del mateix Partit Popular. Mentre Madrid demanava polítiques més útils al BCE, les comunitats autònomes espanyoles trucaven a la porta perquè necessitaven fons de rescat per ajudar-les a complir les obligacions de refinançament i a pagar els seus proveïdors de serveis bàsics com la sanitat.

En un mes, els 18.000 milions del fons d'emergència que el Govern va establir d'ajuda a les autonomies estaven gairebé subscrits del tot, amb una petició d'alta prioritat de 5.000 milions de Catalunya.

Les autonomies han quedat fora dels mercats de deute i és improbable que resolguin els seus problemes econòmics aviat. De fet, el Govern va dir al novembre que el fons hauria d'augmentar fins als 23.000 milions d'euros per a cobrir les necessitats.

Des que va accedir al càrrec, Rajoy i la seva Administració no s'han cansat de demanar més temps, argumentant que les seves polítiques no s'haurien de jutjar per només un any al Govern. Per exemple, tot i l'augment de la desocupació, el Govern defensa que la seva reforma laboral al final permetrà que Espanya faci un gir i surti de la crisi com una de les economies europees més productives i competitives.

El 20 de novembre, exactament un any després que el Partit Popular guanyés les eleccions amb la majoria més àmplia que havia tingut mai, María Dolores de Cospedal, secretària general del Partit Popular, va defensar que l'Administració de Rajoy havia aconseguit «coses extraordinàriament importants» en un any, sobretot tenint en compte la situació surrealista que havia heretat. «Aquella realitat que se'ns havia plantejat com a país no existia», va dir: «era fictícia».

Tanmateix, els crítics assenyalen que hi ha pocs polítics que hagin tingut tant temps per a preparar-se per al càrrec com Rajoy. Havia perdut les eleccions dues vegades i la tercera tenia l'èxit gairebé assegurat des de principis del 2010, després que Grècia es veiés obligada a demanar el rescat i els inversors apuntesin cap a Espanya i el seu sector bancari que s'ensorrava.

Rajoy, però, no va començar presentant una estratègia clara. De fet, després de les eleccions fins i tot va ajornar l'anunci de qui serien els membres de l'Administració, desencadenant del no res una altra onada d'especulació dels mitjans. Quan finalment es van anunciar els noms dels nous ministres, els inversors es van veure obligats a fer especulacions per a saber exactament qui s'encarregaria de l'economia, perquè les competències principals es dividien entre dos ministres —De Guindos i Cristóbal Montoro— o fins i tot tres, si comptem la vicepresidenta Soraya Sáenz de Santamaría, que s'encarrega d'explicar la majoria de les decisions econòmiques més crucials.

En lloc de quedar més clara, aquesta estructura confusa de poder s'ha fet més profunda amb els mesos i fins i tot ha creat disputes obertes entre els ministres sobre temes clau, com la revisió del sistema prohibitiu de subsidis energètics d'Espanya. D'algun manera, sembla que Rajoy ha mantingut una estratègia semblant a la de «dividir i governar» dels britànics al punt àlgid del seu imperi. Ha deixat els altres a la primera línia i evita fer declaracions públiques sobre temes delicats.

A l'octubre, quan el ministre de Cultura José Ignacio Wert va respondre al desafiament català amb un anunci polèmic que reclamava l'espanyolització dels catalans, va ser el rei Joan Carles, en lloc de Rajoy, qui va dir a Wert que havia anat massa lluny.

Rajoy no estava destinat a ser el líder més carismàtic ni més extravertit d'Espanya. En una autobiografia, *En confianza*, que es va publicar durant la campanya el setembre passat, recordava quan era un jove tranquil i estudiós, seguint un pare que pujava els graons del sistema judicial de Franco fins que va aconseguir ser registrador de la propietat.

«Em sembla que m'assemblo molt al meu pare», va escriure Rajoy. «Ell és perfeccionista, una mica introvertit i molt prudent.»

Però, si ens basem en unes quantes entrevistes i reunions privades, sembla clar que la prudència natural de Rajoy no ha desconcertat només els mitjans i els observadors externs, sinó també els que treballen amb ell des de fa temps o els que han intentat negociar-hi.

«Queda clar que ha estat dirigint des de la rereguarda, però el que és important és que ara dirigeix», em va dir Andreu Mas-Colell, conseller d'Economia de Catalunya, el juny passat, en ocasió de la trobada del Cercle d'Economia a Sitges.

Aquesta prudència s'ha estès fins al punt d'ajornar un presupost nacional potencialment polèmic per a intentar guanyar primer les eleccions autonòmiques d'Andalusia.

L'estratagema de l'ajornament va fallar a Andalusia —el Partit Popular no va aconseguir destronar els socialistes del seu bastió a la comunitat autònoma més poblada d'Espanya—, però també va il·lustrar fins a quin punt Rajoy s'ha centrat en l'agenda política nacional i no en les prioritats econòmiques i el futur d'Europa.

Després del 6 de setembre, quan Mario Draghi, president del BCE, va anunciar un programa d'adquisició de bons fet pensant especialment en Espanya i Itàlia, Rajoy continuava aferrant-se

a un simple «quan tingui alguna novetat els ho explicaré. Encara no he tingut temps de llegir la compareixença del president del BCE, Mario Draghi».

Tot i la pressió recent d'Espanya per a una unió fiscal i bancària europea més tancada, Rajoy no ha aconseguit que el percebin com un polític que es preocupa pels interessos d'Europa —i no només pels d'Espanya. Aquesta visió limitada és sens dubte un tret que comparteixen molts dels seus homòlegs.

Però aquesta actitud vorejava l'aïllacionisme en els primers mesos del mandat de Rajoy, sobretot quan, de manera unilateral, va relaxar els objectius de dèficit acordats, «en nom de la sobirania espanyola». Ho va anunciar el 3 de març, en ocasió d'una cimera de dirigents de la UE. En lloc de fer servir la reunió per a aconseguir el seu suport en un objectiu revisat, Rajoy va decidir no avisar-los ni consultar-ho abans de revelar el canvi en el dèficit.

Des d'aleshores, l'empitjorament de la crisi i la debilitació del poder de negociar d'Espanya han forçat Rajoy a adoptar un to més conciliador en l'escenari europeu. Tanmateix, alguns membres de l'Administració han continuat culpant directament Europa en lloc de centrar-se en els defectes d'Espanya. Al juliol, José Manuel García-Margallo, ministre d'Exteriors, es va saltar la diplomàcia i va atacar el BCE per no ajudar Espanya a reduir el cost del préstec. El ministre va argumentar que el BCE actuava com un «banc clandestí que no està fent res pel deute públic».

Quan s'acabava el 2012, Rajoy s'enfrontava a protestes generalitzades al carrer en contra de les mesures d'austeritat. Quan el Govern va presentar un altre pressupost dur per al 2013, els sindicats van decidir organitzar la segona vaga general de l'any, que va tenir lloc el 14 de novembre. La vaga no va tenir gaire impacte —cosa que va demostrar l'afebliment dels sindicats espanyols—, però el dia va acabar amb manifestacions massives a Madrid, Barcelona i altres ciutats de tot el país.

Els polítics autonòmics també estan sota pressió, sobretot a Madrid i a València, on els farmacèutics, el personal hospitalari i els treballadors de les cadenes de televisió autonòmiques encapçalen les protestes i vagues en contra de les retallades recents.

La crisi no s'acaba mai, i també sembla que el Govern es preocupa més de les polítiques de poder tou i la imatge del país. De fet, fa poc es va presentar una campanya de la «Marca Espanya» dissenyada per a destacar la solidesa de les seves empreses, de les seves exportacions i de sectors com el turisme i la indústria automobilística.

Bona part d'aquests esforços se centren a convèncer els mercats financers i possibles inversors que Espanya encara està oberta i, a més, és temptadora.

Al novembre, per exemple, Rajoy va fer servir una cimera a Cadis per a intentar trobar noves vies d'explotació dels lligams històrics i culturals d'Espanya amb l'Amèrica Llatina i per a convèncer els dirigents de la regió que invertissin més a Espanya. Al mateix temps, també va suggerir que el país podria ser «la plataforma més propera» de les empreses per a entrar a la resta d'Europa i fins i tot al nord d'Àfrica.

«Espanya rep les inversions de l'Amèrica Llatina amb els braços oberts», va dir Rajoy en el seu discurs principal als presidents llatinoamericans.

Abans, però, de donar la benvinguda als inversors estrangers, Rajoy ha de procurar que les empreses espanyoles no facin les maletes i inverteixin a fora per a contrarestar la davallada dels ingressos a Espanya.

De fet, uns dies més tard que Rajoy demanés inversions a les empreses llatinoamericanes, Víctor Grífols, president d'una de les empreses amb més èxit d'Espanya, va dirigir-se a un grup d'analistes financers que li havien donat un premi per la seva iniciativa empresarial dient que no invertiria ni un cèntim més a Espanya i amenaçant de traslladar el seu negoci als Estats Units.

L'empresari català va insistir que això també ho aplicava a les inversions que feia a Catalunya i va definir Espanya com un sistema fallit, tant en l'àmbit econòmic com en l'institucional, assenyalant especialment la monarquia, els governs autonòmics, els sindicats poc representatius i un Senat «que ningú sap ni per a què serveix».

El desinhibit Grífols potser no representa la majoria de les empreses espanyoles i les opinions que expressava podrien estar influenciades per les tensions polítiques recents entre Catalunya i el Govern central de Madrid.

Tot i això, comentaris com aquests demostren fins a quin punt Rajoy ha fracassat de moment a l'hora de guanyar la batalla de les relacions públiques a casa, per no parlar de l'estranger. De fet, les enquestes d'opinió mostren que la popularitat de Rajoy i dels altres polítics espanyols està a punt de ser més baixa que mai, i la desconfiança en institucions com el sistema judicial i els mitjans de comunicació s'ha disparat.

Un estudi del Pew Research Center, publicat al maig, també mostrava que els espanyols eren els únics ciutadans dels països europeus enquestats que tenien una imatge d'ells mateixos molt pitjor que la imatge que en tenia la resta d'Europa.

Rajoy encara podria sortir illès de la crisi, sobretot perquè és dels pocs dirigents occidentals amb una majoria parlamentària còmoda i sense el repte de noves eleccions fins al 2015.

En alguns casos es pot argumentar que les tàctiques per a fer temps que ha utilitzat han estat útils per a Espanya, sobretot en el context d'una Europa que es repensa l'estratègia de l'austeritat ara que Grècia i altres països s'acosten a l'asfíxia econòmica. Si Espanya finalment demanés més finançament al BCE, segurament seria a canvi de condicions d'austeritat menys estrictes de les que se li haurien concedit fa només uns mesos.

Mentrestant, Rajoy també ha pogut agafar una mica d'aire gràcies a Artur Mas, el president de la Generalitat, a qui la deci-

sió de celebrar eleccions autonòmiques anticipades se li va girar en contra. En lloc de plantejar-se la sobirania, Mas i el seu partit al Govern ara es veuen obligats a fer negociacions complicades amb altres partits per a continuar governant.

Tanmateix, problemes com el de Catalunya o el finançament de les autonomies s'han arxivat, però no s'han resolt. I, si el 2012 pot servir de guia per a l'any que ve, Rajoy i Espanya haurien d'esperar més imprevistos, sobretot sabent que el país no sortirà de la recessió durant el 2013.

És només coincidència que aquest any Espanya hagués d'enfrontar-se a tants reptes institucionals, polítics, socials i financers diferents alhora?

Al setembre, Rocío Martínez-Sampere, diputada socialista al Parlament de Catalunya, em va donar una resposta plausible quan li vaig preguntar per què la campanya de Catalunya pel separatisme havia començat a agafar tant impuls justament quan Rajoy estava assetjat amb tants problemes urgents. «Desafortunadament, una crisi econòmica important tendeix a fer aflorar tota mena de problemes alhora», em va dir.

AUTORS

Antón Costas

Joan B. Culla i Clarà

Alejandro Estruch

Luc Ferry

Jordi Gracia

Emilio Lamo de Espinosa

Mark Leonard

Juan-José López Burniol

Raphael Minder

Wolfgang Münchau

Josep Piqué

Josep Ramoneda

Carmen M. Reinhart

Tzvetan Todorov

Antón Costas Comesaña
Matamá, 1949

Catedràtic de Política Econòmica de la UB

Antón Costas Comesaña va néixer a Matamá, Vigo, l'any 1949. És enginyer tècnic industrial (Vigo, 1972) i llicenciat en Economia (Barcelona, 1977). La seva tesi doctoral fou dirigida pels professors Fabián Estapé i Ernest Lluch va estudiar el pensament i la política econòmica lliberal del segle XIX. Doctor en Economia (Barcelona, 1982).

Actualment és Catedràtic de Política Econòmica de la UB i director del Màster en Economia i Regulació dels Serveis Públics Econòmics de la UB.

El seu interès acadèmic i les seves publicacions es centren especialment en l'estudi dels processos de formació de polítiques públiques, analitzant el paper que tenen les idees, els interessos i les institucions en aquests processos. En particular ha analitzat processos de reforma econòmica. Ha publicat una dotzena de llibres i nombrosos articles i assajos sobre aquestes qüestions. Les seves publicacions més recents es relacionen amb l'anàlisi de les causes, efectes i respostes a la crisi del 2008. Els seus últims llibres sobre aquesta qüestió són: *La crisi de 2008. De l'economia a la política i més enllà* i *La torre de la arrogància. Políticas y mercados después de la tormenta* (2011).

Ha ocupat diversos càrrecs acadèmics. Ha presidit o format part de nombroses comissions d'experts per assessorar governs i corporacions sobre problemes econòmics i polítiques públiques. És vicepresident de la junta directiva del Cercle d'Economia. Desenvolupa una intensa activitat de divulgació i debat sobre els problemes econòmics actuals a través de conferències, seminaris, articles i col·laboracions en mitjans de comunicació escrita i audiovisual. És columnista econòmic i d'opinió del diari *El País* i de *El Periódico de Catalunya*. En l'àmbit empresarial, és conseller de diverses empreses.

Joan B. Culla i Clarà

Barcelona, 1952

Historiador

Nascut a Barcelona el 1952, es va llicenciar en Història Moderna i Contemporània per la Universitat de Barcelona el 1975, i va obtenir el doctorat a la mateixa universitat el 1985. Des del 1977 és professor de la Universitat Autònoma de Barcelona a les facultats de Ciències de la Comunicació i de Filosofia i Lletres; a la darrera hi imparteix un curs de doctorat sobre el conflicte del Pròxim Orient. Ha publicat, des del 1977, una quinzena de llibres, entre els quals: *Les eleccions generals a Catalunya de 1901 a 1923* (1982, en col·laboració amb Albert Balcells i Conxita Mir), *El republicanisme lerrouxista a Catalunya (1901-1923)* (1986), *El franquisme i la transició democràtica (1939-1988)* (1989, amb Borja de Riquer; reedicció el 2000), *La premsa republicana* (1990, amb Àngel Duarte), *Diccionari dels Partits Polítics de Catalunya, segle XX* (2000, codirector amb Isidre Molas), *El mundo contemporáneo. Grandes textos y documentos políticos* (2000), *El pal de paller. Convergència Democràtica de Catalunya (1974-2000)* (2001, coordinador), *Israel, el somni i la tragèdia* (2004), *La tierra más disputada. El sionismo, Israel y el conflicto de Palestina* (2005), *Breve historia del sionismo* (2009) i *Esquerra Republicana de Catalunya (1931-2012). Una història política* (2013).

Ha participat en nombroses obres col·lectives, entre les quals: l'informe *Catalunya 77-99* de la Fundació Jaume Bofill (1989) o els volums *Los catalanes y el poder* (1994), *Catalunya-España. Un diálogo con futuro* (1998) i *Christian Democracy in Europe* (1992). Ha publicat articles sobre història social i política catalana i espanyola del segle XX a les revistes *L'Avenç*, *Serra d'Or*, *Revista de Catalunya*, *Política Exterior*, *Hérodote*, *Idees*, *Ayer*, etcètera, a més a més de col·laborar amb centenars de peces d'opinió a la premsa diària (*Avui*, *El País*), així com a diverses emissores de ràdio i televisió. Entre el 1981 i el 1983 va ser assessor del programa de Televisió Espanyola a Catalunya *Memòria Popular*, i des del 1991 exerceix com a director del programa *Segle XX*, de Televisió de Catalunya.

És també Vocal de la junta directiva de Cercle d'Economia.

Alejandro Estruch

Barcelona, 1965

Professor de Política Econòmica de la UB

Alejandro Estruch Manjón va nèixer a Barcelona el 1965. Llicenciat en Ciències Econòmiques i Empresarials i Doctor en Economia per la Universitat de Barcelona, és professor titular de Política Econòmica a la UB des del 1997. Pertany al grup d'investigació «Governs i Mercats» al marc de l'Institut de Recerca en Economia Aplicada. És col·laborador de Catalunya Ràdio i la Xarxa de Comunicació Local. Autor de diverses aportacions a obres col·lectives i revistes com *Telecommunications Policy*, *Papeles de Economía Española*, *Hacienda Pública Española* i *Revista Econòmica de Catalunya*, els seus interessos acadèmics inclouen la política econòmica d'Espanya, la reforma del sector públic i els processos de liberalització i regulació de les comunicacions electròniques. És autor dels llibres *Desigualdad y política redistributiva* i *Ciudadanía, libertad y pluralismo*.

Luc Ferry

Colombes (França), 1951

Catedràtic de Filosofia

Luc Ferry va néixer el 3 de gener del 1951 a Colombes (Hauts-de-Seine). És un escriptor francès, exprofessor de filosofia i exministre de Joventut, Educació Nacional i Investigació del primer i el segon govern de Jean-Pierre Raffarin.

Va cursar estudis superiors a la Universitat de Paris-iv i a la Universitat de Heidelberg. El 1994, François Bayrou, llavors ministre d'Educació nacional, el va nomenar president del Consell nacional de programes al Ministeri d'Educació Nacional. Va ocupar el càrrec fins al 2002.

El gener del 1997 va ser nomenat membre de la Comissió de Reforma de la Justícia. Del 7 de maig del 2002 al 30 de març del 2004 va ser ministre de Joventut, Educació Nacional i Investigació dins del govern de Jean-Pierre Raffarin.

Actualment és president delegat del Consell d'Anàlisi de la Societat; és també cronista per BFM/TV i *Le Figaro*.

Les seves obres s'han traduït a més de vint-i-cinc països i inclouen títols com *El nuevo orden ecológico*, *El hombre-dios: el sentido de la vida*, *La sabiduría de los modernos*, amb André Comte-Sponville, *¿Qué es una vida realizada?*, *¿Qué es el hombre?*, *Aprender a vivir. Filosofía para mentes jóvenes*, *Familia y amor*, *La sabiduría de los mitos* i *Aprender a vivir II*.

Entre altres reconeixements ha rebut les distincions: Oficial de la Legió d'Honor, Cavaller de les Arts i les Lletres; Comandant de l'Orde Nacional del Mèrit; Premi Médicis d'assaig i Premi Jean-Jacques Rousseau (per *El nuevo orden ecológico*); Premi dels Drets Humans (per *Philosophie politique III*); Premi Ernest Thorel de l'Acadèmia Francesa (per *La sabiduría de los modernos*); Premi Aujourd'hui (per *Aprender a vivir I*); i doctor honoris causa de la universitat de Sherbrooke (Canadà).

Jordi Gracia
Barcelona, 1965

Catedràtic de Literatura Espanyola

Va néixer a Barcelona el 1965. És catedràtic de Literatura Espanyola a la Universitat de Barcelona i col·laborador d'*El País*. Ha escrit diversos llibres sobre la història intel·lectual

de l'Espanya contemporània; entre aquests, *La España de Franco*.

Cultura y vida cotidiana (en col·laboració amb M. Á. Ruiz Carnicer, 2001),

Estado y cultura. El despertar de una conciencia crítica bajo el franquismo (1996, reeditat el 2006), *La resistencia silenciosa. Fascismo y cultura en España*, premi Anagrama d'Assaig 2004

i, en coedició amb Joaquín Marco, *La llegada de los bárbaros. Narrativa hispanoamericana en España*. Al voltant del mateix microcosmos políticointel·lectual giren *El valor de la disidencia*.

Epistolario de Dionisio Ridruejo, 1933-1975 (2007) i l'assaig biogràfic

La vida rescatada de Dionisio Ridruejo (2008).

El 2010 publicà una visió renovadora de l'exili titulada *A la intemperie. Exilio y cultura en España* i el 2011 va publicar amb Domingo Ródenas el llibre *Derrota y restitución de la*

modernidad, 1939-2010, el volum 7 de la *Historia de la Literatura Española* dirigida

per J. C. Mainer a l'editorial Crítica.

El seu últim llibre és l'assaig *Burguesos imperfectes. L'ètica de l'heterodòxia a les lletres*

catalanes del segle XX (2012) i ara prepara una biografia d'Ortega y Gasset,

després de publicar, el 2011, un pamflet contra el catastrofisme cultural sistemàtic

titulat *El intelectual melancólico*.

Emilio Lamo de Espinosa

Madrid, 1946

Catedràtic de Dret i Sociologia

Va néixer a Madrid el 1946. És doctor en Dret per la Universitat Complutense i doctor en Sociologia per la Universitat de Califòrnia-Santa Barbara (1979), on va ampliar els seus estudis del 1972 al 1975.

El 1982 va ser nomenat director general d'universitats i després primer secretari general del Consell d'Universitats, institució en què va assumir la responsabilitat de l'elaboració de la Llei de reforma universitària (1983).

Va ser director de l'Instituto Universitario Ortega y Gasset (1992-2001) i fundador i primer director del Real Instituto Elcano (2001-2005).

Actualment és president del Real Instituto Elcano. Acadèmic de número de la Real Academia de Ciencias Morales y Políticas. Membre de l'European Academy of Sciences and Arts. Vicepresident de la Fundación Consejo España – Estados Unidos.

Patró i conseller de nombroses fundacions.

Té publicats vint-i-dos llibres, més d'un centenar de monografies científiques i gairebé quatre-cents articles de premsa o de divulgació. Editor (amb S. Giner i C. Torres) del *Diccionario de Sociología* més utilitzat en llengua castellana (Madrid).

El seu últim llibre, com a coordinador, és *Europa después de Europa* (Madrid, 2010).

Mark Leonard

Londres (Regne Unit), 1974

Economista

Mark Leonard és cofundador i director del Consell Europeu de Relacions Exteriors. Escriu una columna quinzenal sobre temes globals i europeus per a Reuters.com. Abans va treballar com a director de polítiques exteriors al Centre per a la Reforma Europea, i com a director del Centre de Política Exterior, un *think-tank* que va fundar sota el patrocini de l'exprimer ministre britànic Tony Blair quan tenia 24 anys. A la dècada dels noranta, Mark Leonard va treballar per al *think-tank* Demos i al seu informe BritainTM se li va atribuir el llançament de Cool Britannia. Mark Leonard ha passat temps a Washington com a membre transatlàntic del Fons German Marshall dels Estats Units, i a Pequín com a acadèmic convidat a l'Acadèmia Xinesa de Ciències Socials.

Nomenat Young Global Leader del Fòrum Econòmic Mundial, passa molt temps ajudant governs, empreses i organitzacions internacionals a entendre les grans tendències geopolítiques del segle XXI i és un conferenciant regular i escriptor i comentarista prolífic sobre temes globals, el futur d'Europa, polítiques internes de la Xina, i la pràctica de la diplomàcia i els negocis en un món en xarxa. Els seus assaigs apareixen regularment en publicacions que inclouen *The Financial Times*, *The New York Times*, *Le Monde*, *Süddeutsche Zeitung*, *El País*, *Gazeta Wyborcza*, *Foreign Policy*, *The New Statesman*, *The Daily Telegraph*, *The Economist*, *Time* i *Newsweek*.

A més a més de comentar i escriure freqüentment sobre temes globals als mitjans, Mark Leonard és l'autor de dos llibres èxits de vendes. El seu primer llibre, *Por qué Europa liderará el siglo XXI*, es va publicar el 2005 i s'ha traduït a dinou llengües. El segon llibre, *¿Qué piensa China?* es va publicar el febrer del 2008 i s'ha traduït a quinze llengües.

Juan-José López Burniol

Alcanar, 1945

Notari

Juan-José López Burniol va néixer a Alcanar (Tarragona) el 1945. Llicenciat en Dret per la Universitat de Navarra, és notari des del 1971, i exerceix a Barcelona des del 1977. Ha estat degà del Col·legi de Notaris de Catalunya. Professor de Dret Civil a la Universitat Autònoma de Barcelona, primer, i a la Universitat Pompeu Fabra, després.

Ha estat magistrat i primer president del Tribunal Constitucional d'Andorra, membre de la Comissió Jurídica Assessora de la Generalitat de Catalunya i president del Consell Social de la Universitat de Barcelona. Actualment és conseller de La Caixa i de CaixaBank, així com Vocal de la junta directiva del Cercle d'Economia. Col·labora en diversos mitjans de comunicació. Ha publicat nombrosos estudis jurídics i el llibre *España desde una esquina*.

Raphael Minder
Ginebra (Suïssa), 1971

Periodista

Des de l'abril del 2010, Raphael Minder viu a Madrid com a corresponsal a Espanya i Portugal per a l'*International Herald Tribune*, l'edició global del *New York Times*. Durant els tres darrers anys ha escrit extensament per a les diferents edicions del *New York Times* sobre l'impacte a Espanya i a Portugal de la crisi econòmica mundial, així com sobre els canvis polítics que en resulten.

Nascut el 1971 a Ginebra, Raphael Minder s'ha dedicat a temps complet al periodisme des del 1993, quan va començar a treballar per a Bloomberg News a la seva Suïssa natal.

També va treballar durant deu anys com a corresponsal en plantilla per a *The Financial Times* a París, Brussel·les, Sydney i, finalment, a Hong Kong com a corresponsal regional d'Àsia del diari.

Entre altres grans esdeveniments internacionals, Raphael Minder va informar sobre les negociacions comercials que van donar lloc a la creació de l'Organització Mundial del Comerç, el llançament de l'euro i l'ampliació de la Unió Europea per a incloure països de l'Europa de l'Est.

Raphael Minder es va llicenciar a la Universitat d'Oxford, on va estudiar Ciències Polítiques, Filosofia i Economia. També té un Màster de l'Escola de Periodisme de la Universitat de Columbia a Nova York.

Wolfgang Münchau

Oberhausen (Alemanya), 1961

Editor Associat del *Financial Times*

Va néixer a Oberhausen (Alemanya) el 1961. Cursà els estudis de llicenciatura en Gestió Empresarial (Reutlingen) i Màster en Periodisme Internacional (City University, Londres). Actualment és editor associat i columnista d'economia europea del *Financial Times*, des del 2003, i director d'Eurointelligence. Ha desenvolupat la seva trajectòria professional com a coeditor del *Financial Times Deutschland* des del 2001 fins al 2003; com a corresponsal d'economia del *Financial Times*, i com a corresponsal de *The Times* a Washington i a Brusselles (1988-1995). Entre les seves publicacions més destacades hi ha *The Meltdown Years. The Unfolding of the Global Economic Crisis* (2009) i *Vorbeben* (premi Get Abstract Business Book, 2008). El 1989 va obtenir el Premi Wincott Young Financial Journalist of the Year.

Josep Ramoneda

Cervera, 1949

Periodista, filòsof i escriptor

Va néixer a Cervera el 1949. Periodista, filòsof i escriptor, va ser director del Centre de Cultura Contemporània de Barcelona (CCCB). És col·laborador habitual del diari *El País* i de la Cadena Ser als programes Hoy por Hoy i Hora 25. Presideix l'Institut de la Recherche et de l'Innovation (IRI) de París i dirigeix diverses col·leccions d'assaig. És també vocal de la junta directiva del Cercle d'Economia. Va ser director de l'Institut d'Humanitats (1986-1989), col·laborador de *La Vanguardia* (1980-1996) i professor de filosofia contemporània de la Universitat Autònoma de Barcelona (1975-1990). Ha publicat nombrosos llibres, entre els quals destaquen *Apologia del presente* (1986), *Después de la pasión política* (1999), *Del tiempo condensado* (2005) i *Contra la indiferencia* (2010).

Carmen M. Reinhart
Castellanos (Cuba), 1955

Catedràtica d'Economia

Va néixer a Castellanos, Cuba, el 1955. Té el càrrec de Minos A. Zombanakis Professor de Sistema Econòmic Internacional a la Harvard Kennedy School. Abans va ser la Dennis Weatherstone Senior Fellow al Peterson Institute for International Economics i catedràtica d'Economia i directora del Centre per a l'Economia Internacional de Universitat de Maryland. Va obtenir el doctorat a la Universitat de Columbia. La professora Reinhart va ocupar els càrrecs d'economista en cap i vicepresidenta al banc d'inversions Bear Stearns als anys vuitanta, on va començar a interessar-se per les crisis econòmiques, el contagi internacional i els cicles dels preus de béns de consum. Posteriorment, va passar uns quants anys al Fons Monetari Internacional. És investigadora associada a l'Agència Nacional de Recerca Econòmica, investigadora titular al Centre de Recerca de Polítiques Econòmiques i membre del Consell de Relacions Exteriors. Reinhart ha format part de nombroses juntes editorials, comitès i ha testificat davant del Congrés. Ha escrit i publicat obres sobre temes diversos de macroeconomia i economia i comerç internacional, que inclouen: fluxos de capital internacionals, tipus de canvi, inflació i preus de béns de consum, crisis bancàries i del deute sobirà, crisis de divises i contagi. Els seus assaigs s'han publicat en revistes acadèmiques destacades.

El seu llibre més venut (amb Kenneth S. Rogoff) es titula *This Time is Different: Eight Centuries of Financial Folly* (Aquest cop és diferent: vuit segles de bogeria econòmica), Princeton Press, i documenta les semblances notables dels booms i les caigudes recurrents que han caracteritzat la història econòmica; s'ha traduït a vint llengües i va guanyar el Premi TIIA-CREF Paul Samuelson del 2010 i la Medalla d'Or als Premis Arthur Ross Book 2011 del Consell de Relacions Exteriors.

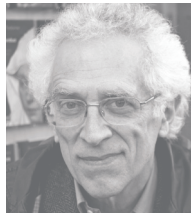

Tzvetan Todorov
Sofia (Bulgària), 1939

Historiador

Tzvetan Todorov va néixer a Sofia, Bulgària, el 1939, i des del 1963 resideix a París.

Considerat un dels intel·lectuals més importants dels nostres temps, ha fet classes a l'École Pratique des Hautes Études i a la Universitat de Yale, i les seves lliçons magistrals s'han sentit també a les universitats de Nova York, Columbia, Harvard i Califòrnia. Des del 1987 dirigeix el Centre d'Investigacions sobre les Arts i el Llenguatge del Centre National de la Recherche Scientifique (CNRS). Entre altres reconeixements, ha obtingut la distinció de la Medalla de l'Orde de les Arts i les Lletres de França i el Premi Príncep d'Astúries de Ciències Socials el 2008. A partir dels anys noranta es va centrar en la faceta d'historiador i va tractar temes com la conquesta d'Amèrica, la Segona Guerra Mundial, els universos totalitaris o l'exili, que li van servir per a elaborar les seves teories sobre la diversitat i l'alteritat, o l'etern problema del descobriment de l'«altre». Aquests són alguns del seus llibres publicats en català i castellà: *Elogio del individuo* (2006), *Los aventureros del absoluto* (2007), *El espíritu de la Ilustración* (2008), *El miedo a los bárbaros* (2008), *La literatura en perill* (2009), *La experiencia totalitaria* (2010), *Vivir solos juntos* (2011), *Goya a la sombra de las Luces* (2011), *Los enemigos íntimos de la democracia* (2012) i *Elogio de lo cotidiano* (2013).

ÍNDEX

PRÒLEG 3

LES CRISIS D'EUROPA

- Introducció.** Josep Ramoneda 9
Crisi econòmica. Antón Costas 23
Crisi política. Emilio Lamo de Espinosa 47
Crisi cultural. Jordi Gracia 75
Crisi educativa. Luc Ferry 93
Crisi mediàtica. Juan-José López Burniol 107
Crisi moral. Tzvetan Todorov 131

LES CONFERÈNCIES DEL CURS

- Carmen M. Reinhart 139
Mark Leonard 189
Wolfgang Münchau 199

EL MÓN AL 2012

- Tres qüestions econòmiques vistes des d'una altra mirada.** Alejandro Estruch 213
El món al 2012. Joan B. Culla i Clarà 229
Espanya al 2012. Raphael Minder 247

AUTORS

- Antón Costas 262
Joan B. Culla i Clarà 263
Alejandro Estruch 264
Luc Ferry 265
Jordi Gracia 266
Emilio Lamo de Espinosa 267
Mark Leonard 268
Juan-José López Burniol 269
Raphael Minder 270
Wolfgang Münchau 271
Josep Ramoneda 272
Carmen M. Reinhart 273
Tzvetan Todorov 274

Coordinació editorial: Galaxia Gutenberg, S.L.

© Cercle d'Economia, 2013

© dels textos: Antón Costas, Joan B. Culla, Alejandro Estruch, Luc Ferry, Jordi Gracia, Emilio Lamo de Espinosa, Mark Leonard, Juan-José López Burniol, Raphael Minder, Wolfgang Münchau, Josep Piqué, Josep Ramoneda, Carmen M. Reinhart, Tzvetan Todorov.

© de les il·lustracions d'interior i coberta: Estudio Pep Carrió, 2013

© de les traduccions al català: Anna Brichs

Disseny: Zimmermann Asociados

Preimpresió: Maria García

Impressió i enquadernació: CAYFOSA- Impresia Ibérica

Carretera de Caldes, km 3, 08130 Santa Perpètua de Mogoda. Imprès a Espanya

Dipòsit legal: B. 5600-2013

ISBN: 978-84-15863-13-7

Qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra només es pot realitzar amb l'autorització dels seus titulars, a part les excepcions previstes per la llei. Adreceu-vos a CEDRO (Centro Español de Derechos Reprográficos) si necessiteu fotocopiar o escanejar fragments d'aquesta obra (www.conlicencia.com; 91 702 19 70 / 93 272 04 45)

